De Chinezen van Nederland

Opstellen over Limburgse Dialekten en een Bibliografie

door
Jan G. M. Notten

„Oos-Heim"-serie — Uitgeverij Het Land van Valkenburg

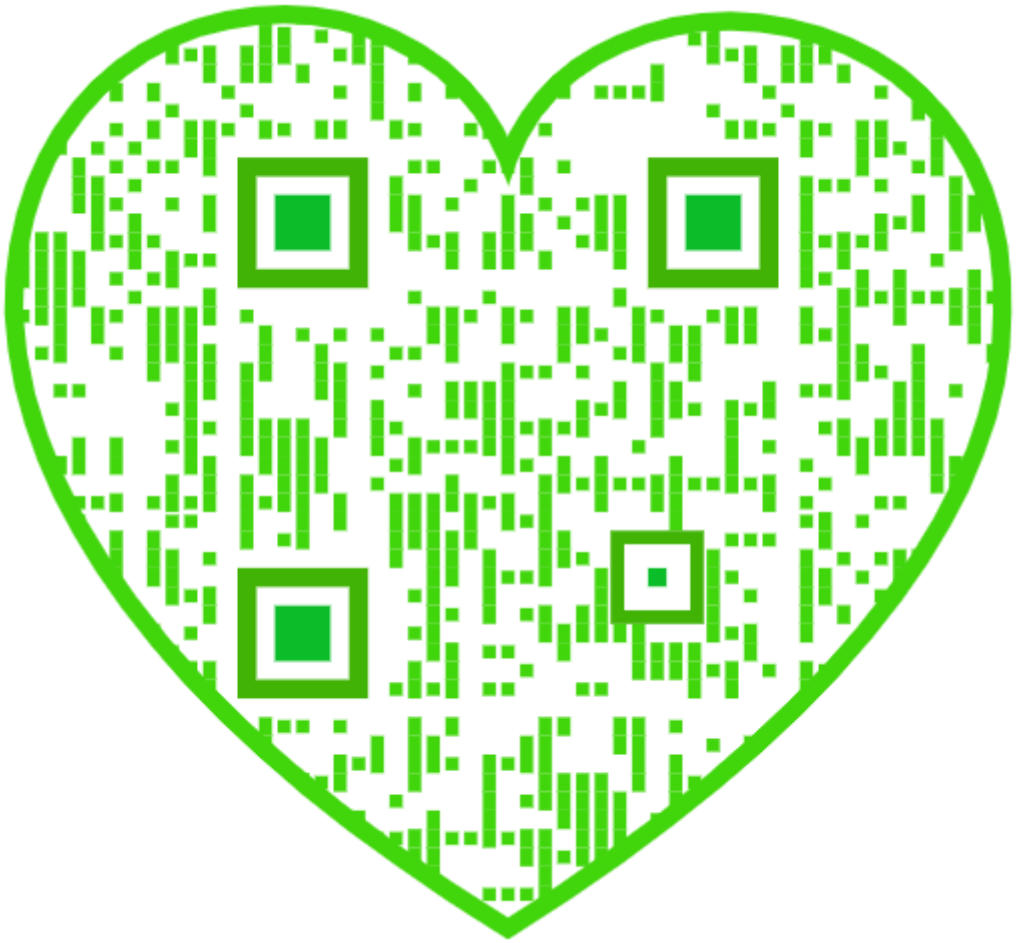

DE CHINEZEN VAN NEDERLAND

De Chinezen van Nederland

Opstellen over Limburgse Dialekten en een Biografie

door
Jan G. M. Notten

„Oos Heim"-serie
Uitgeverij Het Land van Valkenburg
1974

„Sjöng Sjink Sjang"

(Proeve van Limburgs Dialekt)

Copyright: Uitgeverij Het Land van Valkenburg 1974
Kaarten: Loek Pluymaekers
ISBN 90 6190 004 2

Druk valkdruk valkenburg

Woord Vooraf

In de loop der jaren zijn er heel wat publikaties over de Limburgse dialekten verschenen: een handvol dissertaties, een aantal andere studies in boekvorm en tientallen artikelen in diverse tijdschriften. In bijna al deze publikaties komt uiteraard slechts een deel van het geheel aan de orde. De auteurs beperken zich in geografisch opzicht (tot de stad Maastricht, het dialekt van Roermond, het Tegelens) of tot een bepaald aspekt van het Limburgs (het meervoud, de klankrijkdom, één of meer isoglossen). Voor wie algemeen georiënteerd wilde worden betreffende alle Limburgse dialekten was tot op heden geen werk ter beschikking, dat, met terzijde zetting van al te specialistische details en zonder een al te nadrukkelijk beroep op de taalkundige geschooldheid van de lezer te doen, kon dienen als inleiding, als handboek voor mijn part. Aan deze behoefte aan een populair-wetenschappelijk werkje, dat alle Limburgse dialekten in de beschouwingen betrekt, poog ik thans te voldoen.

Het is in feite zo, dat tientallen dialekt-onderzoekers, met veel meer verdiensten dan de auteur van dit boekje, in de loop der jaren het materiaal hebben aangedragen, dat in „De Chinezen van Nederland" is verwerkt. Het moet uitdrukkelijk gezegd dat dit boek geen wetenschappelijke pretentie heeft, weinig nieuwe feiten en slechts hier en daar een nieuwe zienswijze biedt, doch veeleer als een kompilatiewerkje beschouwd wil worden.

Een dergelijk boek schrijft men voor een tweesoortig publiek. Enerzijds is daar de belangstellende leek, die globaal georiënteerd wil worden, voorts is er de insider, die weinig nieuws te verwachten heeft, maar nu eens „alles bij elkaar" wil hebben. Dit heeft mij voor problemen gesteld. Wie iets over dialekten schrijft, of over welk taalkundig onderwerp dan ook, kan vaak niet om moeilijke formuleringen en om vaktermen heen. Ik heb het „moeilijk doen" zo veel mogelijk vermeden en de onmisbare vaktermen zo eenvoudig mogelijk ver-

duidelijkt. De taalkundig geschoolde lezer zal opmerken, dat het bewandelen van deze middenweg tussen vakspecialisme en populaire uitleg voor mij soms erg moeilijk is geweest. Bij kwesties als Umlaut, Gerundium, palatalisering en assimilatie heeft dit soms geleid tot voor vakmensen misschien ergerlijke simplifikaties, hopelijk niet tot falsifikaties. Met het oog op de leesbaarheid heb ik in deel I afgezien van voetnoten en het noemen van literatuur in de tekst zo veel mogelijk beperkt. Ten aanzien van de Inleiding was dit laatste onmogelijk. Aan het eind van ieder hoofdstuk is een lijst van artikelen en boeken toegevoegd, die bij het schrijven van het betreffende hoofdstuk werd gebruikt. Die literatuur-opgave wijst de geïnteresseerde de weg bij verdere studie.

Wie iets van Limburgse dialekten afweet, zal begrijpen dat het niet mogelijk was om op Nederlands grondgebied te blijven. Met name bij de behandeling van het verloop van een aantal isoglossen is een uitstapje naar onze westerburen noodzakelijk. Taalgrenzen houden geen rekening met soms zeer willekeurig getrokken staatsgrenzen. Waar dialektteksten werden gebruikt, is dat zo veel mogelijk gebeurd met in acht neming van de spellingsvoorschriften van V.E.L.D.E.K.E.

„De Chinezen van Nederland" is door mij geschreven met een knipoog naar de studenten van de Pedagogische Akademies in Limburg, die voor hun examen volledig bevoegd onderwijzer vaak hun dialekt kiezen als onderwerp voor een taalkundige specialisatie. Ze hoeven nu niet meer te schrikken vanwege de vele ‚onvindbare" artikelen.

De uitgeverij Het Land van Valkenburg verdient alle lof vanwege het feit, dat ze het aangedurfd heeft om „De Chinezen van Nederland" op te nemen in de Oos-Heim reeks, want dit soort boekjes worden nooit tot „onverbiddelijke best-sellers".

Ik hoop desondanks, dat dit boek zijn weg zal vinden en dat de vele Limburgers met interesse in en met liefde voor hun moodersjtaal — en voor hen is het in feite geschreven — minstens evenveel genoegen zullen hebben aan het lezen van dit boekje, dan ik aan het schrijven ervan heb beleefd.

J.N.

Valkenburg, juli 1973.

Inhoud

Woord vooraf 5

Lijst van taalkaarten 9

Inleiding 11
Verschil Taal/Dialekt 11
Definitie van het Dialekt 13
Wat zijn Nederlandse Dialekten 13
De indeling der Nederlandse Dialekten 14

Lijst van Algemeen-Dialektische handboeken, monografieën en artikelen 15

Deel 1 De Chinezen van Nederland 17

Hoofdstuk 1 Kenmerken van de Limburgse Dialekten 19
1 De distinktieve oppositie sleeptoon-stoottoon 20
2 Het Limburgs heeft eigen assimilatie-regels 22
3 Het uitgangloze meervoud van een aantal zelfstandige naamwoorden 23
4 De vervoeging van onderschikkende woorden en afhankelijke zinnen 25
5 De eigen verbuiging van bezittelijke voornaamwoorden en een speciaal geval van voornaamwoordelijke aanduiding 27
6 De kombinatie van het voorvoegsel ge- en het achtervoegsel -s ter vorming van zelfstandige naamwoorden die een herhaalde handeling aanduiden 28
7 Het gerundium op -entère of -tère 28
8 Umlautsvormen, ook bij gerekte klinkers 28
9 Aparte vormen voor aanvoegende en gebiedende wijs 29

10 De vele wederkerende werkwoorden 30
11 De woorden ich-dich-mich-ouch 30
12 Sommige persoonlijke voornaamwoorden als veer-geer-hae-häöm 30
13 De gerekte klinker in de onderwerpsvorm van woorden als daach 31
14 De sj als typisch Limburgse klank 31
15 Het achtervoegsel -ke als meest vóórkomende verkleiningsuitgang 31
16 Een niet uitgesproken t 32
Besluit 32
Literatuur 33

Hoofdstuk 2 Isoglossen in Limburg 35
De Benrather-Linie 37
De sj-lijnen in Limburg 40
De Uerdinger-Linie 41
De Betoningslijn 41
Enige andere isoglossen 42
De Gete-lijn in Belgisch Limburg 42
De Indeling der Limburgse Dialekten 43
Besluit 43
Literatuur 45

Hoofdstuk 3 Limburgs lezen en schrijven 59
Algemene Regel 62
Bijzondere Regels 62
Dialekt-teksten 66
Literatuur 71

Hoofdstuk 4 De toekomst van de Limburgse Dialekten 73
Literatuur 78

Deel 2 Bibliografie der Limburgse Dialekten 79

Lijst van Taalkaarten

Kaart 1 Overzichtskaart der Nederlandse Dialekten 47
(Dialektenbureau van de Koninklijke Akademie voor Wetenschappen, Amsterdam)

Kaart 2 De Benrather-Linie 48
(Bibl. Limb. Dial. nr. 74)

Kaart 3 De lijnen zegke-sage en make-mache 49
(Bibl. Limb. Dial. nr. 142)

Kaart 4 De lijn lik-lich 50
(Bibl. Limb. Dial. nr. 74)

Kaart 5 De sj-lijnen in Limburg 51
(Bibl. Limb. Dial. nrs. 74 en 52)

Kaart 6 De Uerdinger-Linie 52
(Bibl. Limb. Dial. nrs. 74 en 52)

Kaart 7 De Betoningslijn 53
(A. Weynen, Nederlandse Dialectkunde, Assen, 1966²)

Kaart 8 Het Gerundium op -entere 54
(A. Weynen, Nederlandse Dialectkunde, Assen, 1966²)

Kaart 9 Umlautsvormen in Nederland 55
(J. Goossens, Inleiding tot de Nederlandse Dialectologie, Tongeren, 1972)

Kaart 10 De vorming van de zwakke verleden tijd 56
(J. Goossens, Inleiding tot de Nederlandse Dialectologie, Tongeren, 1972)

Kaart 11 De Gete-bundel in Belgisch Limburg 57
(J. Goossens, Inleiding tot de Nederlandse Dialectologie, Tongeren, 1972)

Kaart 12 De indeling der Limburgse Dialekten 58
(J. Goossens, Inleiding tot de Nederlandse Dialectologie, Tongeren, 1972)

Inleiding

Verschil Taal-Dialekt

Voor de dialektspreker, of hij in Eysden woont of in Horst, zal het verschil tussen taal en dialekt geen probleem lijken. Hij spreekt beide, maar het A.B.N. (Algemeen Beschaafd Nederlands) behoort tot een geheel andere wereld, waarvan de grenzen misschien moeilijk definieerbaar zijn, maar in zijn onderbewustzijn toch zeer duidelijk. Hij gebruikt zijn dialekt in de dagelijkse omgang met huisgenoten en bekenden, zijn taal als hij niet-Limburgers ontmoet en tevens in min of meer officiële omstandigheden, zoals in school, tijdens vergaderingen en veelal tijdens zijn werk. Bij het schrijven is het gebruik van het A.B.N. regel.

Om met wetenschappelijke zekerheid het verschil tussen taal en dialekt te bepalen is niet gemakkelijk. Men kan bijvoorbeeld niet zeggen: een taal spreekt men in een land, een dialekt slechts in een gedeelte. Voor de hand liggende bewijzen van het tegendeel vindt men in België en Zwitserland, waar men geen „eigen" taal heeft en daartegenover staat het Engels dat in verschillende landen gesproken wordt. Men kan met Weynen (8, § 5) konstateren, dat men in Europa doorgaans van talen spreekt, wanneer er een staatkundige onafhankelijkheid aan beantwoordt, maar duidelijk is, dat dit niet altijd opgaat. Een taal en een land overlappen elkaar niet altijd. Dat geldt ook niet ten aanzien van een dialekt en een landsgedeelte: ten noorden van Venlo spreekt men in menig opzicht geen Limburgs meer, al woont men op Limburgs grondgebied. Dat kan men met recht beweren, omdat de dialekten ten noorden van Venlo bijna geen van de specifiek-Limburgse kenmerken vertonen. Zie daarvoor deel I, hoofdstuk 1. Deze dialekten vormen een duidelijke eenheid met de dialekten in het Land van Kuik en die in de omgeving van Nijmegen. Zie A. Weynen in Med. van de Nijm. Centr. voor Dialekt- en Naamkunde der Kath. Un. te Nijmegen, nr. 9, 1970.

Ook de mening dat een taal een groot gebied bestrijkt en een dialekt een klein is niet altijd juist. Het Deens is een taal en wordt gesproken door ruim vier miljoen mensen. Beiers is een dialekt, maar is voertaal voor ongeveer het dubbele aantal. Friezen zijn er nauwelijks één miljoen, maar ze hebben een eigen taal. Het verschil taal-dialekt schuilt duidelijk niet in het aantal mensen.

Een taal en een dialekt kunnen in beginsel beide geschreven worden. Dat een dialekt zelden schriftelijk wordt vastgelegd is een feit, maar eigenlijk in dit verband bijkomstig. Honderd boeken, waaronder een woordenboek en een grammatika, geschreven in en over het Nieuwenhagens dialekt zouden dit toch zeker niet tot een taal „verheffen" ?

Het voorafgaande toonde graduele verschillen aan, maar bood geen op wezenlijke eigenschappen gebaseerde kriteria. Paardekooper (11, § 1.1.) zegt dat er geen objektieve verschillen tussen taal en dialekt bestaan. Er is geen enkel taalkundig feit te noemen, dat men bij alle talen aantreft en bij alle dialekten mist. We kunnen van elk dialekt een even dikke spraakkunst schrijven als van elke taal. De begrippen taal en dialekt verschillen objektief niet.

Weynen (8, § 5) komt tot dit verschil: men spreekt van een taal, als ze als systeem boven een aantal dialekten staat, als ze supra-dialektisch is, als het systeem door een aantal dialekten voor hoger en interlokaal verkeer wordt aanvaard. Ook in Rijpma-Schuringa (15, § 7) staat, dat het A.B.N. de dialekten als het ware overkoepelt.

Er bestaat geen Limburgse taal, wel zijn er verschillende Limburgse dialekten, bijna voor ieder dorp één. Het Fries is wel een taal, immers er bestaat voor bijvoorbeeld schriftelijk gebruik een wezenlijk éénvormig Fries, dat men voor hoger en interlokaal verkeer gebruikt. Er zijn boeken te schrijven in het Weerter dialekt en in het Bemelens, niet in het Algemeen Limburgs. Limburg heeft geen eigen taal, die alle dialekten zou overkoepelen. Wel is het waar dat Limburgers, die uit verschillende plaatsen komen bij veelvuldig kontakt veel van hun plaatselijke kenmerken beginnen te verliezen, (Zie Deel II, nr. 84) en ook is het waar dat men wel eens over een soort „Algemeen Limburgs" heeft gedacht (Idem, de nrs. 3, 25, 26, 67) maar van een supra-dialektische Limburgse taal is geen sprake.

Het verschil tussen de begrippen dialekt en taal is dan ook vooral subjektief (11, § 1.2). Een dialekt heeft minder prestige omdat het verspreidingsgebied beperkt is, omdat het niet geschreven wordt en omdat het praktische nut ervan kleiner is als dat van het A.B.N. Dit verschil in waardering is gevolg van verschil in funktie. Gebruikt men zijn dialekt voor de gewone omgang, voor velen is het A.B.N. onontbeerlijk als men over verhevener, hoogstaander onderwerpen komt te spreken. Ook als dialektsprekers met elkaar spreken over iets moeilijkere onderwerpen, zoals daar zijn kunst, godsdienst, wetenschap politiek, voelen ze vaak hoe hun dialekt te kort schiet en ze ervaren, dat ze woorden uit hun kultuurtaal moeten „lenen" om hun gedachten en gevoelens te verwoorden. Dit heeft gevolgen ten aanzien van de waar-

dering van taal en dialekt. Men is de taal als iets hogers gaan waarderen. Ook het feit, dat krant, radio en televisie, onderwijs, kerk en overheid uiteraard de algemene omgangstaal gebruiken draagt hiertoe bij.

Feit is echter dat een dialekt een even volwaardig systeem is, als welke taal ook, even rijk aan vormen en vormingsmogelijkheden, even geschikt om genuanceerde gevoelens te verwoorden. Iedere Limburger mag er best van overtuigd zijn dat zijn dialekt niet „minder" is dan het Nederlands, niet ondergeschikt daar aan, maar daarentegen ouder en bouwsteen ervan. Het feit dat hij het A.B.N. natuurlijk ook moet beheersen doet hier niets aan af.

Definitie van het Dialekt

Wie heeft ingezien dat het verschil tussen een dialekt en een taal slechts moeilijk benaderd kan worden, eigenlijk niet exakt omschreven, begrijpt dat er geen definitie van een dialekt bestaat, die eenieders goedkeuring kan wegdragen.

Rijpma-Schuringa (15, § 7) geeft als definitie: een taalsysteem dat in een taalgemeenschap van lagere kulturele waarde geacht wordt dan een ander systeem, en zoekt het dus kennelijk in de subjektieve verschillen.

Van Weynen (5, Hoofdstuk 1) is de definitie: een dialekt is een geografisch begrensd, linguistisch (taalwetenschappelijk) kompleks. Typerend is dat hij deze in zijn handboek (8, § 5) niet herhaalt, doch het dialekt enkel beschrijft in vergelijking tot het begrip taal.

Wat zijn Nederlandse dialekten?

Bij de vraagstelling of het Roermonds een Nederlands dialekt is of niet, zal wel niemand aarzelen om een bevestigend antwoord te geven. Maar de vraag: „wat zijn Nederlandse dialekten?" roept toch moeilijkheden op. De afbakening langs de west- en noordzijde van Nederland stelt niet veel problemen en valt buiten het bestek van dit verhaal (Zie 17, blz. 21).

Maar moeilijk is het om aan de oostzijde van ons taalgebied de grens te vinden tussen Nederlandse en Duitse dialekten. Daar is namelijk sprake van een overgangszone, waarin de gezochte grens ergens aanwezig moet zijn, maar niet precies te situeren is. Het grootste probleem schuilt in de uiterste Zuid-Oost-hoek van Limburg. Een betrekkelijk klein gebied, omvattende onder andere Kerkrade, Simpelveld en Vaals, wordt van de rest van Limburg gescheiden door de Benrather Linie, die de westgrens vormt van de Hoogduitse Klankverschuiving. Zie Deel I, Hoofdstuk 2. De vraag is gewettigd of de dialekten die men ten oosten van deze lijn spreekt tot de Nederlandse dialekten moeten gerekend worden. Moet men ze niet als Duitse dialekten beschouwen? Dat was aanvankelijk de opvatting (6) en ook Weynen dacht er in 1966 zo over (8, § 6). Het was W. Roukens in Veldeke XXXIII (1958), 18, die er op wees, dat het Kerkraads, samen met het Akens, vele kenmerken heeft, die het duidelijk van de Duitse dialekten doet verschillen.

J. Goossens (13 en 17) heeft daarna de opvatting verdedigd dat men bij de vraag welke dialekten nog tot het Nederlands moeten gerekend worden, het beste deze twee kriteria kan hanteren: de verwantschap en de verstaanbaarheid. Bedoeld is verwantschap met en verstaanbaarheid van de taal en de andere dialekten. Hij komt tot deze stelling: Nederlands zijn de met het Nederlands verwante dialekten, die gesproken worden in het gebied, waar het Nederlands — en geen enger verwante taal — de rol van kultuurtaal vervult. In een later artikel (14) heeft Weynen zich hier grotendeels akkoord mee verklaard. Hij stelt voor het aldus (en deze keer uitgaande van historische feiten) te formuleren: Nederlandse dialekten zijn de in Nederland gesproken niet-Romaanse dialekten. Men kan nu dus stellen dat ook de dialekten ten oosten van de Benrather-Linie, maar nog op het Nederlandse of Belgische grondgebied voorkomend, tot de Nederlandse, en dus tot de Limburgse dialekten mogen worden gerekend. Dit geldt dus voor Eygelshoven, Kerkrade, Simpelveld, Bocholtz en Vaals, in België voor Hauset, Eynatten en Raeren.

De Indeling der Nederlandse dialekten

De huidige dialektenwetenschap heeft een einde gemaakt aan de opvatting, als zouden dialektgebieden door middel van exakte grenzen zijn af te bakenen. Op oude dialektkaarten van bijvoorbeeld Van Ginneken gaat men uit van een driedeling: Friese, Saksische en Frankische dialekten. Deze benamingen en ook die der onderverdeling, zoals Zeeuws, Brabants-Frankisch en Limburgs-Frankisch, waren grotendeels gebaseerd op historische gegevens.

A. Weynen (8, § 165) komt na een uitvoerige studie van isoglossen en isoglossenbundels, met terzijdelating van het Fries en de Limburgse dialekten ten oosten van de Benrather-Linie, tot deze indeling in zes Nederlandse dialektgroepen:

1 de noordelijk-centrale dialekten
2 de noordwestelijke dialekten
3 de zuidelijk-centrale dialekten
4 de zuidwestelijke dialekten
5 de noordoostelijke dialekten
6 de zuidoostelijke dialekten

Het zal de lezer duidelijk zijn dat de Limburgse dialekten behoren tot groep zes. In tegenstelling met Weynens handboek, maar op grond van later verschenen studies worden in dit boekje ook de dialekten die op Nederlands (en Belgisch) grondgebied ten oosten van de Benratehr-Linie worden gesproken, beschouwd als Nederlandse dialekten. De zuidoostelijke dialekten bestrijken dan ongeveer Nederlands-Limburg, de Noordbrabantse dorpen Budel, Soerendonk en Maarheeze, Belgisch-Limburg en het Nederlandssprekend gedeelte van de provincie Luik (8, § 173). De noordelijkste punt van onze provincie spreekt eigenlijk geen Limburgs meer (8, § 173).

Lijst van Algemeen-Dialektische handboeken, monografieën en artikelen:

1 **J. v. Ginneken en J. Endepols**
De regenboogkleuren van Nederlands Taal; Nijmegen 1917

2 **A. Weijnen**
Betekenis en mogelijkheden der Heemtaalkunde;
Opvoedkundige Brochurenreeks, nr. 108
Tilburg, 1939

3 **J. van Ginneken**
De studie der Nederlandsche streektalen
Amsterdam, 1943

4 **G. S. Overdiep**
Volkstaal en Dialectstudie
Antwerpen, 1947

5 **A. Weijnen**
Wezen en waarde van het dialect
Zultphen, 1948

6 **C. Lecoutere - L. Grootaers**
Inleiding tot de taalkunde en tot de geschiedenis van het Nederlands, 1948 [6]

7 **C. G. N. de Vooys**
Geschiedenis van de Nederlandse Taal
Groningen, 1952 [5], blz. 34 e.v.

8 **A. Weijnen**
Nederlandse dialectkunde
Assen, 1958 [1], 1966 [2]

9 **B. W. Schippers**
Taal en Spraak in stad en streek;
Algemene Taal en Dialecten;
Reeks Taalkundige kernen en perspectieven
Groningen, 1961

10 **E. Nuytens**
De tweetalige mens;
Hoofdstuk 6: Taal, individu en Gemeenschap
Assen, 1962

11 **P. C. Paardekooper**
ABN en Dialekt
Den Bosch z.j. [± 1964], 1973 [4]

12 **K. Heeroma**
Sprekend als Nederlandist;
Fakulteitenreeks 10
Den Haag, 1968
Daarin: Streektaalcultuur, 269
De mens in zijn streektaal, 311

13 **J. Goossens**
Wat zijn Nederlandse dialecten?
Groningen, 1968

14 **A. Weijnen**
De definitie van Nederlandse dialecten;
Nieuwe Taalgids, Van Haeringen-nummer, 1970, 158
15 **E. Rijpma en F. G. Schuringa**
Nederlandse Spraakkunst;
Bewerkt door Jan van Bakel
Groningen, 1971 [23]
Zie § 6-11 Algemeen Nederlands en Dialect
16 **J. Goossens**
De definitie van Nederlandse dialecten;
Tijdschr. v. Ned. Taal en Letterk. LXXXVIII (1972), 45
17 **J. Goossens**
Inleiding tot de Nederlandse Dialectologie;
Overdruk uit Hand. v. d. Kon. Comm. Toponymie en Dialectologie,
Deel 44 (1970)
Tongeren, 1972

Deel I

De Chinezen van Nederland

Hoofdstuk 1

Kenmerken van de Limburgse Dialekten

Iedere Limburger weet dat de dialekten die in zijn provincie gesproken worden, zeer grote onderlinge verschillen vertonen. Een geboren Valkenburger spreekt duidelijk anders als iemand uit Meerssen en deze laatste woont nauwelijks zes kilometer van hem vandaan. Voor een Roermondenaar is het dialekt, dat men in Bocholtz spreekt, bijna even moeilijk te verstaan als voor een Amsterdammer en ook een inwoner van Eysden heeft er moeite mee. Een niet-Limburger hoort die verschillen niet of nauwelijks. Voor hem is dat alles Limburgs. De vraag doet zich voor: welke zijn nu de eigenschappen, die het Limburgs tot Limburgs maken? Met andere woorden: wanneer noemt men een dialekt Limburgs?

Op de eerste plaats is daar een groot aantal woorden, waarvoor geen Nederlands equivalent bestaat, (sjravele, zeumere, ungere) of een geheel anders luidend Nederlands equivalent (sjpang, sjmik, krevat, tsiedunk), dat een Limburger al gauw onverstaanbaar doet worden. Er is bovendien vaak een groot verschil in de realisering van klinkers en medeklinkers. Nederlands twee luidt in het Maastrichts twie, in Heerlen twieë, in Meerssen twiè, in Kerkrade tswai en in het grootste gedeelte van Noord-Limburg twieë. Men ziet de grote verscheidenheid van ontwikkeling, die de ee (ai) al dan niet heeft doorgemaakt, men ziet bovendien hoe bij wijze van spreken iedere plaats een „eigen verschil" met het Nederlands vertoont. De klankrijkdom van de Limburgse dialekten is historisch te verklaren: klanken die in het A.B.N. en ook in andere dialekten samenvielen, deden dat in het Limburgs niet, zoals de ò en de ó. Zodoende heeft ieder Limburgs dialekt een grotere „voorraad" klanken als het Nederlands.

Plaatst men het Limburgs tegenover andere dialekten, en dus niet, zoals hierboven, tegen over het A.B.N., dan kan men een aantal min of meer exclusieve kenmerken waarnemen die in dit hoofdstuk aan de orde komen.

Men zie Schönfeld's Historische Grammatica van het Nederlands, De Geschiedenis van de Nederlandse Taal van G. C. N. de Vooys en Nederlandse Dialectkunde van A. Weijnen.

1 De distinktieve oppositie sleeptoon-stoottoon

Volgens de meeste taalkundigen die over Limburgse dialekten hebben geschreven, is de tegenstelling tussen sleeptoon en stoottoon het beste kriterium voor een afbakening van het Limburgs. Het verschijnsel omvat drie kwart van alle woorden. Een Limburger leert zijn „eigen" intonatie bijna nooit af, wanneer hij A.B.N. spreekt, al is het jarenlang. Hij spreekt praktisch altijd Nederlands met een Limburgse intonatie.

Met deze intonatie is niet bedoeld klemtoon. Alle woorden, hetzij A.B.N., hetzij dialekt, vertonen klemtoon, mits ze uit meer dan één lettergreep bestaan natuurlijk. In het woord lópen heeft de eerste lettergreep klemtoon. Deze is distinktief, betekenisonderscheidend. Er bestaan woordparen, die enkel door de klemtoon van elkaar onderscheiden zijn. Dóórlopen is iets anders als doorlópen, uítstekend iets anders als uitstékend. Maar in het Limburgs komt er bij die klemtoon ook nog een intonatie, die betekenisonderscheidend is, dit althans kán zijn.

Men onderscheidt twee soorten intonatie: sleeptoon en stoottoon en ieder woord heeft zijn eigen intonatie. Vooral bij éénlettergrepige woorden speelt ze soms een grote rol, maar onbelangrijk is ze in geen enkel woord. Het woord bein (been) heeft sleeptoon, het wordt iets langer uitgesproken als het woord klein, dat stoottoon heeft. Het laatstgenoemde woord wordt kort, stotend uitgesproken. Men kan dit verschil in intonatie bij zich zelf konstateren als men achter elkaar de volgende woorden zegt: klein, fijn, bein (enkelvoud!), bein (meervoud!), sjtein (steen) en kapitein naast kort en klein. Deze zeer eigen lettergreep-intonatie is voor de niet-Limburger praktisch niet te leren, voor de geboren zoon van het Land van het bronsgroen eikehout niet af te leren.

Weliswaar gelden in het A.B.N. ook intonatie-regels, maar wie daar van afwijkt spreekt raar of onbeschaafd. De Limburger echter, die zijn intonatie foutief zou toepassen, spreekt niet vreemd, maar onjuist en soms onverstaanbaar. Iemand die het woord graas (gras), dat sleeptoon heeft, met stoottoon zou uitspreken, spreekt geen Limburgs meer. De Limburgse oppositie sleeptoon-stoottoon is distinktief, zoals klinkers en medeklinkers dat zijn. Waar men voor een bepaald lettergreeptype slechts één intonatie-mogelijkheid heeft, is die nooit betekenisonderscheidend. Het Limburgs heeft er twee, die niet verwisseld mogen worden en distinktief zijn. Het is een in het Nederlands Taalgebied uniek verschijnsel.

Het systeem van sleep- en stoottoon-intonatie geldt

1 voor alle beklemtoonde lettergrepen met een lange klinker of een tweeklank
2 voor sommige beklemtoonde lettergrepen met een korte klinker.

Dit alles komt echt duidelijk aan het licht bij woordparen, die „bijna" homoniem zijn, hetzelfde klinken dus, en enkel verschillen wat intonatie betreft. De Limburger kan „hetzelfde" woord op twee manieren intoneren en onderscheidt daardoor twee verschillende woorden. Voorbeeld: een bal en een bal. Bedoeld zijn een voetbal en een feest. Het woord bal (feest) wordt korter, stotender geïntoneerd als het overigens gelijkluidende andere woord en verwarring is uitgesloten. Hier volgt een rij van woordparen, die enkel door de intonatie van elkaar onderscheiden worden.

baar (draagbaar)	–	*baar (helemaal)*
wies (zelfst. naamw.)	–	*wies (bijvoegl. naamw.)*
zaege (zagen)	–	*zaege (zegen)*
ouch (ook)	–	*aug (oog)*
lempke (lampje)	–	*lempke (lammetje)*
bein (enkelv. been)	–	*bein (meerv.)*
veule (veulen)	–	*veule (voelen)*

Het Roermondse wins is wens en winst, teen is tien en teen, haas is handschoen en haas. Het verschil schuilt ook hier in de intonatie.

Men zegt wel dat deze intonatie het wezenlijke kenmerk vormt van de Limburgse dialekten. Dols spreekt over dit verschijnsel, als over „een rode draad die door alle andere kenmerken heenloopt, alles beïnvloedt, het Limburgs karakteriseert". (Bibl. Limb. Dial. nr 15) Bij dit alles vertoont het Limburgs een andere zinsmelodie – wat iets anders is als intonatie – met meer „muziek" er in. Vandaar dat men de Limburger, meer dan door zijn zachte g. meteen herkent, als hij Nederlands spreekt: hij plant zijn wijze van intonatie, die bijdraagt tot de betekenis, over in het Nederlands, dat hij spreekt. „De Limburger zingt," zegt men dan. Voor de geboren Limburger is het moeilijk te geloven, dat dit intonatie-verschil in het Nederlands niet bestaat. Hij hóórt, ook in het A.B.N., verschil tussen wijs (melodie) en wijs (slim), terwijl dat er niet is.

Terwijl dit wisselend muzikaal accent, zoals het ook wel genoemd wordt, in lang vervlogen tijden (in het Germaans) vermoedelijk algemeen was, is het nu in weinig talen terug te vinden, onder andere in het Litaus en het Servo-Kroatisch. Hier is het van belang mede te delen dat het voorkomt in alle Limburgse, Ripuarische (Rijnlandse), Luxemburgse en Elzassische dialekten.

In het Chinees daarentegen onderscheidt men het voor ons ongelooflijke aantal van minstens vier wijzen van intonatie met betekenis onderscheidende funktie. Met andere woorden, in het overigens vele dialekten omvattende Chinees kan men het eenlettergrepige woord op vier manieren intoneren, wat telkens een andere betekenis tot gevolg heeft. Het woord tsjoe betekent varken, bamboe, meester en wonen, afhankelijk van de intonatie. Dit is een van de redenen, waarom het voor een westerling praktisch uitgesloten is om vloeiend

Chinees te leren spreken.*) Zo ook is het voor een niet-Limburger bijna ondoenlijk om Limburgs te leren, wat overigens natuurlijk niet zo erg veel nut zou hebben. Winand Roukens zegt het aldus: „Het is niet alleen vanwege de sj-klank in het bekende zinnetje: de zòn sjijnt sjoen, Sjang, dat men ons de Chinezen van Nederland noemt, maar vanwege de muzikale toonmodulatie in dit zinnetje, ja, in geheel ons spreken." (Bibl. Limb. Dial. nr 101). De niet-Limburger zal het verschil tussen bal en bal en al die andere woorden nooit leren. Limburgs blijft voor hem een gesloten boek, of zo men wil: Chinees.

2 **Het Limburgs heeft eigen assimilatie-regels**

Een tamelijk gemakkelijk waarneembaar Limburgs dialektverschijnsel is de zogenaamde regressieve assimilatie in de verleden tijd van zwakke werkwoorden. Het is het beste te omschrijven aan de hand van een vergelijking met het A.B.N. In het niet-Limburgs is het achtervoegsel van de zwakke verleden tijd

a) als de stam of ik-vorm van het werkwoord eindigt op p-t-k-f-s-ch: te(n)
b) na andere medeklinkers: de(n)

Onze basisschool-kinderen leren hier het „ezels-bruggetje" van het kofschip. Staat de laatste letter van de stam in dat mysterieuze vaartuig, dan krijgen de verleden tijd plus het voltooid deelwoord een t; anders een d. Voorbeelden: fietste, gefietst — brouwde, gebrouwd. Dit is in het Limburgs niet het geval. De regel van het sedert generaties in onze basisschool rond dobberende kofschip gaan niet op. Het achtervoegsel voor de zwakke verleden tijd is in de Limburgse dialekten altijd: de(n). De volgende voorbeelden, in de volgorde, waarin ze in het kofschip voorkwamen (men moet het lidwoord 't meetellen) maken dit duidelijk

	A.B.N.	Limburgs
haten	*haatte*	*haadde*
likken	*likte*	*legkde*
blaffen	*blafte*	*blafde*
passen	*paste*	*pazde*
lachen	*lachte*	*lagde*
gapen	*gaapte*	*gaabde*

Ook de voltooide deelwoorden beantwoorden, wanneer ze als bijvoeglijk naamwoord worden gebruikt, aan deze regel: de gehade man, de ingerigde weuning, de gelabde brook, de gemaagkde goal.

Een groep dialekten in het uiterste zuid-oosten van Limburg heeft een andere vorming van de verleden tijd, namelijk als volgt:
ich maket, doe makets, hae maket, veer makede enzovoorts. Het betreft hier grensplaatsen als Eygelshoven, Kerkrade, Bocholtz en Vaals.

*) Bernard Karlgren — Sound and Symbol in Chinese Honkong, 1962.

Zij demonstreren de verscheidenheid, die men in Limburg aantreft en „doen niet mee" aan de hier beschreven assimilatie-regels. De echt-Limburgse assimilatie ziet men wel bij de vorming van abstrakte zelfstandige naamwoorden uit bijvoeglijke naamwoorden:

Maastrichts
digkde van dik
deebde van deep (diep)
gruudde van groet (groot)

Assimilatie is de wijziging van een spraakklank onder invloed van een andere, die in de buurt staat. Een soort gelijkmaking dus. In deze Limburgse kwestie gaat het om assimilatie van stem. Een onmiddellijke opeenvolging van een stemloze en een stemhebbende medeklinker is in de uitspraak niet mogelijk en er treedt, vooral bij spontaan spreken, gelijkmaking op. De ene beïnvloedt de andere: afvege wordt affege, opgeve wordt opcheve, dikzak wordt diksak, enzovoorts. In de verleden tijd van zwakke werkwoorden stuitten — historisch gezien — de stemloze eindmedeklinker van werkwoorden als gapen op de stemhebbende d van de verleden-tijd uitgang. In het A.B.N. „won" de t het en deze maakte de tot te: maakte, gaapte. In het Limburgs verliep de ontwikkeling in tegengestelde richting: beide medeklinkers werden stemhebbend: maagkde, gaabde.

Het Limburgs heeft eigen, van het A.B.N. afwijkende regels voor assimilatie. Behalve in bovengenoemde gevallen is dit hoorbaar wanneer woorden „aan elkaar vast" worden uitgesproken. Dit noemt men in de spraakkunst Sandhi. Een Limburger spreekt de tussen twee klinkers staande stemloze medeklinkers dan stemhebbend uit, in tegenstelling tot de gang van zaken in het Nederlands. Voorbeelden: de trab(p!) op, dat eed(t!) ik niet, dat geev(f!) ik niet. In het A.B.N. is deze p, t, f, enzovoorts scherp. Bij Nederlands sprekende Limburgers hoort men vaak uitspraakfouten als de langverwachde dag, de gelabde broek, dat hoob ik niet, er door glippen. Wat tijdens het dialekt spreken tot een tweede natuur is geworden, is in het A.B.N. foutief en maakt een onverzorgde indruk.

3 Het uitgangloze meervoud van een aantal zelfstandige naamwoorden

Een derde Limburgse eigen-aardigheid schuilt in de meervoudsvorming. Ook deze aangelegenheid kan het beste vergelijkenderwijs met het A.B.N. worden beschouwd. Afgezien van uitzonderingsgevallen kent het Nederlands drie wijzen van meervoudsvorming: door middel van de achtervoegsels -(e)n, -s, en -eren. Voorbeelden: vrouwen, bediendes, kinderen. Deze drie vormen kent het Limburgs ook en het gebeurt bij de meeste woorden op deze wijze. Daarnaast zijn er enkele uitgangloze meervoudsvormen. Om het overzichtelijk te houden zullen we beginnen met de drie wijzen van meervoudsvorming die ook het Nederlands kent

1 *Uitgang -e(n)*
Voorbeelden: kachele, vrouwe, taofele
Natuurlijk wordt de eind-n niet uitgesproken. Dat doet men in het Nederlands ook niet.

2 *Uitgang -s*
Voorbeelden, mennekes, maedjes.
In het Nederlands heeft men, als het woord op een e eindigt, vaak de keuze tussen n of s bedienden - bediendes, geraamten - geraamtes. Dat lijkt in het Limburgs niet goed mogelijk. De s is verplicht. Omdat in Limburgse dialekten het uitspreken van een eind-n in een onbeklemtoonde lettergreep bijna onnatuurlijk is, lijkt het alsof men een n op een zo relevante plaats niet „verdragen" kan, omdat men ze daar duidelijk zou moeten laten horen. Geraamten, bedeenden lijkt in het Limburgs onmogelijk.

3 *Uitgang -er*
Voorbeelden: eier, hoezer, sjeeper, dinger.
Ook in het Nederlands bestaat een groep zelfstandige naamwoorden, die -eren krijgen, zoals lam, ei, kind, rund, blad. In de Limburgse dialekten is die groep groter. Woorden als look (gat), wief, glaas, sjeep, hoes bewijzen dit.
In deze groep is er een aantal buitenbeentjes op te merken. Sommige woorden op -nd krijgen -ng: kind - kinger, rund - ringer. Dit komt niet in veel woorden voor en niet overal. Het Maastrichts heeft voor kind: keend - keender. Vaker dan in het A.B.N. valt een d tussen twee klinkers uit: raad - raar, broeëd - broeëer, blaad - blaar. Regels die voor alle Limburgse dialekten zouden opgaan, zijn niet te geven. De verscheidenheid van plaats tot plaats en van woord tot woord is te groot.

4 *Verandering sleeptoon-stoottoon.*
Voorbeelden: paerd, bein, sjtein, berg.
Het zal duidelijk zijn dat we ons nu op specifiek Limburgs terrein bevinden. Deze groep van woorden verandert van intonatie, en krijgt geen uitgang. Het enkelvoudige woord heeft sleeptoon, wordt dus iets „gerekt" uitgesproken, in het meervoud horen we de korte stoottoon.

5 *Verandering van klinker: Umlaut*
Voorbeelden: book-beuk, plank-plenk, voes-vuus, sjtroek-sjtruuk.
Bij deze woorden geen achtervoegsel, geen verandering van intonatie, maar klinkerverandering.
Onder Umlaut verstaat men het verschijnsel dat de artikulatie van een bepaalde klinker wijzigt, namelijk geslotener wordt, en wel onder invloed van een andere klank, bijvoorbeeld i of j in de volgende, onbeklemtoonde lettergreep. In dit boekje is het onmogelijk er verder op in te gaan. Men kan dit een Duitse invloed in de Limburgse dialekten noemen, maar in het Duits komt meervoudsvorming, uitsluitend door Umlaut niet voor, wel door middel van Umlaut plus achtervoegsel (Blatt-Blätter).
In deze groep ziet men weer veel aparte gevallen. Soms wordt -nd

tot- ng.
Voorbeelden: band-beng, hand-heng, land-leng. Ook ten aanzien van deze groep geldt dat er door de grote onderlinge verschillen geen algemeen-geldende regels voor alle Limburgse dialekten zijn te geven.

6 *Verandering van klinker plus verandering van intonatie*
Voorbeeelden: boum-buim, bal-bel, moes-muus.
Dit is dus een kombinatie van 4 en 5. Er heeft Umlaut plaats en bovendien wijzigt de intonatie. Ook hier weer konstateert men verschillen van plaats tot plaats.

7 *Soms blijft een woord volkomen onveranderd*
Voorbeelden: sjaop-sjaop, sjeut-sjeut, sjoin-sjoin, zung-zung.

Een volledige behandeling van de meervoudsvorming in het Limburgs is dit zeker niet. Te veel woorden worden hier volgens de éne, daar volgens de andere methode behandeld. Zie sjaop-sjaop en sjaop-sjääp (schaap), moes-muus mét en zonder verschil in intonatie. Roermond en andere plaatsen kennen man-men (mannen) volgens 6, andere dialekten niet. Te veel woorden, zoals Maastrichts poet-pu (poten) ontspringen de dans. De meervoudsvorming in het Limburgs is een gekompliceerde aangelegenheid. Hier ging het om de benadrukking van de Limburgse meervoudsvormen, nummer 4, 5, 6 en 7. Hoe groot de onderlinge variatie is, men mag deze wijzen van meervoudsvorming bestempelen als karakteristiek voor alle Limburgse dialekten.

4 **De vervoeging van onderschikkende woorden in afhankelijke zinnen**

In Limburgse dialekten doet zich een merkwaardig verschijnsel voor, dat als volgt kan worden omschreven: in bijzinnen vervoegt men voegwoorden en betrekkelijke voornaamwoorden, met andere woorden men behandelt ze alsof het werkwoorden zijn. Dit echter alleen als ze voorop staan en als de tweede persoon onderwerp is. De volgende aan Kats ontleende Roermondse voorbeelden zullen dit duidelijk maken

ich wil des te heurs
lummel, dae-s te bös
wetste, waa-ste duis
de man dae-s te gezeen höbs
de man daet cheer gezeen höbt
wie-s te zegks
wie-t cheer zegkt.

Men ziet, dat achter de verbindende woorden een werkwoorduitgang wordt geplaatst: -s als dich het onderwerp is, -t als cheer dat is.

Nemen we nu als voorbeeld een zin als: ik weet, (of,) dat, (hoe, wanneer, als, toen) jij kwam, dan kan aan de hand van een lijst van de twee voornaamste woorden in deze zin worden aangetoond, dat het in alle Limburgse dialekten geschiedt.

Enkelvoud:	**Meervoud:**
A.B.N.	A.B.N.
of jij	*of jullie*
dat jij	*dat jullie*
hoe jij	*hoe jullie*
als jij	*als jullie*
toen jij	*toen jullie*
dat jij	*dat jullie*
wat jij	*wat jullie*
Maastricht	Maastricht
ofstiech	*oftcheer*
datstiech	*datcheer*
wiestiech	*wietcheer*
estiech	*estcheer*
toenstiech	*toentcheer*
datstiech	*datcheer*
watstiech	*watcheer*
Kerkrade	Kerkrade
ofstoe	*ovdier*
dastoe	*daddier*
wiestoe	*wieddier*
wenstoe	*wentdier*
wiestoe	*wieddier*
datstoe	*daddier*
wastoe	*waddier*
Roermond	Roermond
ofstoe	*oftcheer*
destoe	*detcheer*
wiestoe	*wietcheer*
estoe	*estcheer*
toenstoe	*toentcheer*
destoe	*daatcheer*
waastoe	*waatcheer*
Venlo	Venlo
ofstich	*ofcheej*
destich	*detcheej*
hoestich	*hoegeej*
alstich	*alstgeej*
toenstich	*toengeej*
detstich	*detcheej*
waatstich	*waatcheej*

Met name in het meervoud zijn enige afwijkingen te konstateren in het Venloos. Maar algemeen-Limburgs is het verschijnsel wel. In het Noorden van Limburg komt de vervoeging van de verbindende woorden minder voor. Soms hoort men het, soms niet.
Omdat taalkundige verschijnselen nu eenmaal een „verklaring" eisen, zou men misschien het volgende kunnen zeggen: wanneer men over de aangesproken persoon (jij, U) spreekt, is de betrokkenheid van de spreker zo groot, dat hij zo gauw mogelijk wil laten merken, wie onderwerp wordt. Hij doet dit door de uitgang van de tweede persoon, direkt herkenbaar, achter het eerste het beste woord van de zin te voegen, ook al is dit geen werkwoord. Men noemt dit verschijnsel soms „voorbarigheidsassimilatie": men is „te vlug" met de werkwoordsuitgang: In het Middelnederlands kwam het ook voor: datstu (dat jij), wantstu bist goet (want je bent goed). Heel zelden hoort men iets dergelijks in andere dialekten: datteme toffe jongens zijn.

Dit echt-Limburgs verschijnsel, dat men een woord vervoegt, dat men niet „behoort" te vervoegen, is streng beperkt tot de bijzin.

5 De eigen verbuiging van bezittelijke voornaamwoorden en een speciaal geval van voornaamwoordelijke aanduiding

Het Limburgs onderscheidt in het enkelvoud drie geslachten: mannelijk, vrouwelijk en onzijdig. Dus hebben we drie stellen bezittelijke voornaamwoorden.

Nederlands	Mannelijk	Vrouwelijk	Onzijdig
mijn	*mine*	*mien*	*mie(n)*
jouw	*dine*	*dien*	*die(n)*
zijn	*zine*	*zien*	*zie(n)*

Tot zover is er niets bijzonders aan de hand. Het uitzonderlijke bestaat uit een „eigen" methode als het een bepaalde groep verwantschapswoorden betreft, namelijk vader-moder-zuster-broor-zjwaoger-sjoonzuster-sjoonvader-sjoonmoder. Men zou verwachten mine broor enzovoorts, maar meer voorkomend — ofschoon niet uitsluitend — is de vorm: mie broor, mie zuster, dus met de onzijdige woorden. Men mag dit des te merkwaardiger noemen omdat de woorden niet slechts spraakkunstig, maar ook sexueel mannelijk of vrouwelijk zijn. Merkwaardig bovendien: het woord dochter „doet niet mee". Mie dochter is onmogelijk.

Dit verschijnsel, een onzijdig bezittelijk voornaamwoord bij een uitgesproken mannelijk of vrouwelijk woord komt niet in alle Limburgse dialekten voor.

Iets gelijksoortigs doet zich voor bij de aanduiding door middel van een persoonlijk voornaamwoord. Heel vaak hoort men namelijk höäm (hem) als men het over een vrouw heeft. „Ich höb höäm gezeen" kan best een vrouw betreffen. Het gebeurt alleen in lijdende-voorwerpsituaties. Hae, heer of een andere vorm voor een vrouw komt niet voor. Voorwaarde voor deze merkwaardige aanduiding van een vrou-

welijk persoon door middel van een mannelijk persoonlijk voornaamwoord schijnt te zijn, dat men met die vrouw op vertrouwde voet staat. Sprekend over echtgenote, vriendin, dochter of verloofde zegt men häöm, in andere gevallen häör of zie. Als men naar het noorden gaat, ziet men deze aanduiding minder voorkomen. Boven Venlo hoort men ze niet meer.

6 **De kombinatie van het voorvoegsel ge- en het achtervoegsel -s ter vorming van zelfstandige naamwoorden die een herhaalde handeling aanduiden**

Om woorden te vormen die een herhalende handeling noemen, gebruikt men in het A.B.N. en andere dialekten als het Limburgs het voorvoegsel ge-. Voorbeelden: getrappel, geloop, gedraai, gejuich. In het Limburgs komt er bovendien een s achter: getrampels, geloups, gedoons, (gedeuns), geharrewars, enzovoorts. De Limburger, die, als hij A.B.N. praat een s laat horen achter woorden als gebazel(s), gejuich(s), dat gezanik(s), verraadt door deze fout onmiddellijk zijn streek van herkomst.

7 **Het gerundium op -entère of -tère**

Zonder op deze (historische taal-) kwestie in te gaan kan hier gezegd worden dat een gerundum of gerundium een buigingsvorm van de onbepaalde wijs van een werkwoord is en in het Limburgs nog de funktie van tegenwoordig deelwoord heeft.
In de Limburgse dialekten komen drie vormen van tegenwoordig deelwoord voor:

1 *Met eindletter d: overal in Limburg.*
Voorbeelden: loupend, sjpringend, zingend.
2 *Met de uitgang -tig: vooral in Zuid-Limburg.*
Voorbeelden: gleuietig, raozetig.
3 *Met de uitgang -tère of -entère: ten zuiden van de plaats Montfort.*
Voorbeelden: loupentère, wandelentère.

In sommige dialekten is er een subtiel verschil in betekenis tussen de verschillende vormen: loupend is iets anders als loupentère. De laatste vorm duidt dan meer aan: onder het lopen. De Nederlandse zin „Onder het lopen zei hij dat", moet vertaald als volgt: „Loupentère zag hae det dat" en niet met de vorm loupend. Niet in alle Limburgse dialekten bestaat dit verschil.

De vorm met -tig of -dig komt soms in Venlo voor. Overigens niet in Noord-Limburg. Bij werkwoorden die uit slechts één lettergreep bestaan, treedt verlenging op: gaonentère, sjtaonentère, sjlaonentère.
Van de drie hierboven genoemde vormen van het tegenwoordig deelwoord is enkel de laatste exclusief Limburgs.

8 **Umlautsvormen, ook bij gerekte klinkers**

Bij punt 3 van dit hoofdstuk is al gezegd dat het begrip Umlaut in dit boekje niet behandeld kan worden. Hier wordt dan ook slechts

herhaald, dat Umlaut het verschijnsel is, dat een klinker onder bepaalde omstandigheden van aard verandert, vaak onder invloed van een i of j die in de buurt staat. Het verschijnsel is alleen historisch verklaarbaar, is in het Nederlands niet onbekend, maar komt weinig, en dan alleen bij korte klinkers voor. In het woord bedekken is dek een Umlautsvorm van dak. Wie op deze verhouding e-a let, kan Umlautsvormen zien in „verwante" woorden. Zo is omhelzen verwant met hals, hengsel met hangen, strekken met strak, tellen met (ge-)tal, enzovoorts. Populair gezegd is Umlaut: klinkerwijziging in verwante woorden. In oostelijke dialekten, dus ook in het Limburgs, komen Umlautsvormen veel voor.

1 *Bij de vervoeging van sterke werkwoorden.*
Voorbeelden: ich val - doe vils
ich kan - doe kins, köns, kons
ich gaon - doe geis
ich doon - doe deis, duis.
Bijna van plaats tot plaats hoort men de klinker anders gerealiseerd worden, maar het verschijnsel Umlaut is algemeen.
2 *Bij de meervoudsvorming van sommige zelfstandige naamwoorden.*
Voorbeelden: bal-bel, zak-zek, hook-heuk. Dit is in punt 3 van dit hoofdstuk al aan de orde geweest als een specifiek Limburgse aangelegenheid.
3 *Bij de vorming van sommige verkleinwoorden.*
Voorbeelden: appel - eppelke (appel)
man - menneke (man)
boum - buimke (boom)
voes - vuuske (vuist)
paol - päölke (paal)
sjtool - sjteulke (stoel)
4 *Bij andere afleidingen*
Voorbeelden: bakke - bekker
sjlachte - sjlechter

9 **Aparte vormen voor aanvoegende en gebiedende wijs**

De aanvoegende wijs is de uitdrukkingsvorm van een wens of mogelijkheid. Vroeger had het Nederlands hier, net als het Duits nu nog (Konjunktief), een aparte werkwoordsvorm voor, maar die is afgeschaft, verloren gegaan. Men ziet de echte aanvoegende wijs nog slechts in enkele oude vormen als: ware het maar zo, men hoede zich voor namaak, men leune niet uit het raam, leve de Koningin, Uw rijk kome. Tegenwoordig gebruikt men de verleden tijd om een wens uit te drukken: was ik maar rijk, had ik maar geld. Het Limburgs heeft nog enkele Konjunktiefvormen: Valkenburgs wièr ich mèr, kièm hae mèr, kuus (kon) ich mèr. In het oosten van Zuid-Limburg hoort men: wuur ich (was ik maar), hei ich, wuuëde ich (werd ik maar), muuëte ich (moest ik, als ik moest), kuuëde ich (kon ik maar). De Konjunktief leeft in Limburg nog, al wint de verleden tijd, naar het voorbeeld van het

A.B.N. veld: waor ich mèr, hauw ich mèr. In Noord-Limburg wordt de echte aanvoegende wijs-vorm bijna niet gehoord.

Ook de gebiedende wijs heeft in oude tijden een eigen werkwoordsvorm gehad. In het Nederlands gebruikt men nu bij een bevel de stam van het werkwoord: loop door, geef me dat eens, doe dat even voor me. Het Limburgs vertoont bij enkele, éénlettergrepige, werkwoorden een eigen gebiedende-wijsvorm, die van zeer oude oorsprong is: dooch dat, zuuch ins, sjtank sjtil, gank weg!

10 De vele wederkerende werkwoorden

In de Limburgse dialekten komt een groot aantal werkwoorden voor, dat wederkerig is, terwijl die werkwoorden dat in het Nederlands niet zijn. In het Limburgs komt er dus zich bij, in het Nederlands niet. Vooral bij werkwoorden, die een handeling uitdrukken, waarbij men persoonlijk erg nauw betrokken is, is dit vaak het geval.

Voorbeelden: zich de jas aandoon, zich beechte (biechten), zich informere, zich 'n sigaret opsjteke, heer veegde ziech langs zien neus (Maastrichts), dao geit 't ziech neet um.

Het komt vaak voor dat Limburgers in het A.B.N. een werkwoord wederkerig maken, dus zich er bij zeggen, dat het niet is. Hij stak zich een sigaret op, daar gaat het zich niet om, zet U zich maar, dat blijft zich hetzelfde. Dit is natuurlijk foutief.

11 De woorden ich-dich-mich-ouch

Men noemt de aanwezigheid van de woorden ich, dich, mich en ouch soms kenmerkend voor het Limburgs. In deze woorden heeft de tweede Duitse Klankverschuiving niet plaatsgevonden en men hoort ch in plaats van Nederlands k. Eigenlijk zijn deze woorden belangrijker door het verschijnsel dat zij vertegenwoordigen, en dat in meer woorden voorkomt, als door hun eigen aanwezigheid. Deze vier zijn namelijk de meest noordelijk in Limburg voorkomende woorden met ch en geven dus de grens van dit verschijnsel aan. Hun verspreidingsgebied is niet even groot. In hoofdstuk 2 wordt over de Duitse Klankverschuiving iets meer verteld en het verspreidingsgebied van deze woorden aangegeven.

12 Sommige persoonlijke voornaamwoorden als veer-geer-hae-hääm

De Limburgse dialekten kennen karakteristieke vormen voor bepaalde persoonlijke voornaamwoorden, die afwijken van de Nederlandse, zoals veer met een eind -r, geer, hae en hääm. Op de typische funktie van hääm is al gewezen in punt 5 van dit hoofdstuk.

De verscheidenheid wat persoonlijke voornaamwoorden betreft is in de Limburgse dialekten vrij groot. De typisch afwijkende vormen komen niet overal voor. Dit blijkt uit onderstaande lijst, waarin alleen onderwerpsvormen zijn opgenomen.

A.B.N.	Maastricht	Heerlen	Roermond	Boven Venlo
ik	*iech*	*ich*	*ich*	*ik*
jij	*diech*	*dich, doe*	*dich, doe*	*geej*
hij	*heer*	*hae*	*hae*	*heej*
zij	*zie, ze*	*zie, ze*	*zie, ze*	*zeej*
het	*et*	*et*	*et*	*et*
wij	*veer, ver*	*vier*	*veer, ver*	*weej*
jullie	*geer, ger*	*ier*	*geer, ger*	*geej*
zij	*zie, ze*	*zie, ze*	*zie, ze*	*zeej*

13 **De gerekte klinker in de onderwerpsvorm van woorden als daach**

In afwijking van andere Nederlandse dialekten hebben de Limburgse in sommige woorden als daach (dag), blaad (blad), sjeep (schip), vaat (vat), glaas (glas), daak (dak) een gerekte, dus lange klinker. Dit is niet anders als historisch te verklaren. De gerekte klinker uit verbogen naamvallen, bijvoorbeeld des dages, is in het Limburgs „doorgedrongen" in de eerste naamval, de onderwerpsvorm.

14 **De sj als typisch Limburgse klank**

Karakteristiek voor de meeste Limburgse dialekten is het vóórkomen van de sj-klank, waar het A.B.N. s of sch heeft. Dit geschiedt in bepaalde woorden, namelijk daar, waar de oude Germaanse sk-klank er aan ten grondslag ligt. Tot beneden Roermond hoort men deze sj-klank aan woordbegin en woordeind. Voorbeelden: tesj (tas), sjat (schat), sjtil (stil), flesj (fles). Maastricht vormt een uitzondering. In een groter gebied hoort men deze sj-klank nog slechts aan het woordbegin, dus wel sjat en sjtil, maar niet flesj. Op het verspreidingsgebied van deze typisch Limburgse klank wordt nader ingegaan in hoofdstuk 2.

15 **Het achtervoegsel -ke als meest vóórkomende verkleiningsuitgang**

Het Limburgs gebruikt als verkleiningsuitgang

1 Meestal -ke. Dit achtervoegsel is kenmerkend voor de zuidoostelijke dialekten.
Voorbeelden: vruike (vrouwtje), kiske (kistje), sjteulke (stoeltje)
2 Als het woord eindigt op k, g of ng wordt dit: -ske.
Voorbeelden: beukske (boekje), zaegske (zaagje), Jengske (Jantje), ringske (ringetje)
3 Als het woord eindigt op d of t hoort men de uitgang -sje of -je.
Voorbeelden: heutje (hoedje), ventsje (ventje), bèdje (bedje).

Uit de voorbeelden blijkt tevens dat er Umlautsvorming plaats heeft. Dat is al verteld in punt 8 van dit hoofdstuk.

De Limburgse dialekten kennen het achtervoegsel -ke als veruit de meest gebruikte verkleiningsuitgang. Exclusief Limburgs is dit niet. Ook in bijvoorbeeld Brabant en de Achterhoek is dit het geval. Maar men moet het wel beschouwen als een kenmerk van de Limburgse dialekten.

16 **Een niet uitgesproken t**

In de meeste Limburgse dialekten wordt in bepaalde situaties een t aan het eind van een woord niet uitgesproken, terwijl deze t in het A.B.N. in het overeenkomstige geval wel wordt gehoord. Dat is het geval als die t volgt op een stemloze medeklinker, dus een die vóórkomt in „'t kofschip".
Voorbeelden: nach, gepak en gezak, geverf, voes (vuist), gedach, gelap.

De wegval van t na ch is in Limburg tot ongeveer in Venlo te horen. Het is overigens ook in dit geval weer zo, dat allerlei plaatselijke variaties het onmogelijk maken een algemeen-geldende regel voor alle Limburgse dialekten te geven. In Limburgs zuid-oost hoek bijvoorbeeld zegt men niet gedach, maar gedaat, niet nach, maar naat. Hier valt niet de t maar de ch weg (en heeft klinkerrekking plaats). Vele Limburgers vergeten, als ze A.B.N. spreken, die t te laten horen, achter de stemloze medeklinker op het eind van een woord dus. Ze spreken erg onverzorgd Nederlands, als ze Limburgse vormen laten horen, zoals dag en nach, ach- en tachetig, hij is voor het examen gezak, dat heb ik gezeg.

Besluit

Het is duidelijk dat de 16 hier genoemde kenmerken der Limburgse dialekten in feite een opsomming vormen van ongelijksoortige grootheden. Fonetische, syntaktische en morfologische zaken, soms de aanwezigheid van een aantal woorden, verschijnselen met een groot of een klein en vaak nog niet precies bepaald verspreidingsgebied, exclusieve en niet-exclusieve eigenschappen, wezenlijke en soms ook bijkomstige aangelegenheden, zij vormen een bonte rij van „kenmerken" die de Limburgse dialekten, ondanks hun soms verbijsterende verscheidenheid, toch tot een soort eenheid maken.
Met opzet is het woord „kenmerken" in de vorige alinea dan ook tussen aanhalingstekens gezet. En ook de titel „Kenmerken van de Limburgse dialekten" boven dit eerste hoofdstuk belooft meer dan de schrijver ervan heeft kunnen wáár maken. Misschien waren woorden als „aspekten", „facetten" (van het Limburgs) beter op hun plaats geweest. Het zij zo.

Natuurlijk kan men niet als eis stellen, dat een dialekt dan pas Limburgs is, als het alle genoemde kenmerken vertoont. In dat geval zou bijvoorbeeld het Maastrichts geen Limburgs zijn, daar het de als karakteristiek aangemerkte sj-klank (nummer 14) niet in alle gevallen kent. Het dialekt dat een aantal kenmerken mist, daarnaast een aantal niet genoemde in opvallende mate bezit, maar desondanks de meeste „Limburgse" wel degelijk heeft (zoals het Kerkraads) behoort ontegenzeglijk tot de Limburgse dialekten. Destijds heeft Dols de sleeptoon-stoottoon-oppositie als het voornaamste genoemd; anderen zagen de „aanwezigheid" van de woorden ich-mich-dich-ouch als wezenlijk, als zijnde het laatste „Duitse" spoor. Het lijkt onmogelijk — en hier wordt ook geen poging in die richting gedaan — een grenslijn te trekken

tussen Limburgse en andere dialekten. Met het aanwijzen van een overgangsgebied, een grenszône, zal wel volstaan moeten worden. Wanneer in hoofdstuk 2 de voornaamste isoglossen in Limburg zijn getekend en besproken, kan hier iets naders over worden verteld.

Literatuur

Over sleep- en stoottoon: Bibl. Limb. Dial. nr 11, 12, 15, 23, 35, 37, 41, 65, 73, 75, 125, 137, 152, 153, 154.
Over regressieve assimilatie: nr 15, 65.
Over uitgangloos meervoud: nr 15, 19, 65.
Over vervoeging onderschikkende woorden: nr 15, 36.
Over de vorm „gezaniks": nr 15.
Over het gerundium: nr 29, 38, 42, 53, 141, 155.
Over de konjunktief: nr 86.
Over de wederkerende werkw.: nr. 122.
Over de uitgang -ke: nr 50.

Hoofdstuk 2

Isoglossen in Limburg

Limburgs bestaat niet. Wel zijn er vele plaatselijke Limburgse dialekten, die, naast overeenkomsten, een soms ongelooflijke verscheidenheid vertonen. Verschillen in woordvoorraad, maar vooral in uitspraak hoort men als het ware in plaatsen, die één kilometer van elkaar verwijderd zijn en ze komen in één en dezelfde stad voor. De insider hoort aan iemand uit Heugem of het vlakbij liggende Wolder dat hij niet met een „echte" Maastrichtenaar heeft te doen. In Bunde en Amby, die letterlijk onder de rook van Maastricht liggen, praat men weer anders. In en om Weert, waar veel belangrijke dialektgrenzen lopen, zijn er verschillen te horen bij mensen die enkele kilometers van elkaar af wonen, bijvoorbeeld ten noorden en ten zuiden van „het kanaal". In Kerkrade realiseert men een aantal klanken heel anders als in het vlak „er tegenaan" liggende Bleijerheide. In Kerkrade zegt men: doë kunt e peeëd jelofe, in Bleijerheide: doo kunt ee pèd jeloufe. (Daar komt een paard aangelopen). Ten westen van Sittard onderscheidt een aantal dorpen, onder andere Stein, zich door een opvallende tong-r, een tamelijk scherp omgrensd verschijnsel. Rond Sittard hoort men in een door Dols bepaald gebied een merkwaardig diftongeringsverschijnsel in woorden als beier (beer, Nederlands bier), veier (veer, vier), leivde (leefde, liefde), goud (good, goed), sjtoul (sjtool, stoel), vlouk (vlook, vloek), bezuik (bezeuk, bezoek), buikske (beukske, boekje) en muigelik (meugelek, mogelijk). Naar het zuiden hoort men dit tot in Amstenrade. (Bibl. Limb. Dial. nr. 17).

De klinker in het Nederlandse woord brood klinkt in Maastricht als oe, in Meerssen als korte tweeklank: brwat, in Valkenburg zegt men broat, in Heerlen broeët. Ook in één en dezelfde plaats komen verschillen voor. In een betrekkelijk kleine stad als Valkenburg hoort men verschillen tussen de éne wijk en de andere. Zo zegt men, letterlijk niet meer dan een steenworp van elkaar verwijderd, hier ich en daar iech (Nederlands ik), hier poort en daar paort, al naar gelang men in

de buurt Sint Pieter of „Boete de poort" woont. Het aantal van deze vorbeelden zou gemakkelijk te verdubbelen zijn. Het is praktisch ondoenlijk om al dit soort verschillen en nuances te noteren en misschien ook niet van erg groot nut.

Wie er toch aan begint om dialektische verschillen op kaarten te noteren, heeft de keus uit drie methodes.

a Kaarten met geschreven tekst.
De taalvormen worden in de gebieden geschreven waar ze voor gelden.

b Stempelkaarten.
De taalvormen zijn door figuurtjes vervangen, zoals kruisjes, bolletjes, driehoekjes, cirkeltjes en vierkantjes. Er naast staat, wat die dingen „betekenen". Voordeel: men kan méér dingen noteren als wanneer men schrijft.

c Isoglossenkaarten.
Op deze kaarten worden de grenzen aangegeven tussen taalverschijnselen door middel van — eventueel verschillende — lijnen. Deze kaarten zijn het duidelijkst, ofschoon niet altijd het meest nauwkeurig. In overgangsgebieden kan men namelijk wel, volgens methode b meerdere tekentjes „door elkaar heen" zetten, maar wie lijnen trekt, kan geen overgangsgebieden aangeven. In dit boek is een aantal isoglossenkaarten getekend.

Het bestuderen van dialekten met als methode het op een der genoemde wijzen in kaart brengen van de bevindingen heet dialektgeografie. Deze is in de vorige eeuw voor het eerst toegepast door de Duitser Dr. Georg Wenker. Het onderzoek van een andere Duitser, J. Ramisch, werd in Limburg voortgezet door Dr. Jos Schrijnen. Hij publiceerde al in en na 1902 artikelen over dialektgrenzen in Nederlands Limburg en publiceerde in 1920: „De Isoglossen van Ramisch in Nederland". Het is hierdoor dat het Limburgs dialektgebied een zekere vermaardheid heeft gekregen in de geschiedenis van de Nederlandse dialektgeografie.

Isoglossen zijn grenzen van een bepaald woord, een klankverschijnsel of een konstruktie in een dialekt. Isoglossen begrenzen het gebied van een bepaald taalverschijnsel. (Isos = gelijk, glossa = taal).

Toch is een isoglosse in de praktijk bijna nooit een cirkel, wat ze zou moeten zijn als men de uiterste grenzen van een bepaald taalverschijnsel aanduidt. Ze doet bijna altijd dienst als grenslijn. Ze geeft aan hoe ver een bepaald taalverschijnsel „doordringt" en meestal gaat het dáárom alleen. Men laat dan duidelijk uitkomen, welke verschijnselen aan die grens aan elkaar raken. Isoglossen noemt men vaak naar een plaats, waar die grens doorheen loopt. Voorbeeld in Nederland: de Panninger-Linie.

Van isoglossen moet men het betrekkelijke inzien. Bijna nooit is het mogelijk om grenzen van klankverschijnselen te trekken, wel van

bepaalde woorden. Bijna altijd dringt een bepaald verschijnsel in het éne woord verder door dan in het andere. Bovendien staat het vast dat isoglossen verschuiven. Van enkele door Schrijnen in 1920 bepaalde grenzen weten we dat ze nu enigszins anders lopen. De grens tussen sl en sjl (enzovoorts, zie kaart 5) is iets naar het noorden verschoven, zodat Panningen niet meer de meest noordelijke plaats is, waar men sjl, sjt enzovoorts hoort.

Men zou een isoglosse eigenlijk niet moeten aanduiden door middel van een plaatsnaam. Een naam als de sj-lijn, dus naar het begrensde verschijnsel, is beter. Door industrialisatie, waardoor hele gebieden in enkele generaties tijd „ontsloten" worden, door het steeds veelvuldiger voorkomende verhuizen van het ene dorp naar het andere, door het gaan werken in een andere plaats, door de uitbreiding der steden, waardoor bepaalde dorpen aan de naburige stad raken „vastgebouwd", door dit alles en door nog veel meer vervagen en verschuiven de isoglossen.

Meende men vroeger dat een bepaald klankverschijnsel bijna zonder uitzondering optrad en sprak men daarom van klankwetten, de dialektgeografie heeft taalkundig belangrijk werk verricht, door ons te doen inzien, dat klankwijzigingen in het éne woord plaatsvinden en in het andere niet, voornamelijk als gevolg van het feit, dat het éne vaker gebruikt wordt als het andere. Isoglossen van afzonderlijke woorden, die een bepaalde klankwet „demonstreren", vallen, zoals gezegd, bijna nooit samen. En de isoglossenkaarten worden er niet overzichtelijker door! Voorbeelden van dit alles zijn er in groten getale. Ich en mich in Noord-Limburg zijn al genoemd (Zie ook kaart 6). Ander voorbeeld: de grens waar oe in uu overgaat ligt voor het woord huis veel zuidoostelijker als voor het woord muis. In het meer gebruikte woord huis werd de Limburgse klank oe (hoes) verder „teruggedrongen".

Hoe meer onderzoek men verricht, des te duidelijker ziet men, dat isoglossen grillig door elkaar lopen, dat sommige woorden ver doordringen in een „vreemd" gebied. De isoglossen wijzen op bepaalde tendenzen, zij bewijzen geen wetten; steeds meer moet men volstaan met het bepalen van een overgangsgebied, omdat een grens niet mogelijk blijkt. Het tekenen van isoglossen is een hachelijke onderneming.

Een aantal belangrijke isoglossen, die in Limburg te onderkennen zijn, komt in dit hoofdstuk aan de orde.

De Benrather-Linie

In 1877 bepaalde Dr. Georg Wenker de grens tussen de Hoog-Duitse en de Neder-Duitse dialekten. Hij betitelde haar als „een der voornaamste grenzen van het Rijnland". Omdat de lijn bij het dorpje Benrath de Rijn kruist, gaf hij haar de naam Benrather-Linie (Zie kaart 2). Naar het oosten doorsnijdt ze heel Duitsland in horizontale richting tot aan Polen. In westelijke richting gaat ze via Rheidt-Geilenkirchen over de Nederlandse grens naar het zuiden en loopt tussen Aken en Eupen door. Rond Malmédy bereikt ze de Franse taalgrens. Wenker

stelde met enige verbazing vast, wat wij nu als algemeen bekend aanvaarden: de Benrather-Linie laat in Zuid-Oost-Limburg een klein gedeelte Hoogduits en rangschikt Eupen als Nederduits.

Welk verschijnsel bakent deze belangrijke lijn nu af? Het gaat hier om de zogenaamde tweede Duitse klankverschuiving, die plaats heeft gevonden in de zesde en zevende eeuw. Het is, globaal gesproken, een wijziging van een aantal medeklinkers, die in het Hoogduits wel heeft plaatsgevonden en in het Nederduits, waaruit later onder meer het Nederlands ontstond, niet. Een groep stemloze medeklinkers, de zogenaamde ploffers, veranderde van aard. Een t aan het begin van een woord werd tot ts (Duits: z.) en de k, p en t werden respektievelijk ch, f en s. In het gebied dat deze klankverschuiving heeft gekend hoort men, ook op Nederlands grondgebied: tswai (twee), tsiet (tijd), tsank (tand), sjlaofe (slapen), wasser (water), mache (maken), daach (daak, Nederlands dak) en vaas (vaat, Nederlands vat). Maar, zoals altijd: het gebeurt niet in alle woorden: niet na een r en een l bijvoorbeeld. Kerkraadse woorden als hellepe (helpen) en dörrep (dorp) zijn niet „verschoven" en daarin hoort men dus een p in plaats van een f, evenals andere woorden, zoals dat, wat, dit, appel, op, enzovoorts, die niet wijzigden in das, was, enzovoorts. Eens te meer ziet men, dat een klankwet niet altijd in alle gevallen opgaat.

Taalgrenzen houden geen rekening met staatkundige scheidslijnen. Het stukje Nederland achter de Benrather-Linie neemt, taalkundig beschouwd een zeer aparte plaats in. Het omvat de plaatsen Eygelshoven, Kerkrade, Simpelveld, Bocholtz, Vaals en nog enkele kleinere. Behalve de verschijnselen van de Hoogduitse klankverschuiving, hierboven omschreven, ziet men er nog enkele, die voor Nederland en ook voor Limburg uitzonderlijk zijn: de g aan het begin van een woord wordt tot j. Voorbeelden: jans (gans, Nederlands helemaal), los jon (laat gaan), jot (goed), jek (gek). Dit gebeurt niet in het hele gebied: Simpelveld kent het verschijnsel niet. De grens van deze begin-j loopt tussen Simpelveld en Bocholtz. In deze laatste plaats hoort men: ver junt (wij gaan), in Simpelveld: ver gunt. Verder ziet men de al eerder in dit boekje genoemde wegval van ch vóór t aan het einde van een woord: naat voor nacht, gedaat voor gedacht, loeët voor lucht. Deze wegval van ch gaat met klinkerrekking gepaard. Het verschijnsel heeft een groter verspreidingsgebied als de Benrather-Linie afbakent en komt tot voorbij Eys voor. Opvallend ook in deze regio achter de Benrather-Linie: een eigen vormingswijze van de zwakke verleden tijd: ich maket.

De dialekten in de uiterste Zuid-Oost-hoek van Limburg worden naast dit alles getypeerd door een groot aantal „Duitse" woorden: tsiedonk (krant), krötsj (kikvors), der tsog (de trein), der kreech (de oorlog), der briefdreejer (de postbode) en tientallen andere. Merkwaardig genoeg zijn er in plaatsen als Kerkrade, naast deze voor de hand liggende Duitse invloed, ook sporen van Franse (Luikse) beinvloeding te bespeuren in woorden als adieje (vaarwel), ambras (beslommering), kompenei (gezelschap), sjiek (deftig) en sjokkenere (mop-

peren). Tenslotte moet hier het verschijnsel van de zogenaamde r-schuw worden vermeld. Na een klinker „valt de r weg", als er een s, een t of de kombinatie st volgt. Voorbeelden: paerd = paeëd, paort = paoëd, zjwart = zjwat, ieërsjte = ieësjte. De westgrens van dit verschijnsel loopt, westelijk van de Benrather-Linie, ongeveer door het dorp Klimmen, in de richting noord-zuid.

Over de vraag of het Kerkraads en de andere dialekten ten oosten van de Benrather-Linie nog tot de Nederlandse dialekten mogen gerekend worden, is men het, zoals in de inleiding al verteld werd, niet steeds eens geweest. Er zijn sterke argumenten om ze wel degelijk Limburgs, en dus Nederlands te noemen:

a Ze vertonen een groot aantal Limburgse kenmerken. Van de zestien in hoofdstuk 1 genoemde, het merendeel, en zeker de „belangrijke".
b Ze vertonen belangrijke verschillen met de in het naburige Duitse gebied gesproken dialekten. (Roukens, Veldeke, 1958, 18).
c En vooral: ze worden gesproken in een gebied waar het Nederlands de algemeen aanvaarde kultuurtaal is. (A. Weijnen, Nieuwe Taalgids, 1970, 158).

Feit is echter, dat deze dialekten sterk Duits getint zijn. Dit laat niet na een stempel te drukken op de bewoners van dit gebied, dat jarenlang meer op Duitsland georiënteerd was als op het soms zo verre Nederland. Meer dan de andere Limburgers heeft de Kerkradenaar zich, vooral in het verleden, vaak nauwelijks Nederlander gevoeld. Een soms erg willekeurig getrokken landsgrens doet een mens niet van aard veranderen.

Kerkraadse kinderen kampen meer dan welke andere in Nederland met taalproblemen van zeer specifieke aard als ze de basisschool binnenstappen. De taalachterstand van de Kerkraadse zesjarige hangt samen met het feit, dat zijn woordenvoorraad meer affiniteit vertoont met die der aangrenzende Duitse gebieden als met het Nederlands, reden waarom men eigenlijk niet van een taalachterstand zou moeten spreken, maar van een andersgeaarde, zo men wil een „verkeerde" woordvoorraad, en een „ander" taalgevoel. De moeilijkheden, die ieder Limburgs sprekend kind ervaart, als het de basisschool binnenstapt, zijn nergens zo groot als hier. Dat deze taalmoeilijkheden het kind uit deze regio remmen in zijn hele ontwikkeling, staat onomstotelijk vast. De gevolgen van dit alles zijn merkbaar, niet alleen in de basisscholen, maar ook op de Middelbare scholen, niet alleen in Kerkrade en Vaals, maar in de gehele Oostelijke Mijnstreek.[1])

[1]) „Kerkrade blijkt meer in het bijzonder op het gebied van de Nederlandse taal achter te blijven bij andere delen van het land."
„Ook bij de eindeksamens van het middelbaar onderwijs in Kerkrade blijken de resultaten op het gebied van Nederlands en ook van vreemde talen, behalve Duits, telkens weer onder het landelijk gemiddelde te liggen".
Uit: Onderzoek naar de onderwijssituatie in Kerkrade. Uitgave Vereniging Katholieke Schoolraad Kerkrade, oktober 1971.

Woorden die een Duitse invloed aantonen, dringen, het ene verder dan het andere, in Limburg op Nederlands grondgebied binnen. Op kaart 3 kan men zien tot hoever sommige van deze woorden te horen zijn. De lijn mache-make (lijn 2) loopt op enige kleine afwijkingen na, gelijk met de Benrather-Linie. Lijn 1 is de grenslijn tussen sagen en zeggen en tussen haben en hebben. Deze kaart laat eens te meer zien hoe bepaalde verschijnselen een van woord tot woord variërende begrenzing hebben. Tevens geeft ze duidelijke voorbeelden van isoglossen, die uitsluitend als grenslijn optreden en de nadruk leggen op de verschillen aan weerszijden.

Op kaart 4 is in beeld gebracht, waar de uitgang -lich verandert in -lik of -lek. In feite is de hier getekende lijn een met de Benrather-Linie verwante isoglosse, want ze geeft aan tot hoever de Duitse klankverschuiving op Nederlands grondgebied is doorgedrongen in een speciaal geval, namelijk in de uitgang -lek (Nederlands -lijk). Voorbeelden: gemekkelich, beheurlich, eerlich.

De sj-lijnen in Limburg

De in Hoofdstuk 1 voor de Limburgse dialekten karakteristiek genoemde sj-klank is in een groot deel van Limburg te horen. En weer zien wij dezelfde situatie: het verspreidingsgebied is niet bij alle woorden, niet in alle kombinaties even groot. Dat is te zien op kaart 5.

a De Limburgse sj-klank is een voortzetting van de Germaanse sk-klank. Bijvoorbeeld aan het einde van een woord is hij te horen. Voorbeelden: minsj(mens), vösj(vis), flesj(fles), frisj(fris) en valsj (vals). Het zijn die woorden die men „in de oude spelling" met sch aan het eind schreef. De sj aan het woordeind hoort men in Limburg tot aan een lijn, die de provincie ongeveer in het midden doorsnijdt (Kaart 5, lijn 1). Boven die lijn hoort men de sj aan het einde van een woord dus niet meer en merkwaardigerwijs ook niet in Maastricht, dat wat dit betreft als een eiland in de omgeving ligt;

b In een andere kombinatie hoort men de sj-klank in Limburg over een groter gebied, namelijk aan het begin van een woord in de volgende gevallen: sp-, st-, sl-, sm-, sn- en zw-. Voorbeelden: sjpele, sjtinke, sjlaope, sjmere, sjnavel en zjwart. Deze woorden hoort men tot aan een lijn die Limburg in de richting noord-zuid doorsnijdt van Eysden tot even boven Panningen, dan naar het oosten buigt en boven Tegelen ons land verlaat (Kaart 5, lijn 2-3). Indertijd heeft deze voor Limburg belangrijke isoglosse de naam Panninger-Linie gekregen, omdat Panningen de meest noordelijke plaats was, waar „deze" sj (in sjp, sjt, enz.) was te horen. Het staat nu vast dat men ze ook in Beringen, iets ten noorden van Panningen, zegt. Is deze lijn verschoven, sinds Jos Schrijnen het verloop in 1920 bepaalde?

c Ten westen van de zojuist genoemde hoort men toch nog sj, namelijk in die gevallen, waar ze korreleert met Nederlands sch. Voorbeelden: sjoin (schoon, mooi), sjat (schat), sjrieve (schrijven), sjildere (schilderen). Het verbreidingsgebied is op kaart 5 aange-

geven door de lijn 2-4. De grenslijn van dit verschijnsel valt vanaf Beringen tot aan de Duitse grens samen met de zogenaamde Panninger-Linie. Ook deze grens schijnt de afgelopen vijftig jaar naar het noorden te zijn verschoven en Meyel bereikt te hebben. Oorspronkelijk heette ze de Panninger-Zijlinie. Plaatsen als Stramproy, Thorn en Wessem liggen ten westen van de Panninger-Linie maar „binnen" de Zijlinie. Daar zegt men dus enerzijds slaope, smere en stil zonder sj, maar anderzijds sjoon en sjat. De lijn sch-sj loopt verder in zuidelijke richting ongeveer parallel aan de Maas door Belgisch-Limburg tot aan de Franse Taalgrens.

De Uerdinger-Linie

Een belangrijke isoglosse in Noord-Limburg is de Uerdinger-Linie. Zij geeft de uiterste noordgrens aan van het gebied, waarin men in Limburg de verschijnselen kan horen van de Duitse klankverschuiving. Het zijn hier slechts sporen in een paar woorden, maar dat zijn wel veelgebruikte: ich (iech), mich, dich, ouch. (Zie kaart 6).

Dezelfde Georg Wenker, die in 1877 de Benrather-Linie haar naam heeft geschonken, noemde ook deze lijn naar de plaats, waar ze in Duitsland de Rijn oversteekt, het plaatsje Uerdingen ten noorden van Düsseldorf.

Als we het verloop van deze Uerdinger-Linie volgen, doen we dat beginnend in het zuid-westen. We zien, dat ze vanuit Tienen in Belgisch Limburg via Diest in noord-oostelijke richting loopt en iets ten noorden van Nederweert ons land binnenkomt. Ook de Noordbrabantse plaatsen Budel, Soerendonk en Maarheeze liggen ten zuiden ervan en hebben de Limburgse woorden ich, dich, mich en ouch. Bij Beringen heeft een splitsing plaats: de mich-mey lijn neemt een andere weg als de lijn ich-ik en ouch-ouk. De mich-lijn „omvat" een gebied waar men geen ich meer hoort, maar wél mich. Het betreft de plaatsen Maasbree, Blerick, Venlo, Velden, Grubbenvorst en Arcen, waar men dus ik en mich, één Nederlandse en één Duitse vorm, „naast elkaar" hoort. In het woordje mich dringt de Duitse klankverschuiving het meest noordelijk door. Zie kaart 6, lijn 2. Het gebied tussen lijn 2 en lijn 3 noemt men het mich-kwartier. De persoonlijke voornaamwoorden in Venlo luiden ik-mich-dich. In Horst, ten noorden van de lijn hoort men: ik-mey-gey.

Vanaf Beringen naar het oosten valt de Uerdinger-Linie samen met de Panninger-Linie.

De Betoningslijn

Een volgende belangrijke isoglosse ziet men op kaart 7. Tot aan de op deze kaart getekende lijn treft men de distinktieve oppositie aan tussen sleep- en stoottoon-intonatie, een verschijnsel dat in Hoofdstuk 1 misschien wel het Limburgs kenmerk bij uitstek is genoemd. De plaatsen Arcen en Broekhuizen zijn de meest noordelijke waar men dit aantreft (en mischien ook Broekhuizenvorst, maar hier loopt de grens waarschijnlijk net doorheen).

Wie kaart 6 en 7 uit dit boekje even „over elkaar heen denkt", ziet dat tussen Tegelen en Arcen-Broekhuizen voorname Limburgse kenmerken hun meest noordelijke begrenzing vinden: de sj even boven Tegelen, evenals ich en ouch, dan het woord mich tussen Maasbree en Sevenum en vervolgens de sleep-, stoottoon-oppositie. Men kan Tegelen de meest noordelijke plaats in Limburg noemen met alle belangrijke Limburgse kenmerken. Die verdwijnen voor en na tussen die plaats en Broekhuizenvorst. Hier heeft men het overgangsgebied en uiteraard niet: de grens, waar de Limburgse dialekten aan de noordzijde ophouden te bestaan. Daarboven spreekt men Brabantse en Nederrijnlandse dialekten.

Enige andere isoglossen

De lijn die aangeeft, hoever men de gerundiumvorm op -entère of tère aantreft (zie Hoofdstuk 1, punt 7) is getekend op kaart 8. Ze doorsnijdt de provincie Limburg in horizontale richting ter hoogte van Maasbracht en Montfort.

Op kaart 9 ziet men hoe ver de „Duitse" Umlautsvormen in ons land binnendringen. (Zie Hoofdstuk 1, punt 8). De Umlaut in verkleinwoorden heeft het grootste verspreidingsgebied (lijn 1). Lijn 2 laat zien tot waar men Umlaut hoort in meervoudsvormen, lijn 3 tot waar in de werkwoordsverbuiging.

Kaart 10 toont hoe het achtervoegsel luidt in de zwakke verleden tijd. In gebied 1 is de situatie zoals in het Nederlands: -te na een letter uit het ('t) kofschip, anders: -de. Voorbeelden: maakte en raadde. In gebied 2 hoort men uitsluitend -de. Voorbeelden: maakde, bakde. (Zie hoofdstuk 1, punt 2). Een groep dialekten in het zuid-oosten vormt een uitzondering. Ze vertonen de vorm -et. Voorbeelden: maket, laachet. Dat is op kaart 10 gebied 3.

De Gete-Lijn in Belgisch Limburg

Wie de westgrens van het Limburgs zoekt moet natuurlijk in Belgisch Limburg zijn. Lange tijd heeft men gedacht dat ook daar de Limburgse dialekten ophielden te bestaan bij de Uerdinger-Linie (zie kaart 6) die van Maarheeze in een grote boog naar het zuiden loopt, tot ze in de buurt van Tienen de Franse taalgrens bereikt. Later heeft J. Pauwels er op gewezen dat een in dit opzicht belangrijke lijn, beter gezegd een isoglossenbundel, iets ten oosten van de Uerdinger-Linie loopt. Deze bundel is op kaart 11 getekend, echter in zeer vereenvoudigde vorm. Hij vormt de westgrens van de verst doorgedrongen Duitse (Keulse) taalvormen, zoals de Umlaut in het meervoud van sommige zelfstandige naamwoorden. Toevallig, of niet toevallig natuurlijk, ziet men daar ook een aantal woordgrenzen, zoals die van het typische woord eek (Nederlands azijn). Vanuit Brabant gezien dringt het woord patat (Nederlands aardappel) tot hier door. De Gete-Lijn of Gete-Bundel volgt gedeeltelijk de loop van de riviertjes de Grote en de Kleine Gete, vandaar de naam. De Uerdinger-Linie en de eveneens zo belangrijke betoningslijn lopen er vlak bij in de buurt.

Ook als men de grens tussen het Brabants en het Limburgs in het westen wil bepalen, komt men niet tot een lijn, maar moet men volstaan met een overgangsgebied. Dat ligt in het westen van Belgisch Limburg waar men bij betoningslijn, Gete-Lijn en Uerdinger-Linie de laatste Limburgse kenmerken ziet verdwijnen.

De Indeling der Limburgse Dialekten

Tot slot een kaart waarop men kan zien hoe de dialekten die men in Nederlands en Belgisch Limburg spreekt worden onderverdeeld. De indeling is van J. Goossens, hier echter vereenvoudigd weergegeven. (Kaart 12). De lijnen op deze kaart zijn in feite geen isoglossen, ofschoon ze daar natuurlijk in de praktijk wel vaak mee samenvallen.

Gebied 1. In het uiterste Zuid-Oosten van Nederlands Limburg hoort men Ripuarisch, genoemd naar de Ripuariërs, een langs de Rijn wonende Frankische stam.
Gebied 2. Ripuarisch-Oost-Limburgs overgangsgebied.
Gebied 3. Oost-Limburgs. Grenslijn: de sj-linie.
Gebied 4. Centraal-Limburgs.
Gebied 5. Overgangsgebied tussen Centraal-Limburgs en West-Limburgs.
Gebied 6. West-Limburgs.
Gebied 7. Overgangsgebied tussen West-Limburgs en Zuid-Brabants.

Besluit

Hoe ontstaan isoglossen en waardoor verschuiven ze soms? Taalvormen worden verspreid, teruggedrongen vernietigd, door vele faktoren, kulturele, politieke, aardrijkskundige. Van kultuurcentra zijn altijd als het ware golven van beïnvloedingen uitgegaan en gepaard daarmee gaan golven van taalverschijnselen, want de taal is de draagster van alle kultuur bij uitstek. Maar deze golven worden „gestoord" door obstakels als daar zijn: rivieren, uitgestrekte heidevelden, moerassen, heuvels en latere politieke grenzen. Dit alles is in de loop der eeuwen ook in Limburg gebeurd dat altijd tussen diverse kulturen (en taalcentra) inlag en vanuit verschillende windrichtingen werd beïnvloed. In feite doet men de geschiedenis geweld aan als men spreekt over een Limburg van vóór 1815. De tegenwoordige provincie bestaat pas sedert dat jaar in haar huidige vorm. Eigenlijk moet men dus zeggen, dat het gebied, dat nu de provincie Limburg vormt, in vroeger eeuwen geen staatkundige eenheid vormde, maar verdeeld was. De delen gingen vaak in andere handen over, raakten onder invloed van verschillende politieke en kulturele machten, die alle hun sporen hebben achtergelaten, ook op taalkundig gebied. Het huidige isoglossen-beeld is van dit alles het resultaat.

Het Keulse kultuurcentrum was in de Middeleeuwen het machtigste en straalde in alle — dus ook in noord-westelijke — richtingen uit. Het Limburgs gebied werd overspoeld door Duitse invloeden, wérd in sommige opzichten Duits. In het grootste deel van Limburg sprak men

tot in de zeventiende eeuw Duits. Wie zich Keulen voorstelt als het middelpunt van een cirkel, ziet dat belangrijke isoglossen, die Limburg doorsnijden, als concentrische cirkels om die stad heenlopen. De kleinste cirkel, die het tegenwoordige Nederland nog net bereikt, is de Benrather-Linie, grotere zijn de sj-lijnen en de ich-ik lijn. Men kan het ook zó stellen: Keulse invloeden zijn duidelijk merkbaar tot de Benrather-Linie, maar een aantal is door die lijn „heengeglipt": sagen iets verder, de uitgang -lich nog iets verder, enzovoorts. Natuurlijk is er geen sprake van een vier- of vijftal van dergelijke lijnen. In werkelijkheid is de toestand gekompliceerder en zou men tientallen isoglossen van „kenmerken uit Keulen" kunnen trekken. In de dialektgeografie noemt men deze verzameling lijnen, die de steeds kleiner wordende Duitse invloed aangeven: de Rijnlandse waaier.

Vanuit het westen, vanuit Luik met name, drongen in de loop der eeuwen vele Romaanse, Franse, woorden binnen. Tot in afzonderlijke woorden kan men in Zuid-Limburg de „strijd" zien tussen Duitse en Franse vormen. Zo dringt het Franse woord krevat (stropdas) door tot ongeveer in Wylré, waar het wordt tegengehouden door de Duitse vormen sjlieps en biend. Bijna alle isoglossen lopen, als gevolg van deze „strijd", zeker in Zuid-Limburg in de richting noord-zuid. Globaal gesproken ziet men dan ook niet zo veel verschillen tussen dialekten die „boven elkaar" worden gesproken en dus tussen dezelfde isoglossen voorkomen, anders gezegd: tussen dialekten die even ver van Keulen afliggen. Voorbeeld: Margraten-Valkenburg-Beek-Sittard. Over dezelfde afstand zijn de verschillen tussen dialekten „naast elkaar" veel groter. Voorbeeld: Maastricht-Margraten-Gulpen-Eys-Bocholtz.

In Maastricht is de Franse invloed uiteraard het beste merkbaar, bijvoorbeeld aan de tientallen Franse woorden als coiffeur (kapper), kalebas (boodschappentas), bouzjie (kaars), zjielie (vest), drapo (vaandel) en petik (Frans boutique, Nederlands winkel). Overigens heeft ook Kerkrade tijden van Luikse beïnvloeding gekend. Ook in deze zo dicht bij Duitsland liggende stad hoort men woorden als adieje en andere. Men mag rustig stellen, dat Zuid-Limburg in vroeger eeuwen een belangrijke rol heeft gespeeld als kultuurbemiddelaar tussen het Romaanse en het Germaanse gebied, bijvoorbeeld door tezamen met een nieuw produkt ook het nieuwe woord „door te geven". De sporen van dit alles en van nog veel meer ziet men heden ten dage in de dialekten.

Wat de aardrijkskundige „obstakels" betreft is het opvallend, dat de Maas niet die scheidende werking heeft gehad als men van zulk een grote rivier zou verwachten. Als belangrijke verkeersweg heeft de Maas kennelijk meer verbindend dan scheidend gewerkt. Veel grotere invloed heeft de Peel uitgeoefend. Volgens Schrijnen heeft dit indertijd grote moeras de laatste Duitse invloeden afgeremd en is het verloop der ich-ik-lijn voornamelijk door de Peel bewerkstelligd. Hoe sterk de invloed van de Peel in Noord-Limburg is geweest, blijkt uit het feit, dat Meyel, waar de enige begaanbare weg dwars door de Peel vanuit Brabant uitkwam, als enig dorp in de buurt een dialekt heeft met vele

Brabantse trekken. Ook Budel, dat naar het noorden door uitgestrekte heidevelden en naar 't oosten door moerassen was afgesloten, en dientengevolge een „tamelijk Limburgs" dialekt heeft, is een fraai voorbeeld van een plaats met een door aardrijkskundige faktoren bepaald dialekt.

Politieke grenzen lijken in Nederlands Limburg geen belangrijke invloed op het verloop van isoglossen te hebben gehad. Vermoedelijk waren ze allemaal te kort van duur. In Belgisch Limburg is de uitzonderlijk belangrijke Gete-bundel er een voorbeeld van hoe politieke en taalkundige grenzen met elkaar in verband staan. De Gete-bundel valt grotendeels samen met de voormalige grens tussen het oude Hertogdom Brabant en het Luikse Graafschap Loon.

Ook ekonomische faktoren hebben hoogstwaarschijnlijk de dialekten in het Limburgse land beïnvloed. Het staat vast, dat vanuit Maastricht en Venlo, die behalve kultureel ook maatschappelijk belangrijk waren, bepaalde taalvormen in hun omgeving doordrongen.

Uiteraard zijn de Limburgse dialekten gedurende de laatste eeuwen „verhollandst", vooral in de twintigste, toen Limburg vanuit het westen „ontsloten" werd, zich vooral om ekonomische motieven op het westen ging richten en door het groeiende nationaal bewustzijn, met bijzondere impulsen in 1918 en 1945, in de ware zin des woords een Nederlandse provincie werd. Ook in Kerkrade en Vaals is men na 1920 Nederlandstalige kranten gaan lezen, en in kerk en school Nederlands gaan praten! Dan ziet men woorden als tsiedonk, gaar neet, sjikke en kreeg ten onder gaan ten koste van achtereenvolgens krant, hielemaol neet, sjture en oorlog.

De industrialisatie van het Limburgse land, het onderwijs, de radio, de televisie, de verkeerswegen enzovoorts drukken dialektische eigenaardigheden naar het zuid-oosten weg. Al deze dingen veranderen de zeden en gewoonten, de hele leefwijze van een volk, dus ook de taal. Wat men „achteruitgang" der dialekten noemt, is in feite verhollandsing. In enkele generaties tijd verdwijnen tientallen „echt-Limburgse" woorden, om vervangen te worden door Nederlandse. De Limburgse dialekten worden geleidelijk verdrongen, ze verliezen hun karakteristieke, van plaats tot plaats verschillende, trekken. De Limburger wordt, ook in zijn taal, hoe langer hoe meer Nederlander, hoe langer hoe minder ..... „Chinees".

Literatuur

Over isoglossen in Limburg: Bibl. Limb. Dial.: nr 52 blz. 64, 55, 66, 74, 80, 81, 87, 89, 94, 102, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 124, 127, 142, 150.
Invloed andere talen enz.: Bibl. Limb. Dial.: nr 1, 22, 57, 59, 60, 68, 69, 93, 99, 101, 104, 130, 134.

NEDERLANDSE DIALECTEN EN FRIES
GESPROKEN BINNEN DE GRENZEN VAN NEDERLAND EN BELGIË

grens van het Friese taalgebied.

grens van het Gronings en van de Groningse diftongering van *ô* (koe/kou).

zuidelijke grens van het westelijk Westerkwartiers. Sterk verwant aan het Gronings, maar zonder diftongering van *ô*.

grensgebied van de westelijke en oostelijke dialecten.

grens van de *slot-n* in de werkwoordsvormen. Ten westen: wegval van de *slot-n*, ten oosten: behoud van de *slot-n*.

ten westen: 1e en 3e pers. v. h. mv. i.h. praes. stam + *ə(n)*, ten oosten: stam + *t*. Van Elburg tot Doesburg oostgrens van het grensgebied van de westelijke en oostelijke dialecten.

noordgrens van het Zeeuws.

grens van de noordwestelijke en zuidoostelijke dialecten; ten noordwesten: *jij*, ten zuidoosten: *gij*. (Westvlaanderen is een menggebied).

grens van het Oostvlaams en het Brabants. Ten oosten: wegval van de *slot-n* in de werkwoordsvormen, ten westen behoud van de *slot-n* (of nasalering van de klinker of gutturalisering van de *n*).

grens van het Brabants en Limburgs, Gete-Linie genoemd.

Uerdingerlinie.

grens van de diftongering. Ten westen: *ui*, ten oosten: *uu*.

grens van de palatalisering van *oe*. Ten westen *uu* (in het noorden), ten oosten: *oe*.

Vlaams-Waalse taalgrens.

De grens van het Stellingwerfs is nog niet voldoende bekend. In het zuidoosten valt deze samen met de provinciegrens, in het westen is dat niet het geval.
De grens tussen het Westvlaams en het Zeeuws is moeilijk te trekken, daar in Zeeuws-Vlaanderen zowel Vlaamse als Zeeuwse verschijnselen voorkomen.
De grens tussen het Brabants en het Limburgs is in het zuiden scherp (de Gete-linie), noordelijker moeilijker vast te stellen. Daarom zijn de Uerdinger en de diftongeringslijnen gegeven.
Brussel: Franse enclave in het Vlaamse gebied.
Appelsga: Friese enclave in Stellingwerfs gebied.
Vriezenveen: dialect dat sterk afwijkt van de omringende dialecten.

Dialectenbureau van de Kon. Akademie voor Wetenschappen.

Kaart 1 Overzichtskaart der Nederlandse Dialekten

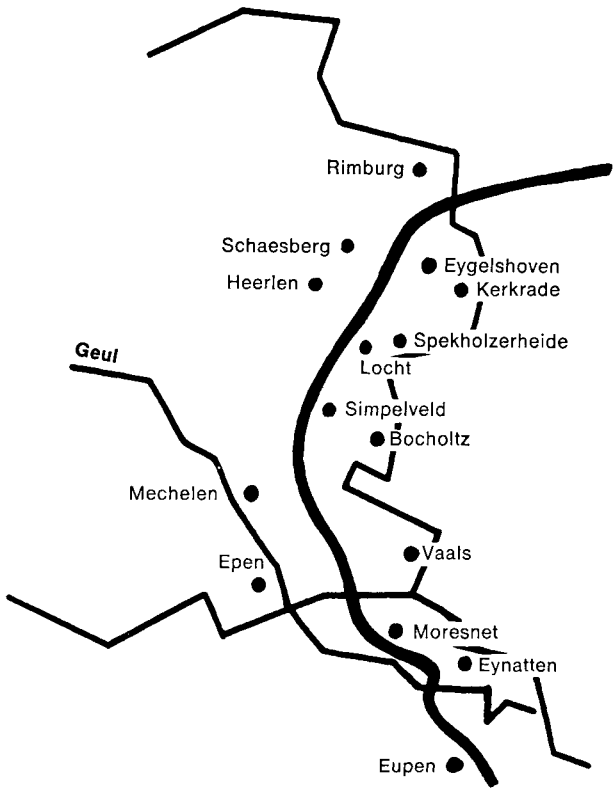

Kaart 2 De Benrather-Linie

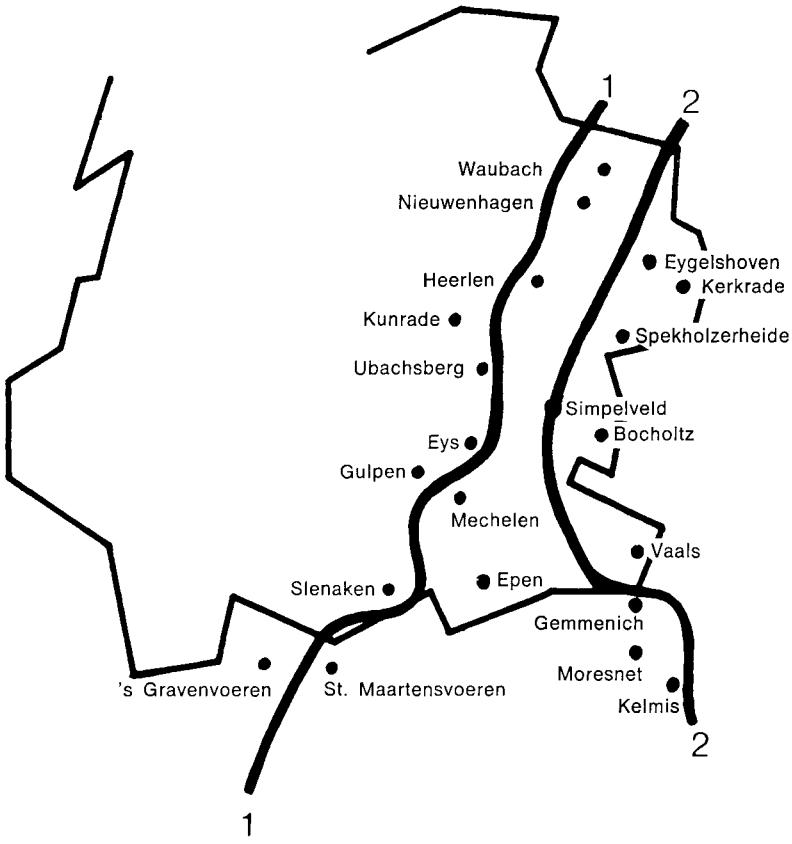

1) lijn zegke-sage
2) lijn make-mache

Kaart 3 De lijnen zegke-sage en make-mache

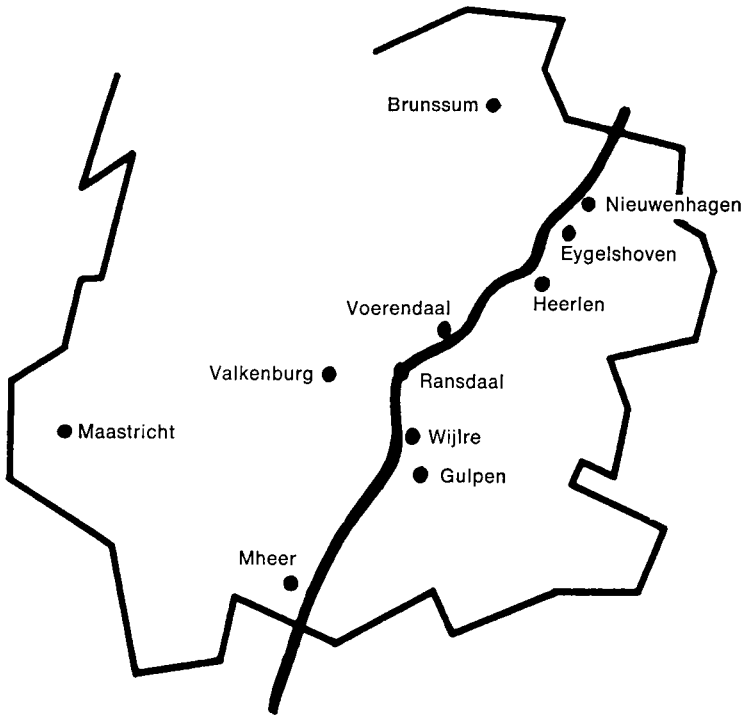

Kaart 4 De lijn lik-lich

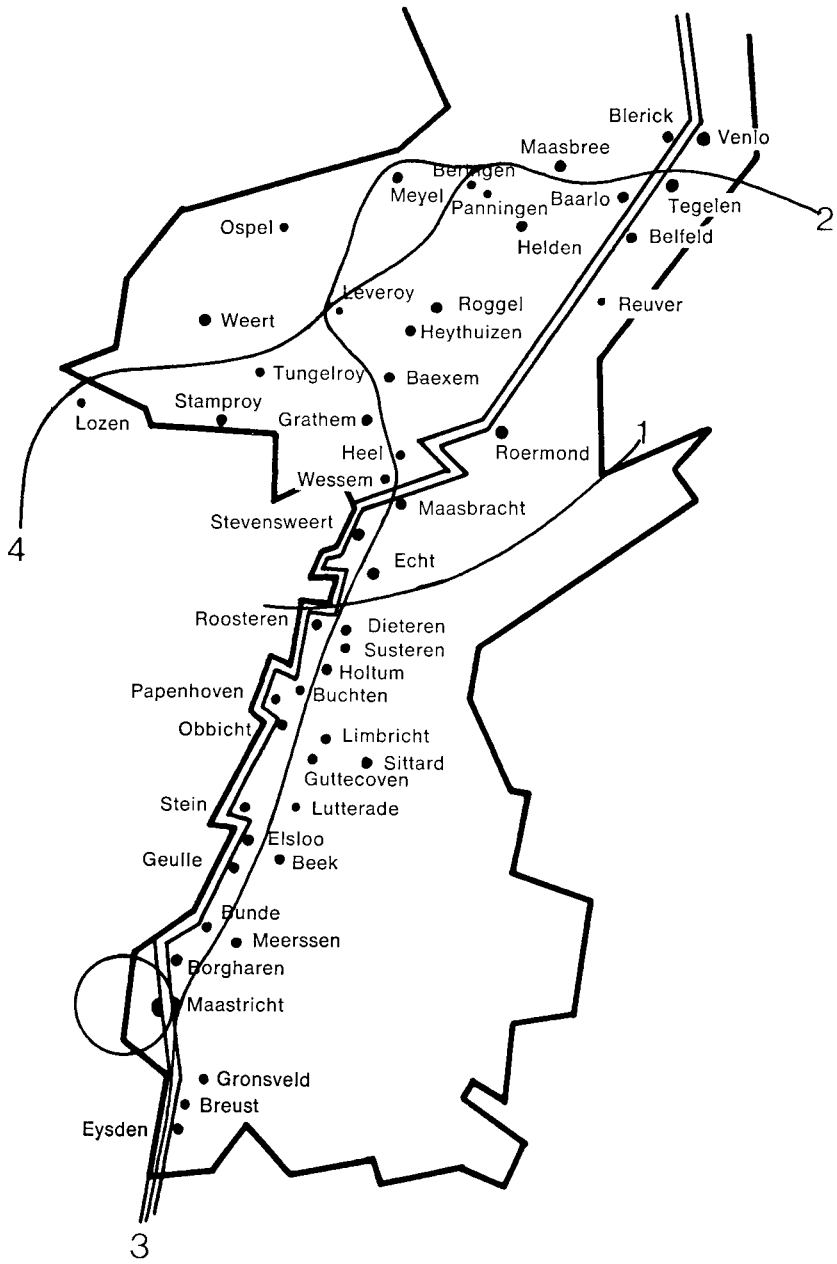

Kaart 5 De sj-lijnen in Limburg

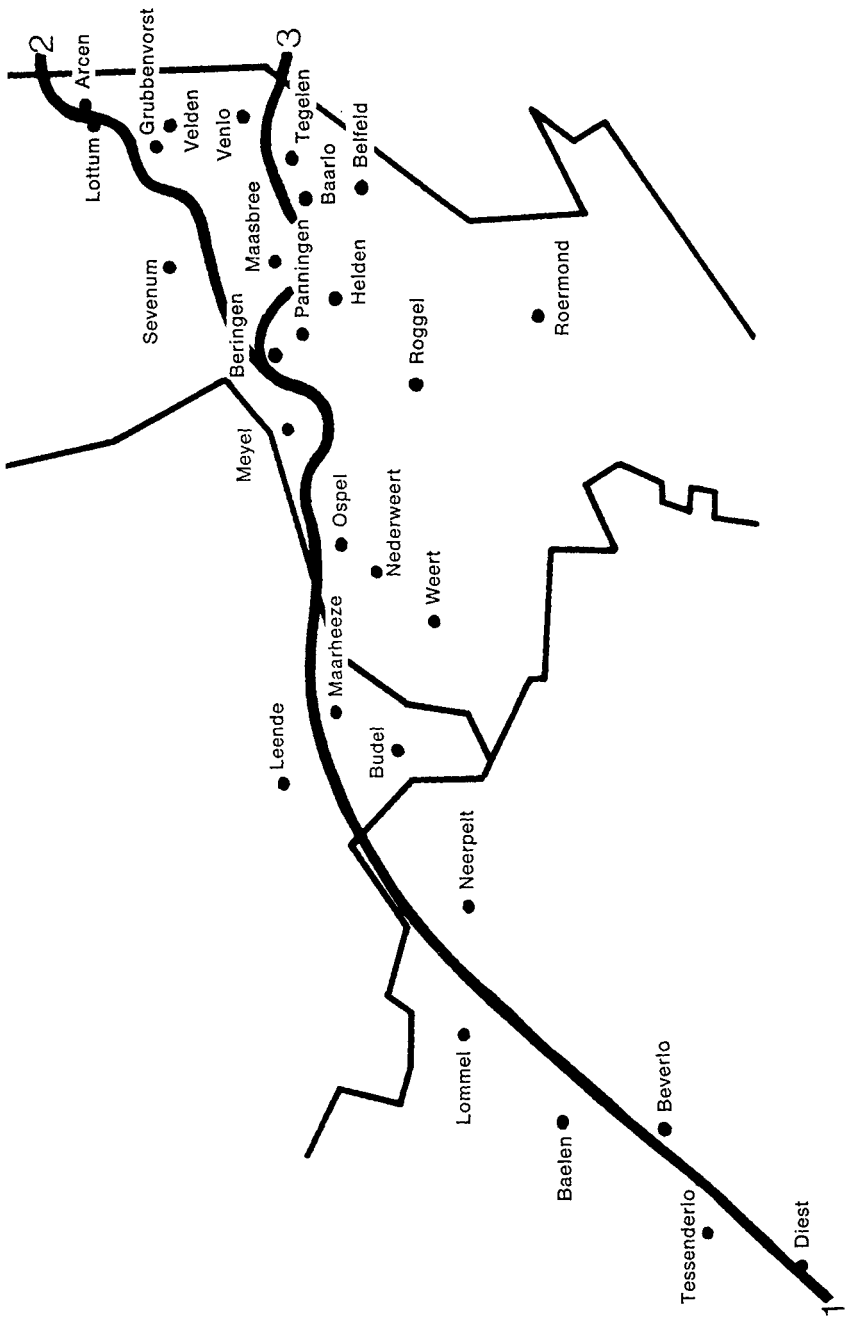

Kaart 6 De Uerdinger-Linie

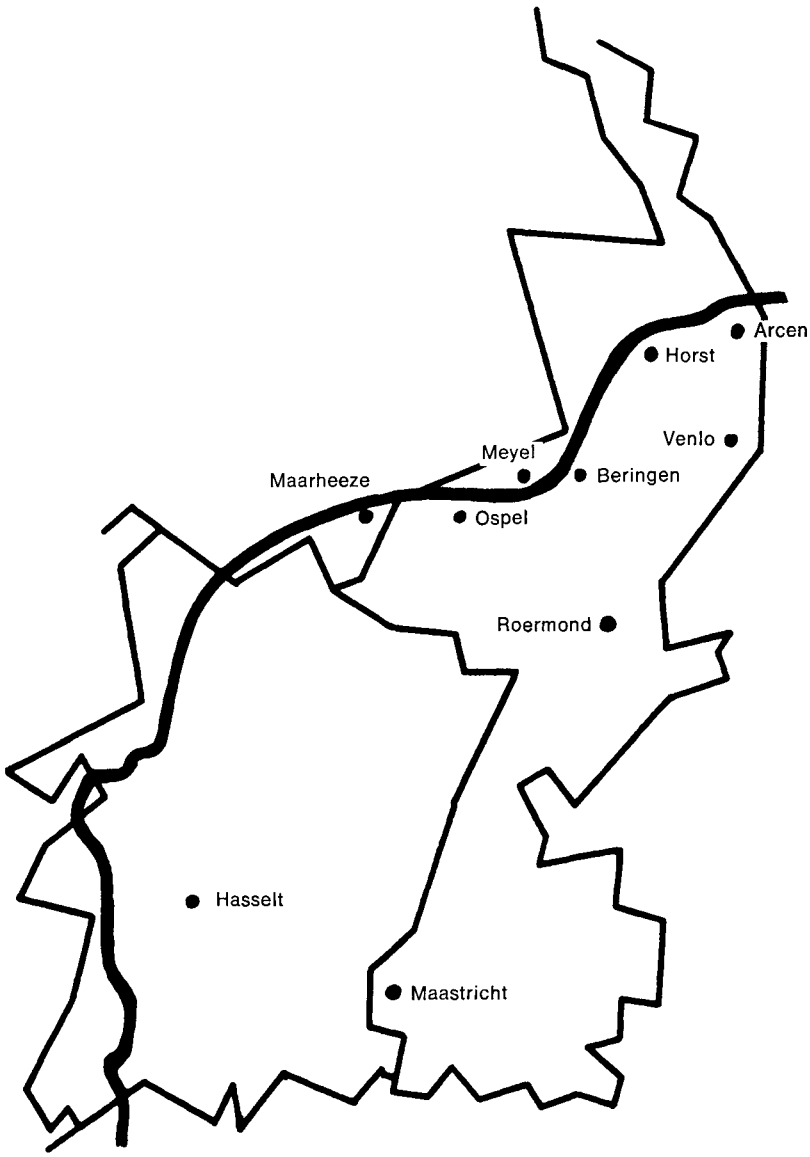

Kaart 7 De Betoningslijn

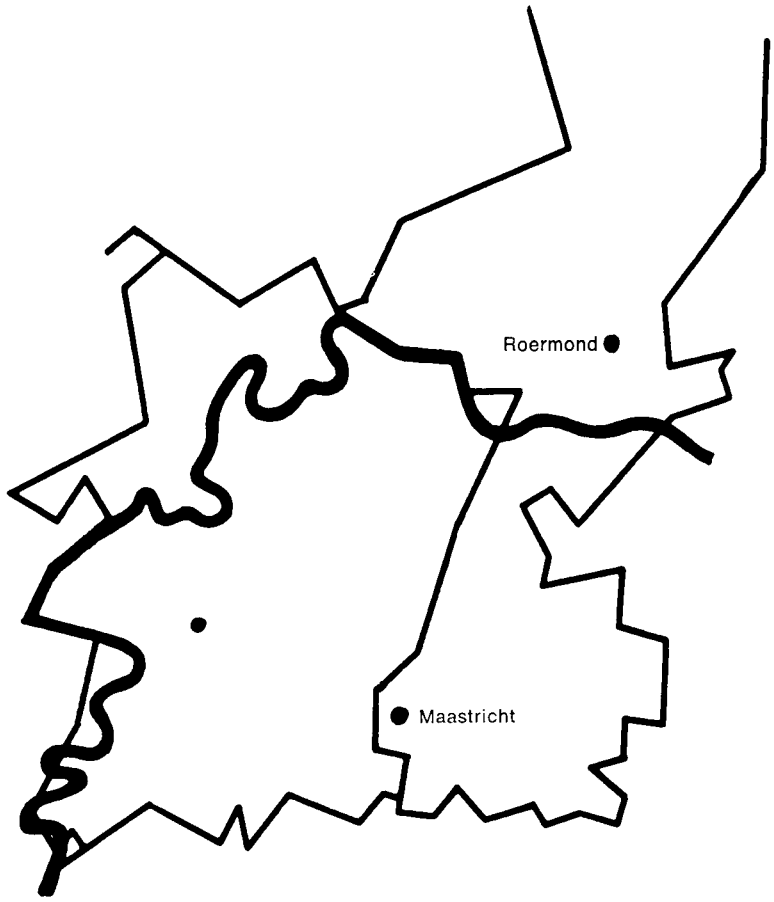

Kaart 8 Het Gerundium op -entere

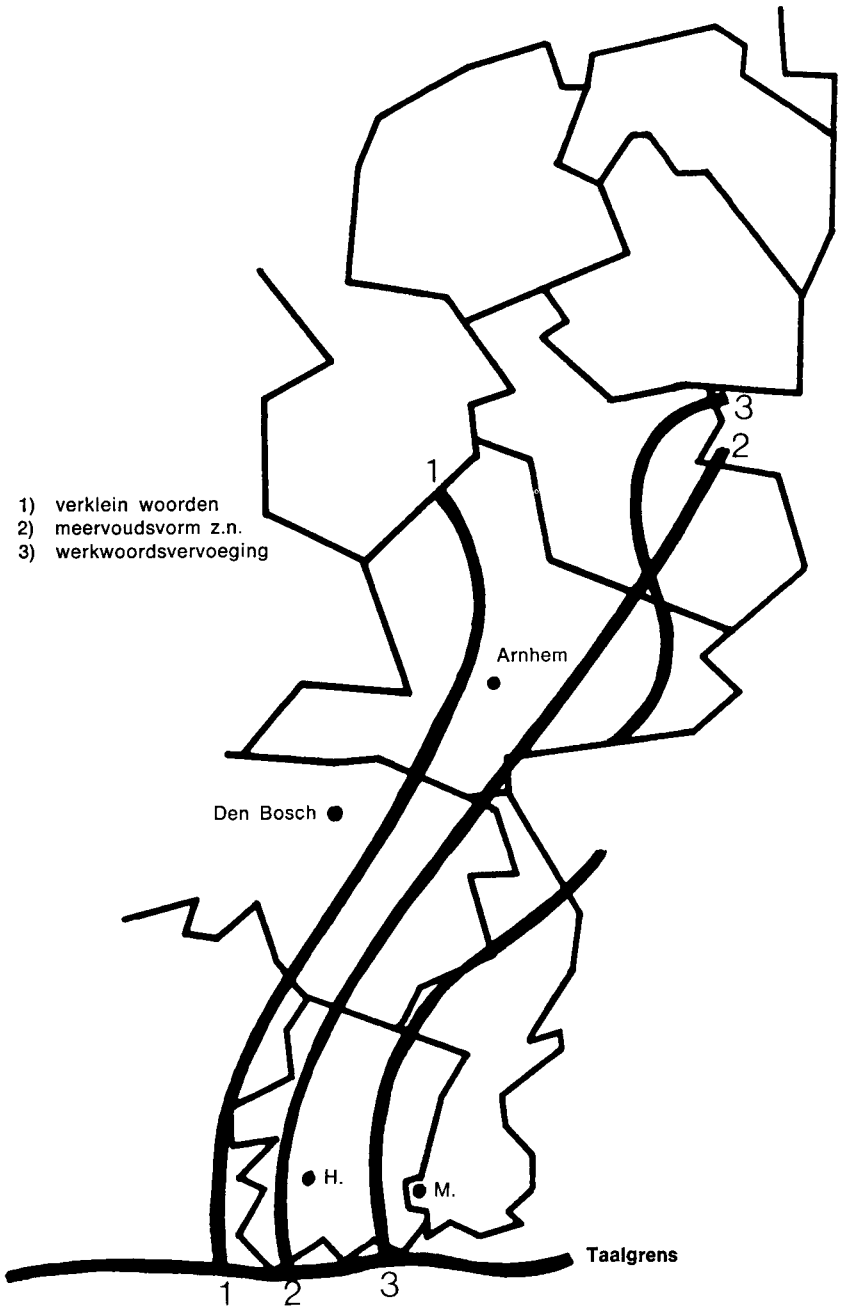

Kaart 9 Umlautsvormen in Nederland

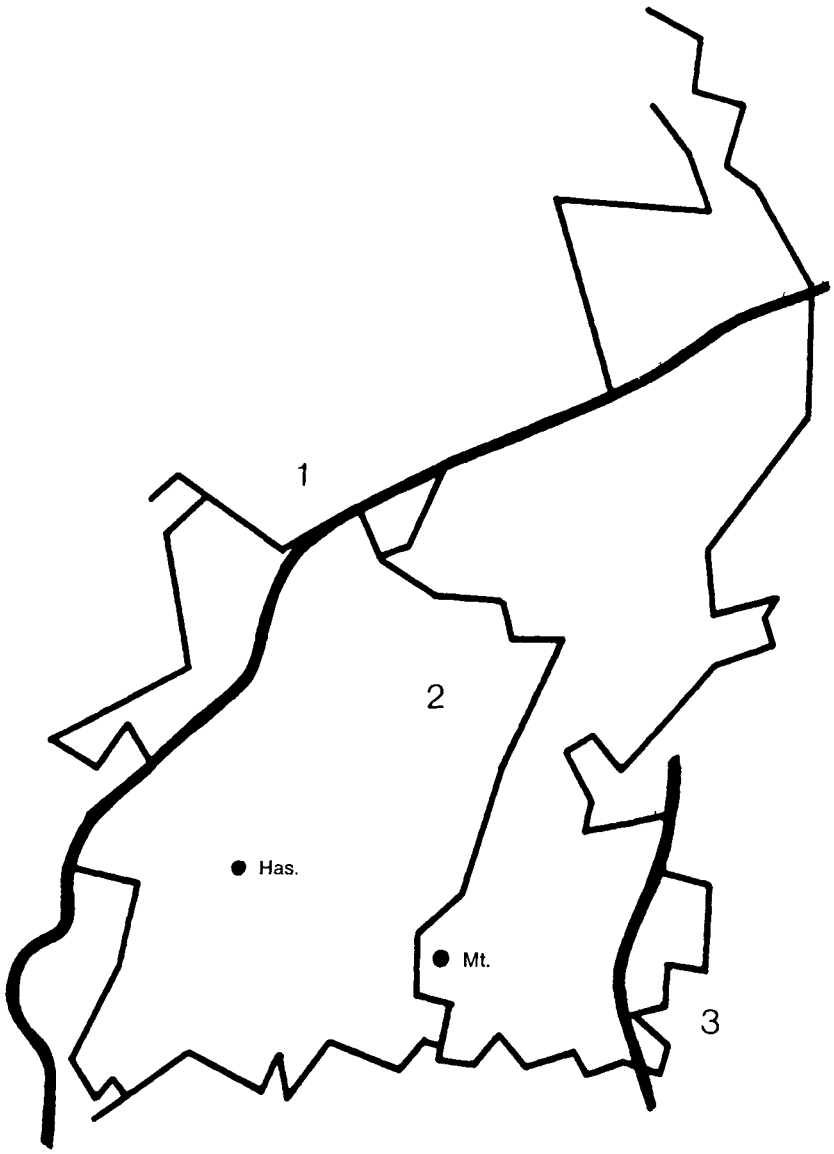

Kaart 10 De vorming van de zwakke verleden tijd

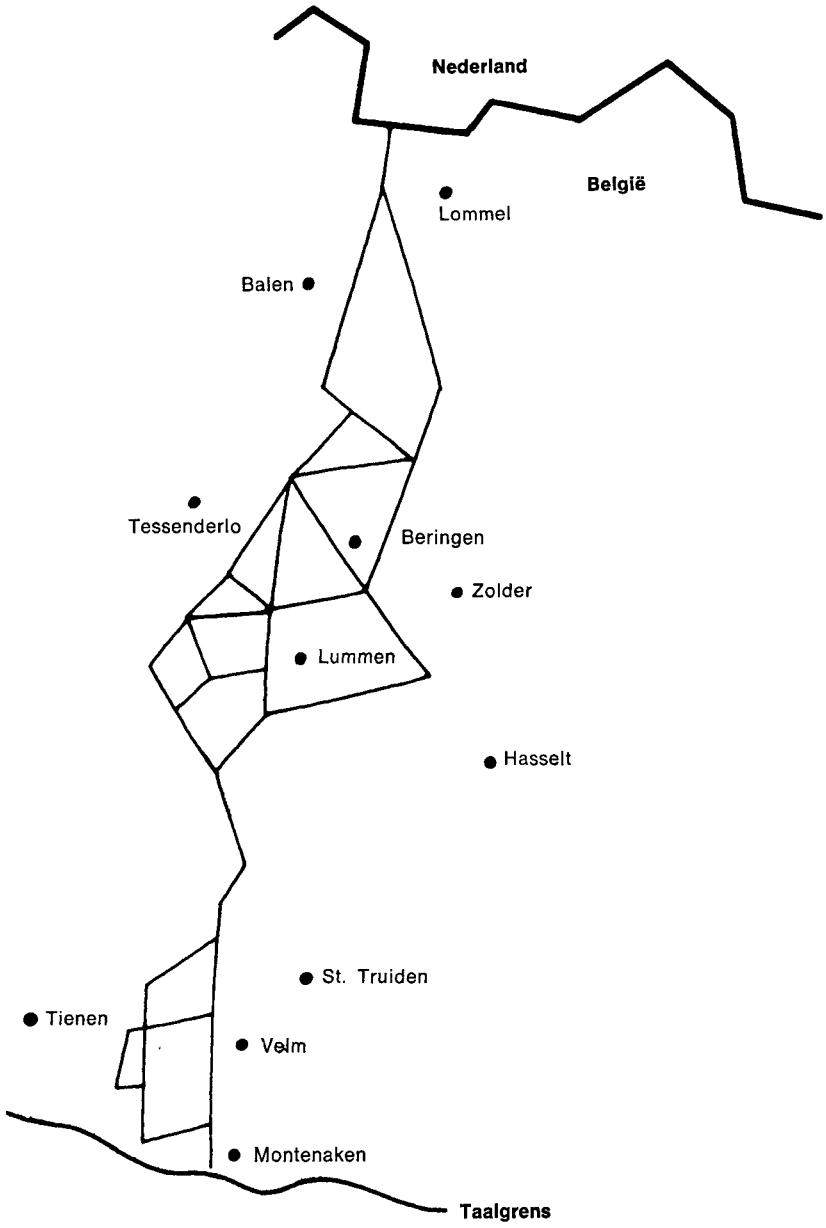

Kaart 11 De Gete-bundel in Belgisch Limburg

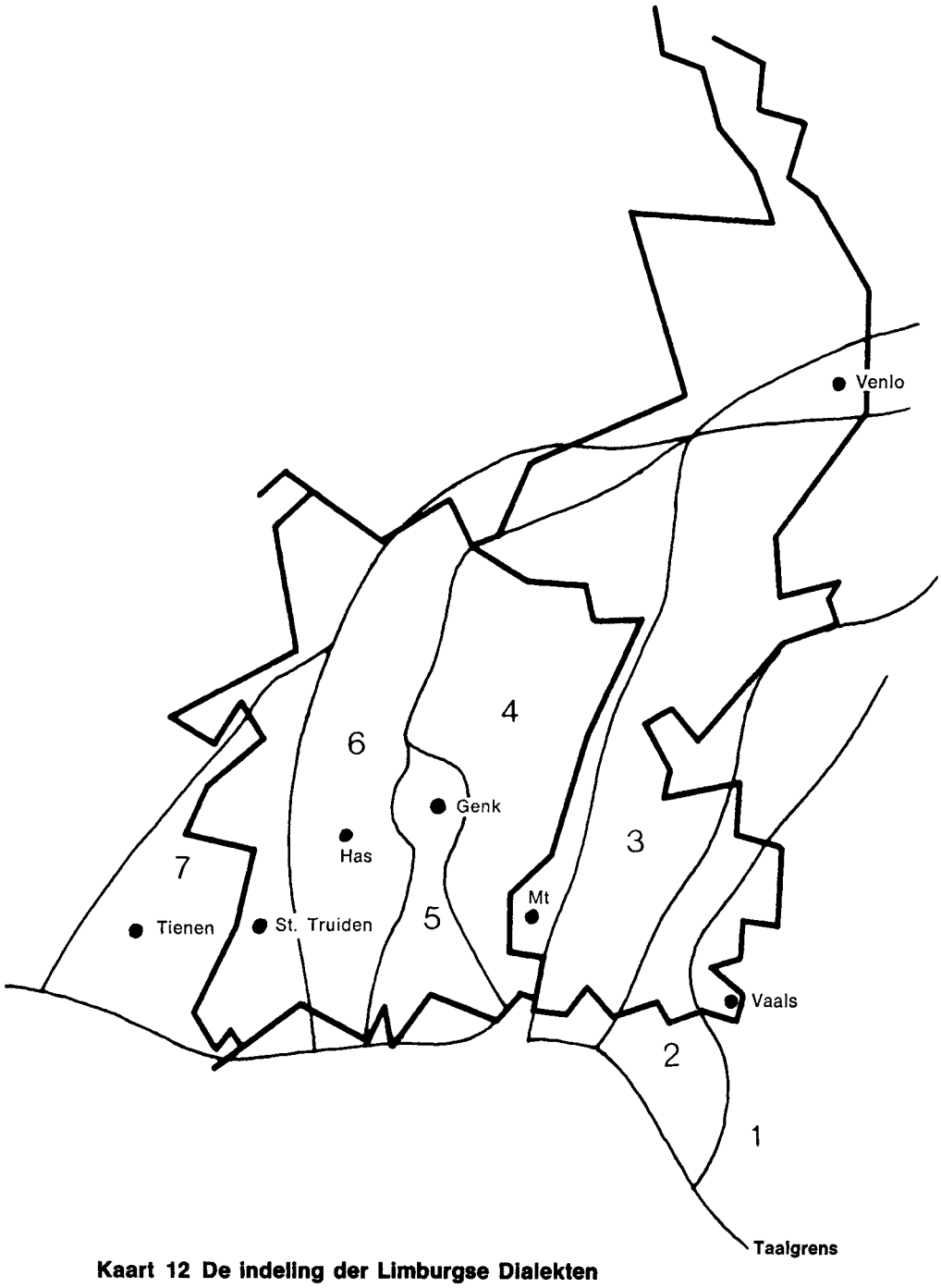

Kaart 12 De indeling der Limburgse Dialekten

Hoofdstuk 3

Limburgs lezen en schrijven

Het lezen van dialekt-teksten valt, vooral voor de beginneling, tegen. Wie gewend is Nederlands te lezen, moet echt even „omschakelen" wanneer hij begint aan een verhaal in het Nederweerts of het Kerkraads. Ook die Limburgers die het Nederlands nog altijd een beetje een vreemde taal vinden en zich pas echt op hun gemak voelen als ze „plat kalle, plat praote", — en dat zijn heus niet alleen de minder intellektuelen — ook die mensen lezen vlot Nederlands, maar ervaren hun dialekt als onherkenbaar wanneer het op papier staat.

Verwonderlijk is dit niet. Een dialekt uit een andere dan zijn woonplaats is ook voor een Limburger in meer of mindere mate een „vreemde" taal. En ook wanneer hij dat dialekt zonder moeite verstaat is het lezen ervan veel moeilijker. En wie „zijn eigen" dialekt leest? Die leest toch zijn „moodersjtaal", waarmee hij vertrouwd is? Toch vraagt ook dat oefening. Limburgse dialekten hebben klanken, die het A.B.N. niet heeft. Er is dus ook geen letterteken voor. Schrijvers van dialekt moeten dus aparte lettertekens, beter gezegd: kombinaties van lettertekens gebruiken, om bepaalde klanken weer te geven. Zo bijvoorbeeld de ao in paol (paal), de ää in sjäör (scheur), de ae in hae (hij) en de ö in sjtök (stuk). Nog moeilijker wordt het bij de vele tweeklanken en soms drie-klanken in sommige dialekten. Voorbeelden zijn de oeë in Heerlens broeëd (brood), de iè in Valkenburg kiès (kaas), de oa als typisch Eysdens in woorden als koater (kater). Hoebeët is Hubert in het Vijlens, de tweeklanken in de tweede lettergreep is bijna niet te noteren, evenals die in Kerkraads sjpieëder (Duits später, Nederlands later) en die in het Heerlense woord paoëd (poort).

In hoofdstuk 1 van dit boekje is de grote klankrijkdom van het Limburgs al genoemd. De vele spraakklanken maken het voor de auteur tot een hele opgave om al de nuances zo nauwkeurig mogelijk in schrift aan te duiden en voor de lezer is het moeilijk om al die tekens daarna weer juist te interpreteren. De voor het Limburgs zo

karakteristieke intonatie wordt meestal niet aangegeven. Het woord man „klinkt" in dialekt heel anders dan het kortere woord kan. Het zou van het goede te veel worden als men dit op papier zou weergeven, maar wie de woorden leest, moet het verschil wel kennen, anders leest hij foutief.

De Vereniging V.E.L.D.E.K.E., in 1926 opgericht „tot instandhouding en bevordering der Limburgse dialecten" zag het als haar taak te zorgen voor een uniforme, voor alle dialekten geldende spellingregeling. Dr. E. Jaspar motiveerde dit in 1929 als volgt: „Want wie vaster de spelling van 'n taol in häör sjeun steit, wie groeter de kans van häör veurtbestoon is, wie groeter de kans, datse door later geslachte onvervals zal weurde euvergenomme en in iere gehawe" (Bibl. Limb. Dial. nr 58).

Het bleek geen eenvoudige opgave. In 1932 werd een spellingvoorschrift aangenomen, maar dat is daarna een paar keer gewijzigd. Het heeft heel wat polemiek in het tijdschrift Veldeke opgeleverd, er zijn heel wat vergaderingen aan gewijd. Helemaal eens is men het nog niet.

In Veldeke van 1969 schreef Harie Loontjens deze limerick:

D'n eine wèlt tot m-n-'t zoe zal sjrieve,
D'n aand're zeet: „Iech sjrijf veur vrieve: wrieve."
Eins weurd me et neet.
Bin iech noe profeet
Es iech zègk tot 't vreigele zal blieve?

Als tweede oorzaak, waarom dialekten lezen moeilijk is, is daar het overigens opmerkelijke verschijnsel dat de dialektschrijver veel fonetischer schrijft als de auteur van het A.B.N. Dat wil zeggen: veel dichter bij de uitspraak, veel meer zoals men spreekt. Daar is de lezer niet aan gewend. In dit opzicht is de Veldeke-spelling verrassend modern. Enige decennia vóór dat spellinghervormers ijveren voor afschaffing van een aantal regels, die gebaseerd zijn op bijvoorbeeld historie en niet op uitspraak, kan men in de Veldeke-regeling lezen: „In de werkwoordvervoeging blijve de dt-spelling achterwege." En over assimilatie, de z.g.n. gelijkmaking van medeklinkers, is een aparte passage opgenomen. De afstand tussen spreken en schrijven is in de dialekten veel kleiner als in het A.B.N.

In het Nederlands schrijft men lopen en kannen met een eind-n; in dialekt loupe, lofe en kanne zonder n. In beide gevallen, óók in het A.B.N., wordt ze niet uitgesproken. Soms laat men die n wél horen, vooral als men verzorgd wil spreken, bijvoorbeeld tijdens een redevoering. Men noemt dat spellinguitspraak en de Limburger bezondigt zich daar nog al eens aan, als hij Nederlands spreekt. Hoe meer men aan de vormgeving „moet denken" bij het spreken, des te vaker zal het gebeuren, dat men té nauwkeurig alle letters, die geschreven worden, ook wil laten horen. Als men een beetje vreemd staat tegenover de taal, die men spreekt, is dit gauwer het geval. De Limburger die A.B.N. spreekt, verkeert in deze situatie. Bij normaal spreken treedt

assimilatie op. De Limburger, die vermoedelijk bang is niet goed verstaan te worden, past deze niet altijd toe, laat alle klanken goed horen, ook de l in alsjemenou enzovoorts. Terwijl hij in zijn dialekt famfaar zegt met een m, heeft hij het in het Nederlands over een fanfare met een n, omdat die daar geschreven wordt. Deze nauwkeurigheid ontaardt vaak in een soort houterigheid. Ook als hij niet zo erg „zingt" herkent men de Limburger vaak aan de nauwkeurigrigheid, waarmee hij alle medeklinkers in het Nederlands realiseert.

Wie zijn „moodersjtaal" spreekt, springt er spontaner, iets slordiger mee om, hij spreekt de woorden „aan elkaar" uit: este (als jij), daste (dat jij). Zo is het ook met de dialektschrijver. Hij wil zijn dialekt schrijven zoals hij het hoort en hij voelt zich niet gebonden door allerlei op school geleerde regels, zoals „lopen moet met een n ook al hoor je ze niet." Hij schrijft zijn dialekt „modern", dat wil zeggen: dicht bij de uitspraak: das in plaats van dat is en betrekkelek in plaats van betrekkelijk met een ij.

Voor de lezer die A.B.N. gewend is, is dit iets nieuws. Hij is gewoon aan spellingregels. Hij kijkt vreemd op bij woorden, die bijna fonetisch geschreven worden, zoals sikkertaris (sekretaris), kerremes (kermis), merret (markt) en saoves ('s avonds). Hij is niet gewend dat een mens schrijft zoals hij spreekt. En dat is bij een dialektschrijver net wél het geval.

Aanwijzingen voor de spelling der Limburgse dialekten van de Vereniging V.E.L.D.E.K.E., in principe vastgesteld op 29 december 1941, later op enkele onderdelen gewijzigd.

Algemene Regel

Voor klanken die ook in het Nederlands voorkomen, gebruike men de Nederlandse tekens. Alleen voor andere klanken kieze men de spelling ener vreemde taal (Duits of Frans) of nieuwe tekens.

Bijzondere Regels

Klinkers

aa = Ned. aa; op het einde van een lettergreep schrijven wij, evenals in het Ned., enkele a: gape (geeuwen).
oo = Ned. oo; op het einde van een lettergreep schrijven wij weer enkele o: vore (voer geven).
ee = Ned. ee; op het einde van een lettergreep schrijven wij weer enkele e: dene (dienen).
eu = Ned. eu: veule (voelen).
ie = Ned. ie: gries (grijs).
uu = Ned. uu: op het einde van een lettergreep schrijven wij weer enkele u: ruke (ruiken).
oe = Ned. oe: droef (druif).
ae = komt overeen met de klank in het Franse woord maître: Baer (Hubert).
ao = komt overeen met de klank in het Engelse woord law; paol (paal).
oa = is de meer gesloten klank bijv. in Heerlens sjtoaë (staan), Kerkraads joaë (gaan), Valkenburg loate (laten).
äö = komt overeen met de klank in het Franse woord beurre: päöl (palen).
öä = is weer de verwante meer gesloten klank bijv. in Heerlens blöäske (blaasje), Kerkraads höärche (haartje).
a = Ned. a: tas (drinkkop).
o = Ned. o: kop (hoofd).
e = Ned. e: mets (mes).
u = Ned. u: klumme (klimmen).
I = Ned. i: dinke (denken).
ö = komt overeen met de klank in het Duitse woord Götter: brögk (brug).
ó = komt overeen met een korte Ned. o: zón (zon).
è = komt overeen met de klank in het Franse woord quel: Mès (H. Mis).

In het Oktobernummer van „Veldeke" van 1949 hebben wij geschreven over een karakteristieke eigenaardigheid der Limburgse klinkers: de polytonie of de meertonigheid. Dit intonatieverschil wordt in de spelling niet aangegeven, evenmin als het lengte-verschil tussen de korte ie, uu en oe enerzijds en de lange ie uu en oe anderzijds.

De zgn. stomme e, die wij in het Ned. bijv. horen aan het einde van

een woord (kijken, mensen, molen) schrijve men als e: veule (voelen); Kerkraads heë (hij), weë (wie); Heerlens hieëre (heren).

De achtervoegsels die in het Ned. als -isch en -lijk geschreven worden, spelle men zoals men deze in zijn eigen dialect hoort.

Aan het woordeinde hoort men achter een oe soms nog een w, soms niet. Men late zich hier leiden door het gehoor, bijv. Kerkraads doe (jij), en doew (toen).

Tweeklanken

Hier kunnen alleen de ou - au en de ei - ij moeilijkheden opleveren.

Wij spellen ou indien het eerste element oo-kleurig is en au als het eerste element aa-kleurig is bijv. Maastrichts vrouw (vrouw) en Kerkraads sjlauw (slim). Vgl. Echts blaw (blauw), gaw (gauw).
Bij de spelling van ei - ij richten wij ons naar de Nederl. woorden; indien daar geen ei of ee staat, schrijven wij ij, dus Maastrichts wei (wei), Venlo's stein (steen), maar Maastrichts vrij (vrij), Heerlens drij (drie).

In verschillende dialecten komen ook drieklanken voor bijv. Eysdens kowater (kater), Gronsvelds dowak (dak), Valkenburgs browad (brood). Men kan de zojuist gebruikte schrijfwijze volgen of spellen: koäter, doäk broäd.

Overgangsklanken

De overgangsklanken j en w schrijve men waar zij duidelijk worden gehoord bijv. Kerkraads 'ne jouwe ('n goede), Maastrichts mojer (moeder), Roermonds blajer (bladeren), maar Heerlens mieë (meer), Kerkraads klieë (klaver).

Medeklinkers

Als algemene regel richte men zich naar het Nederlands. Als nieuwe tekens kiezen wij:
de **gk**, die overeenkomt met de klank in het Duitse woord gut: brögke (bruggen);
de **sj**, die overeenkomt met de klank in het Duitse woord schön: sjerp (scherp);
de **zj**, die overeenkomt met de klank in het Franse woord bijou: Roermonds doezjend (duizend);
de **tj**, die overeenkomt met de klank in het Nederlandse woord tjalk: Roermonds muntj (munt), Weerts laotj (geb. wijs laat).
de **dj**, die overeenkomt met de klank in de naam Jogjakarta: Weerts zikdje (ziekte).
de **nj**, die overeenkomt met de klank in het Nederlands woord franje: Roermonds manj (mand), benj (banden).

Deze tekens-van-twee-letters worden nooit dubbel geschreven, evenmin als het ook in het Ned. voorkomende teken ch.

In dezelfde gevallen als bijv. de m, r, g, k, s, p enz. worden ook de j, v en z dubbel geschreven Kerkraads zivve (zeven), dizze (deze), Roermond wejje (waaien).

Vóór tj krijgt de n het karakter van een nj; men spelle hier echter n, dus Roermonds muntj (munt) en niet munjtj (vgl. de n in het Ned. woord bonk of in Tegels bank = band).

Ter wille van de duidelijkheid gebruike men een scheidingsstreepje bij verkleinwoorden als in het Kerkraads bis-je (beetje) en in soortgelijke gevallen.

Aan het woordeinde worde de keuze tussen t of d, p of b, k of gk bepaald door de meervoudsvorm of een event. verborgen vorm: Roermonds bèd-bèdde (bed-bedden), röb-röbbe (rib-ribben), brögk-brögkke, (brug-bruggen), maar wèt-wètte (wet-wetten), sjöp-sjöppe (schop-schoppen), gek-gekke (gek-gekken)..

In gevallen als Maastrichts hood-heuj (hoed-hoeden), good-goje (goed-goede) richte men zich naar het Nederlands.

Is er geen meervoudsvorm of verborgen vorm en komt het woord in het Nederlands niet voor, dan richte men zich naar de schrijfwijze in een vreemde taal bijv. Kerkraads jraad (Duits gerade), zo juist.

In de werkwoordsvervoeging blijve de dt-spelling achterwege; men richte zich in het enkelvoud naar de persoonsvorm van het meervoud: Roermonds hae wèd - zie wèdde (hij wedt - zij wedden), Maastrichts heer vind - ze vinde (hij vindt - zij vinden), heer vónt ze vónte (hij vond - zij vonden).

De zgn. assimilatie (gelijkmaking) van medeklinkers geve men aan:

1e. bij werkwoordsvormen die onmiddellijk worden gevolgd door persoonlijke voornaamwoorden: Kerkraads witste = wits doe (weet je), Maastrichts geiste = geis doe (ga je), wagder evekes = wach geer evekes (wachten jullie even), Venlo's haete = haet hae (heeft hij), dao isse = dao is ze (daar is zij);
2e. in de verleden tijd van zwakke werkwoorden: Maastrichts iech danzde (ik danste), Roermonds hae fiedzde (hij fietste);
3e. bij woorden die als het ware aan elkaar zijn gegroeid: Kerkraads waffer luui = wat vuur lui (wat voor mensen), wenste = wens doe (wanneer je), deeste bis = deës doe bis (die je bent), Maastrichts obbins = op ins (op eens).

Overigens ga men met de schriftelijke weergave van dit verschijnsel ter wille van het vlug herkennen van het woordbeeld niet verder dan het Nederlands. De Limburger is trouwens met deze assimilatie zo vertrouwd, dat zij bij het lezen toch tot haar recht komt. Men schrijve dus liever niet: Kerkraads „wat saat ter Hoebeit toe" maar „wat saat der Hoebeit doe" (wat zei Hubert toen), niet Maastrichts „es tat soe is" maar „es dat zoe is" (als dat zo is).

Staat een korte klinker op het einde van een woord, dan voege men er nog een h achter: bah, deh (daar), jeh (tja) enz.

De zwak betoonde vormen van lidwoorden en voornaamwoorden schrijve men evenals in het Nederlands met een apostrophe: 't (het), 'n (een), 'm (hem), 'r (haar). Maastrichts m'n vrouw (mijn vrouw), d'nne maan (jouw man).

Vreemde woorden

Vreemde woorden die voldoende in het Limburgs zijn ingeburgerd, schrijve men op z'n Limburgs: Maastrichts boezjie (kaars), sjeloers (jlaoers), Roermonds Kemunie (Communie), sikkertares (secretaris).

1942. Dr. WIN. ROUKENS
1953. Dr. J. C. P. KATS.

Dialekt-teksten

De nu volgende twaalf dialekt-tekstjes bieden de Limburgse lezer de gelegenheid om kennis te maken met iets, waarmee hij enerzijds heel vertrouwd is, maar waar hij anderzijds toch wel vreemd tegenover staat: zijn „moodersjtaal" maar dan op papier. De stukjes werden met opzet kort gehouden.

Wie begint met zijn „eigen" dialekt, of wat daar het meeste op lijkt **en dan niet, zoals hij gewoon is, zachtjes, „in zich zelf"** leest, maar daarentegen: hardop, hij zal merken, dat het meevalt.

Ook in heel korte stukjes van een à twee alinea's kan men een aantal karakteristieke woorden of verschijnselen aanwijzen, die specifiek zijn voor dat éne dialekt of voor een aantal Limburgse dialekten. Wat in dit boekje meermalen werd gezegd over de verscheidenheid der dialekten, is hier „in de praktijk" te zien.

Men zie bijvorbeeld:

— Geen sj in het Maastrichts aan woordbegin (slooge, niet sjlooge, bestond, niet besjtond)
— geen tweeklanken waar andere Zuidlimburgse dialekten die wel hebben (sjaol, de hiere)
— **Wel sj in Valkenburg (ziech sjnappe)**
— Veel wederkerende werkwoorden (Valkenburgs: ziech get zegke in plaats van elkaar).
— Ransdaal ligt op de uiterste westgrens van het gebied waar de zogenaamde r-schuw voorkomt (fosje = forse, daesjes = dorsers).
— Echt Limburgse meervoudsvormen in Ransdaal (waeg = wegen, erm = armen, bein = benen).
— Valkenburgs buim = Ransdaals boum (bomen).
— Ook in Heerlen r-schuw (iesjte = eerste).
— Een „echte" Konjunktief in Heerlen: hei Dautzeberg gelaef. (Zou D. geleefd hebben). De schrijver van Der Koehp houdt zich niet aan de Veldeke-spelling. De eerste druk van dit boekje is van vóór deze regeling.
— **R-schuw, ook in Vijlen: immersj = immers.**
— Hääm voor een vrouwelijk persoon in Vijlen: vannem = van haar.
— Verschuiving van de t in Kerkrade: vertsellete (vertelde), een woord waaraan men ook de verleden-tijdsvorm met -et kan zien.
— Verschuiving van g tot j aan woordbegin: Kerkraads 't jerich = het gerecht, jeweun = gewoon
— R-schuw in ieësjte (eerste) en wääëd (woorden).
— Minder tweeklanken dan in 't zuiden in Geleen: kaod (kwaad) maar wel in sjoan (schoon).
— Gedöljig en angere in Geleen: Ten noorden van Beek zien we de volgende middenlimburgse verschijnselen:
  a) d na bepaalde medeklinkers wordt dj, soms ook na klinker: mondj, handj, hae luiptj. Dit heet palatalisering.
  b) nd wordt ngd: mongd, hangd, angers. Het verschijnsel heet velarisering.
— Men ziet ze allebei in 't stukje Echts: werdj (waard), grondj (grond) en verangeringe (veranderingen).
— Echt ligt op de in de richting noord-zuid lopende weer-veer grens. In dit stukje staat weer.
— In 't Roermonds staat veer.
— Palatalisering in Roermond (landj, gezondj, verstandj) en in Weert (ge kuntj - U kunt).
— Geen sjoeël, maar schoeël in Weert, dat ten noorden van de zogenaamde Panninger-Zijlinie ligt.
— Tussen Tegelen en Venlo lopen belangrijke isoglossen, de sj-lijn en de Uerdinger-

linie. Verschillen tussen de dialekten van deze vlak bij elkaar liggende plaatsen ziet men ook in kleine stukjes tekst. In 't Tegelens staat ouch, Venlo zegt ouk. In Tegelen hoort men sj (zie sjniejer). In Venlo hoort men de sj nóch aan begin, noch aan eind (smeed, gruëts en opschöppe).

Maastrichts

'n Haaf iew geleye bestónt et gans onderwijzerspersoneel van eus stadsliegersjaole veur jonges en meitskes oet daartien stöks: twie direktörs ach sjaolmeisters, twie meisteresse, ein juffrouw veur nuttige handwerreke. Op te stadssjaol veur betaolende gaove de twie dames lès aon de meitskes; op t'n Awwestiene (de Augustijnerkerk) veur de neet-betaolende waore et allein de hiere, die lès gaove ouch aon de meitskes, behalleve naturelek in de handwerreke, dao kaom 'n juffrouw veur.
Et veurnaomste liermiddel bij hun onderwies waos veur de meiste sjaolmeisters (wie ze toen hèdde) ene regel, ene reetstek of zellefs 'n karwats. Ze pombde diech neet allein de wiesheid in, ze slooge ze debinne. Ene riet (een ruk) aon d'n haore of t'n oere huurde ouch tebij en es et nudig woort gevonde veur de bevordering van de ontwikkeling hollep tiech zellefs ene solieden tramp onder d'n echterste daobij veuroet.

Alfons Olterdissen, Prozawerken, Maastricht 1961, blz. 75.

Valkenburgs

Harie waor enne montere jóng en Fien, zie maedsje e flokker kind. Friesj, löstig, nieks es van die joeksige dinger koes me van hun zegke. En este ze bie-ein zoogs: ziech plaoge en toèke de gansen tied. Mè obbins moeste ze ziech toch effekes sjnappe, ziech gans sjtil get zegke, effe zoa bietsje vrieje. Dan wieste ze weer dat 't toch alleneij mèr gekkerie waor en dat ze vääl, vääl vanein heele. En dat sjtel woonde i Vallekeberreg! Noe pak diech dat plaetske ins! Ies 't neet sjuus e stjökske van 't paradies, zoa huuske, woa de ingelkes höbbe kinne böttele en hovenere, zònder dat hun enne van Slevenhièrs gaardeneersj op de vingere keek? Ze höbbe 't gans dörpke tege de Rewien aangeduujd en doe e paar berreg drum heen gezat. En die zint ze goon beplante. Zoa mèr wild eweg. Buim, sjtruuk, blome, e sjtök mèt nieks, al doorein. Doe zint ze nao den Ingel op te Rewien gegange en vroogten hääm: „Zegk, Mecheel, wie vingste 't"?

J. Ubaghs-Cobbenhaegen, Veldeke, 1949, blz. 11.

Ransdaals

Mieë es hònderd jaor geleijje hoesde op 'n gòw oer gaons van òs aaf nog reuze. 't Waore fosje, weuste luuj en dróm heesj hun dörp Weusterich. De mansluuj waore kaels wie de boum, sjterk wie de ós en jaomer genóg ouch zoeë dóm. Ze hawwe heng wie pannesjöppe en

mit de sjoon mochte ze allein mèr op de provinciaal waeg kòmme. Ze hawwe naze wie bigkele — 'ne flinke gevel seert 't hoes — en 'ne baom in de brook woeë 'nen erme miensj ter twieë van haw. Erm en bein waore naovenant en allenej hawwe ze 'ne kop wie 'ne riethamer. Gei wònder dat ze kóste ète wie de sjuredaesjesj. Dat waor al gein ète mieë.

Ze waore zoeë sjterk, dat ze 'n jóng èsj mit ein hand oet gen aerd trokke. Dao höbbe ze zich ins 'ne zaodesjtignaomiddig mit verammezeerd. Wie ze 't saoves oetsjeide, wiste ze neet wieväöl ze ter oetgerieëte hawwe, want ze kóste neet tèlle. Daonao höbbe ze 't noeëts mieë gedao, ouch neet veur de sjpas.

Hub van der Maar, De Reuze va Weusterich, Valkenburg, 1972, blz. 7.

Heerlens

Der Koehp va Hehle is vuur ummer verdwiehne en vuural vuur het Hehle van huuj — de sjtad van koahl en anger industrie, woh maar geld mit kan verdeend wehde, — zal der Koehp va Hehle gaar neet bestange han. Ze zolle misjien ins van 'm huure vertelle of went 't ee sjprookje wuur. Ze zolle de sjouwere optrekke uhver de heldedade die heh doog en dinke dat ze maar verzonne zint. Maar de echte ouw Hehlische, die der Koehp noch hant gekant, die zolle grutsj en fier op 'm zieh en zage: „Ja, dat woar noch inne van het ware Hehlesje ras." — Hehle hat wirklich verdienstliche manne op allerhand gebied gelehverd, maar ooch sjterke en dappere kehls, en dohtow behuurde der Koehp gewis in de iesjte plaatsj. Hei, wie der Koehp sjtorf, der geniale Hehlische dichter Dautzeberg ziehliger noch geleehfd, gewis zow heh ing Ode ter ziehner noagedachtenis han gesjriève.

M. J. H. Kessels, Der Koehp va Hehle, in de Sjlag va Waterloo, Valkenburg, 1971², blz. 86.

Vijlen

Dat waor de zondig 'n vruid en ene hoerrah iggen durp, wiej ze zate: „Ver danse der cramignon." De jonge date an de medjere en de medjere mesjiè nog mieë an de jonge. E minnig medje sjtong 't murges 6, 7 maol vör der sjpeegel. Ummesj och op 'n durpe begonne ze krultjere te drage i gen haore en nuuj-moeedesje heud.

't Thriske van Marieke va Klöske (Marietje is de moeder, Klaas de vader) houw och krultjere iggen haore. Zotste zage van dat Thriske? Dat wurpt en huft zich. Dat drieënt en kiekt en rieët zich nao alle zieje. Hat dèr mich gezieë? Dat is e klee fie sjtols dink. Me hei 't nit vannem gedaat. Me de vròluuj zunt allenei 't zelvige. Nog mit 78 jaor hève ze zich en drage ze bendjere mit kreltjere um g'n haos en befkere en ezoeë.

Fr. Schleiden, De Hillige vaggen Durp, Heerlen, 1947, blz. 5.

Kerkraads

Wie iech nog inne klinge jóng woaër, vertsellete ze i Kirchroaë: wenste i Mastrich an et jerich kuns en doe jees aa sjtamelets der haos brèche uvver de ieësjte holletsje wäöëd, da zeët inne klinge dikke richter aa laachets, doe zòts mer plat kalle, dat verstung e nog bèsser wei de spraoëch van oaëve-n-eraaf. De luuj vonge dat fain en ze zate: deë klinge dikke richter, deë de Limburjer sjproaëch sjprikt, bow noeëts koaëd is en ummer laacht, dat is inne sjermante miensj, inne hieër deë de hieziejer luuj, de jeweun luuj versjteet.

Win. Roukens, Veldeke, 1971, blz. 24.

Geleens

Emes dae in leefde laef is gedöljig en meint 't good mit angere. Dae is neet ääfgunstig en sjöp neet op en beeldt zich niks in. Wae in leefde laef geuf niks om sjien en is neet op z'n eige oet. Dae leët zich neet kaod make en klaog neet ummer euver wat angere 'm aandoon. Es ver os God probere veur te sjtèlle, is 't noe sjus of ver in ene sjpegel kieke dae besjlage is, mer later zulle ver 'm dudelek kènne zeen, sjus es of 'r veur os sjtong. Ver kènne 'm noe mer hauf en hauf, mer later zulle veer hääm kènne wie Hae os al daen tied gekènt haed. Alles verangert in ons laeve en ver sjuuve mit en mit van os aaf wat ver neet meë kènne gebroeke, mer ummer zulle ver gelökkig zeen es emes os gluif, es emes op os vertroewt en .... es emes van os hilt.

En dat lèste dat is 't sjoanste van allemaol.

Max de Bruin, fragment uit „breef van Sint Paulus aan die van Korinthe", Veldeke, 1971, blz. 4.

Echts

Weer zeen der op oet om te beware es get bezongers de pötjes en de sjerfkes en de stein en de kneuk oet de eëwe van veur en nao de Romeinen, euveral opgegrave oet oze rieke grondj. Dèt hèft zien werde! Mer weurdj en wies gezegdes zeen toch nog hièl get miè werdj, want det is levend materiaal, det is get van oos eige volk. Es weer dialekt sprèke in augeblikke van plezeer en leid, bie fièst en rouw, dèn sprèke weer de taal van oos eigen hert, wo-in de zuuverste geveules ligken opgesloate.

Neet ederein is gerope om zien eige taal te konne sjrieve, mer biej alle begriepelike verangeringe en versjuvinge rondom os, motte auch oos kenjer nève 't Nederlands, Frans en Duits, det eder Limbörger sprikt en begript, oos eige Limbörgse dialekt sprèke en beware. Det numt os nemes aaf!

Ad Welters, Veldeke 1969, blz. 64.

Roermonds

Biej al den ozel, dae allewieles euver Limbörg kump, is ter nog ei good dingk, waat veer, tunks mich, veurluipig neet kwiet zeen: dat veer mit daen ozel kinne lache. Bie ós sjpringk emes mesjiens get flotter de kwint es örges angers in oos landj, mer veer haoje waal neet zo lang nao, veer zeen auch flotter weer vergaete waat me ós haet gedaon. In oze Vastelaovend, door gooj buutesjpraekers, door de ganse gangk van oos dageleks laeve haer kinne veer 't betrekkeleke van alles zeen. Me hoof in Limbörg neet op de Univerzeteit te zeen veur toch ein grote wiesheid te höbbe en mit ei sjterk en gezondj verstandj alderlei „Buikhuizerij" es sjaele wazel aaf te doon en zich ter neet meer euver op te riete es neudig is. Väöl zakes, die, op zich genaome, heel serjeus zeen en zo auch bekeke mòtte waere, vertuine aan de Limbörger op dees natuurleke meneer de angere, meer plezerige kandj van häör medalie.

J. Hansen, Oos Heim nr 50, Het Land van Valkenburg, 26-11-1971.

Weerts

't Es toch 'n arig deenk, dejje-n-uch nog zoeëvöl kuntj hereenere oet eure jonge tieëd en dejje deenge, die pas eenkele jaore vurbeej zeen, knap vergaete zeetj. Ich zeen mich nog as jungske van veer, vieëf jaor in de bewaarschoeël zitte van de Zusters van Tilbörg oppe Hèkstraot, woeë noow de drökkerijj van 't Kanton liktj. In die schoeël wore twieë Zusters, Begieëne, wie vae zagte achter eure rök. De groeëte, de kwaoj, heet Patricia en de klein, de gooi, Regina, Mieë as tweentjig jaor later kwoom ich de lèste, die toen verpleegster woor, tieëge. Ze kindje mich dalek trök, neumdje mich beej m'ne veurnaam en 't verkleinweurdje vergoot ze neet. Krek as vreuger zag ze: „Dag Baerke". Ich waas d'r mèt verierdj, det ich zoeë 'nen indrök op eur gemaaktj haaj.

Doerus van d'n Treumpert, Veldeke 1966, blz. 43.

Tegelens

't Vak barbeer zal waal net zoë áad zien as 't waord barbeer of n'e variant daovan óet d'n tied wie de minse begôste de wilde haor wet te tüppe. Dao zien zelfs tieje gewaes, det d'm barbeer als biejvak ouch vur dokter of chirurg sjpúlde, ömdetten einmaol toch 't sjnieje geliërd had. Maar dat eemes heej in Tegele of ömgaeving van 't baantje barbeer of kapper, wie-se 't den ouch neume wils, kôs laeve, is nog maar van korten datum. In oze jôngen tied ware, vur zo wiéd as ich weit, alle sjneiders ouch barbeer of kapper. Môsten de aldere volwasse minse gesjaore waere, dèn gingen ze — vurral saoterdaags-asoves of sôndigssjmorges — nao sjnieder Herman, sjnieder Thei, sjnieder Tuën e.z.w. Vur de haor te sjnieje leepe ze dôr de waek waal êns beej zoë eemes aan.

A.M.J. in Tegels Dialek, Tegelen 1968, blz. 205.

Venloos

Idderein in 't dörp kinde Nol, de smeed, en umgekiërd kinde de smeed idderein. Now is 't op 'n dörp niks biezónders det idderein zich ónderein kint, maar de smeed had toch ein bepaold aanzeen, ein populariteit, waodoor hae zo 'n bietje ennen aparte mins waas. Hae waas ennen hertelikke mins, mit vuël geveul veur zienen aevemins en hae stónd veur idderein klaor. Hae lösde op d'n tied gaer ein dröpke en heel van ein „pruumke". Zien vrouw en kinder waren um alles, dao waasse gruëts op en dao kósse aaf en toe waal ens ein bietje euver opschöppe, maar .... verwinne deeje de blage neet, ze meuste luustere, van groëet tot klein en ze meuste aanpakken as det nuëdig waar.

M.M., Veldeke 1968, blz. 90.

Literatuur

Bibl. Limb. Dial.: nr 1, 22, 44, 45, 47, 56, 68, 90, 101, 103, 104, 109, 114, 131, 135.

Hoofdstuk 4

De toekomst van de Limburgse Dialekten

Toen de provinciale vereniging VELDEKE in 1926 werd opgericht, noemde ze zich een vereniging „tot in stand houding en bevordering der Limburgse Dialekten". Uit de „ondertitel" bij deze naam blijkt dat men ook toen bang was dat de dialekten zouden verdwijnen. Nu, bijna vijftig jaar later, zegt men hetzelfde: de dialekten gaan achteruit. Wie dit ontkent, wie het dialekt zelfs zou willen bevorderen, is dat een idealist, die nergens op steunt? De macht van de krant, de radio, de televisie, het moderne verkeer en vooral van het onderwijs is te groot. Het onderwijs haalt het Limburgse kind op zeer jonge leeftijd weg uit zijn milieu en plaatst het in een wereld waar men Nederlands spreekt. Op vijfjarige leeftijd praten de Limburgse kleuters thuis dialekt en „Hollands" met de juf, die zelf overigens thuis ook dialekt spreekt.

Kinderen groeien op in een Limburgs land dat veel van zijn karakteristieke dingen verliest. Gevolg hiervan: het dialekt boet aan invloed in. Door het veel intensievere kontakt tussen mensen van verschillende windstreken, door het wegvallen van vroegere grenzen verliest de mens vele van díe kenmerken die typerend waren voor zijn „Heim". Dat geldt voor de Limburger, zo goed als voor de Twentenaar, voor de Vlaming zo goed als voor de Fries.

Wat een aantal mensen tot een volk maakt, dat is de bodem, dat is de geschiedenis, dat is vooral de taal. En de geschiedenis van Limburg is een volstrekt andere als die van de overige Nederlandse gewesten. Pas goed honderd jaar geleden verloor Limburg zijn bijzondere titel van Hertogdom, om vanaf toen, op dezelfde voet als de andere provincies, een integrerend deel uit te maken van het Koninkrijk der Nederlanden. Limburg is ten allen tijde een kunstmatig produkt van oorlogen en traktaten geweest, een soort schepping van de diplomatie. Zelfs de naam Limburg is een geschenk van deze diplomatie en geen van-

zelfsprekend gegeven. Niets van het oude, roemrijke Hertogdom Limburg behoort tot de huidige Nederlandse provincie. Limburg is samengesteld uit een aantal heerlijkheden, graafschappen en Rijkslenen, die aan verschillende machtshebbers toebehoorden; hun belangen waren vaak diametraal tegengesteld aan die van de overige Nederlandse gewesten. Wat in boekjes over vaderlandse geschiedenis de Gouden Eeuw heet, is in Limburg een tijd van oorlog, ramp en tegenspoed. In zijn huidige samenstelling bestaat Limburg pas sinds 1866. Het lag bovendien geïsoleerd van de rest van het land en bleef, vooral in het zuiden veel meer georiënteerd op Duitsland (Aken, Keulen) en het Frans sprekende Luik dan op het westen. Klassieke spreuk, nog gebruikt in de 19e eeuw, luidde: „De Limburger kent geen vaderland, hij kent slechts de grond waarop hij geboren is." Is het wonder dat de Limburgers een volk apart vormen?

Maar door het intensievere kontakt met anderen, door het wegvallen van vroegere grenzen, verliest de Limburger, zoals gezegd, vele van zijn eigen-aardigheden, wordt hij steeds minder Limburger, steeds meer Nederlander, wat uiteraard geen ramp genoemd mag worden. Overtuigd echter van het feit dat het bewaren van het volkskarakter van groot belang is voor een volk, ijvert de vereniging Veldeke ervoor om zoveel mogelijk volkskulturele aangelegenheden te behouden. Niet omdat alles wat „naar het verleden ruikt" zo mooi zou zijn, niet omdat de Limburger geen overtuigd vaderlander zou mogen zijn, maar omdat het voor dit volk een groot kultureel verlies zou betekenen als het zijn eigen volkskarakter zou verloren zien gaan.

Waardoor voelt die Limburger zich, behalve Nederlander, nu Limburger? Door een kompleks van faktoren uiteraard, waarvan de taal misschien wel de opvallendste is. De meest bindende in ieder geval, waardoor hij zich één voelt met zijn dorps- en streekgenoot en anders — niet meer, niet minder, maar anders als de niet-Limburger. Wie er aan meewerkt, dat het Limburgs dialekt zijn plaats blijft behouden, bedrijft geen levensvreemde hobby, maar werkt mee aan het bewaren van het Limburgse volkskarakter voor de komende generaties. En dat is iets anders als het koesteren van een jeugdsentiment, een kortzichtig chauvinisme, of het terugzetten van de klok.

Veldeke, al lang geen vereniging meer „ter bevordering en instandhouding der Limburgse dialekten", maar een Vereniging voor Limburgse Volkskultuur, ziet het als haar taak zich in te zetten voor alles wat samenhangt met het eigene, het volkskarakter van de Limburger en zijn land.

Omtrent de volgens sommigen onvermijdelijke achteruitgang van de dialekten heersen nog al vele misverstanden, bijvoorbeeld naar aanleiding van verdwijnende woorden. Men stoot op een oud, thans in ongebruik geraakt woord, zoals zeumere, kaatsjele of persjoenkele. Alle drie woorden die men niet meer hoort. Maar is dat nu een bewijs van de achteruitgang van het dialekt? Eigenlijk helemaal niet. Natuur-

lijk raken woorden in vergetelheid, die dingen of toestanden aanduiden, die in onbruik zijn geraakt. Maar dat is geen achteruitgang. Dat is een kwestie van: nieuwe tijden, nieuwe dingen. Als een dialekt oude woorden „verliest" wil dat niet zeggen, dat het ten dode is opgeschreven. Ook in het Nederlands zijn woorden aan te wijzen, die steeds minder worden gebruikt. Voorbeelden: heelmeester, vendelzwaaier en godshuis. Toch zal niemand het in zijn hoofd halen te beweren dat het ABN de laatste tijd toch zo achteruit gaat....

Het is een feit dat vele vaktermen, die men zo typisch Limburgs vindt, verloren gaan. Maar dat gebeurt dan tezamen met de ambachten zelf, en niet als een losstaand feit. Dialektliefhebbers noteren agrarische termen als böttele (de grond losmaken), gruffele (enten) en brietsjele (verkesvoor doorein make), mijnwerkerstermen als oberstieger (hoofdopzichter), daagsjiech (dagdienst) en sjlepper (duwer van de kolenwagentjes) en ze betreuren het dat deze termen verdwijnen. Maar ook in het Nederlands verdwijnen de vaktermen van de koperslager, de bezembinder en de hoepelsnijder. Zeemanstermen als driemaster, militaire termen als vóórlader, andere „echt Hollandse" uitdrukkingen, zoals netten boeten zijn even goed ten dode opgeschreven als de zo door sommigen geliefkoosde „oude" echt-Limburgse woorden. Wanneer een taal of een dialekt een aantal woorden verliest als gevolg van bepaalde maatschappelijke veranderingen en ontwikkelingen, wil dat niet zeggen dat ze ten ondergang zijn gedoemd. Ook het „overnemen" van woorden uit andere talen is niet per definitie een teken van zwakte. Ook dat doet het Nederlands in overvloedige mate.

De verzwakking van de positie van het dialekt blijkt veeleer uit de verhollandsing van vele woorden en uitdrukkingen, waarvoor (nog) een Limburgs equivalent bestaat. Men hoort knikkere in plaats van huuve, kouse in plaats van haose, modder voor pratsj, boodsjappe voor kemissies en behange, waar men vroeger tappesere zei. Vele vreemde, voornamelijk Hollandse woorden sluipen het Limburgs dialekt binnen en verdringen de authentieke.

De verhollandsing van de Limburgse dialekten is niet een kwestie van woorden alleen, het is een veel ingrijpender proces. Dialekten hebben meer authentieke kenmerken dan het bezit van een aantal karakteristieke woorden.

Zegt een Limburger potte en panne, dan heeft hij het meervoud van pot niet volgens de Limburgse regels maar op een Nederlandse manier gevormd. Dat is niet een overname van een Nederlands woord maar van een Nederlandse „behandeling".

Een Limburgse eigenaardigheid is de achtervoeging van een s bij het voornaamwoord er, wanneer dit een meervoud aanduidt. Voorbeeld: „iech höb ters ach". Wie ABN spreekt, mag die s niet laten horen. Heeft de Limburger deze nog al veel voorkomende fout afgeleerd, dan dringt dit vaak dóór in zijn dialekt. Men hoort dan: „iech höb ter ach, geer zeet er miech!" Een ander voorbeeld levert het Limburgse voegwoord tot. Vooral bij jongeren hoort men dit woord

hoe langer hoe minder. Het wordt verdrongen door het Nederlandse dat. Deze „ondergang" van het syntaktisch zo belangrijke Limburgse tot ten gunste van het Nederlandse dat is minder spektakulair als die van menig „echt"-Limburgs woord, maar veel typerender bewijs van verhollandsing.

Verschijnselen die de achteruitgang van de Limburgse dialekten aantonen, zijn er dus duidelijk. Menigeen denkt dat de zaak in feite hopeloos is, dat de verdwijning der dialekten in de naaste toekomst onverbiddelijk zal plaatsvinden. Professor Weijnen schat dat het nog enkele generaties zal duren. (Limburgs Dagblad, 7 november 1970). Van Paardekooper is de uitspraak: „Dialekten zijn er om bestudeerd te worden en daarna te verdwijnen." Zij vergeten één ding: een dialekt is niet iets op zich zelf staands. Een strikt taalkundige beschouwing schiet te kort. Het Limburgs dialekt is één aspekt en wel het wezenlijke, van dat gekompliceerde wezen, dat men Limburger noemt. Zolang die Limburger blijft bestaan, blijft ook zijn dialekt. Nog altijd is het zó, dat menig Limburger, en dat geldt ook voor de jongere, zich beter op zijn gemak voelt, zich gemakkelijker uit, zich volledig tot zíjn recht voelt komen in zijn eigen geaardheid, wanneer hij dialekt spreekt. En dat hoeft niet in te houden dat hij het ABN daarom een vreemde of gekke of buitengewoon moeilijke taal zou vinden. Enquetes in 1969 gehouden leverden de volgende resultaten op: in Maastricht sprak 83,7% van de kinderen dialekt, in Heerlen 26,8%, in Venlo 71,5. Volgens een in het voorjaar van 1973 in Venray gehouden onderzoek sprak 74% van de kinderen van de stad zelf en 98% van de kinderen van de omliggende kerkdorpen dialekt. Op de vraag: „Wil je later dialekt blijven spreken, antwoordde 71% met: „Ja". Een nader onderzoek zou ongetwijfeld hebben uitgewezen, dat deze kinderen een dialekt spreken, dat afwijkt van dat van hun grootouders, maar zoiets aantonen is iets anders als bewijzen dat het dialekt verdwijnt.

In een verhaal over de zogenaamde achteruitgang van de Limburgse dialekten is het volgende vermeldenswaard. De oudste dialekttekst waarvan we het bestaan kennen is een stuk in het Maastrichts. De schrijver is niet bekend. Het is een traktaatje dat stamt uit het jaar 1729, waarin op half ernstige, half schertsende en soms op cynische wijze over het Maastrichts dialekt wordt verteld. De auteur zingt de lof van de Maastrichtse „spraok" en dringt er op aan deze in ere te houden. Hij veroordeelt die Maastrichtenaren, die hun eigen taal verwaarlozen en uit deftigdoenerij Frans, de toenmalige kultuurtaal in Maastricht, gaan spreken. Eén zin er uit: „Ein vraimde spraok is augh wel schoen en goot, mer bij de Mastreegtenairs blijf se altied lielek; drum, verdomd, wat bin iech blij, dat iech 't Mastreegs gelierd heb."

Het verhaal is moeilijk te lezen vanwege de talrijke thans in onbruik geraakte woorden en vanwege de vreemde spelling. Ook door de vele

minder kiese woorden die er in staan, is citeren hier moeilijk. Maar het gaat hierom: de man is bang, dat zijn „Mastreegs" zal verdwijnen. Wie in deze dagen het ergste vreest voor de Limburgse dialekten, zij als troost op dit „Sermoen" uit 1729 gewezen: men vreest al eeuwenlang. En als de auteur van dit geschrift nu, bijna twee en een halve eeuw later nog eens over „Europa's mooiste plein", het Vrijthof, zou kunnen wandelen zou hij nog steeds Maastrichts horen.

En hoe zal het over bijvoorbeeld nog eens twee-en-een-halve eeuw met de Limburgse dialekten gesteld zijn? Er is geen onverbiddelijke taalwet, die zegt, dat er dan geen dialekten meer zullen bestaan. Of de komende generaties nog dialekt zullen spreken is niet afhankelijk van het dialekt zelf, dat zal afhangen van de vraag of de Maastrichtenaar Maastrichtenaar blijft, of de Limburger Limburger blijft. In Heerlen, dat vele van zijn Limburgse eigen-heden verloren zag gaan tijdens zijn groei van klein dorp naar moderne mijn-industrie-stad, hoort men minder dialekt als in Maastricht of Venlo. Dat is er alleen maar een bewijs van dat het al dan niet verloren gaan van een dialekt geen op zich zelf staande gang van zaken is, maar iets dat samengaat met andere, in dit geval sociaal-ekonomische, ontwikkelingen.

Er zijn tijden geweest dat de Limburgse mens zich de mindere voelde, wanneer hij in een niet-Limburgs gezelschap kwam. Hij leefde misschien wat té geïsoleerd, hij voelde zich geremd en onzeker, wanneer hij in Amsterdam kwam, voornamelijk door het feit, dat hij gebrekkig Nederlands sprak. Hij voelde zich „achter" en schaamde zich voor het feit dat hij Limburger was. Die tijd is voorbij of zal weldra voorbij zijn. Vooral de jongeren beginnen dit gevoel te verliezen, doordat ze voldoende scholing gehad hebben, waardoor ze het ABN veel beter beheersen als hun grootouders. Men begint in te zien, dat de Limburgse kultuur anders geaard is als de „Hollandse", maar daarom zeker niet inferieur.

Bij vorige generaties en bij ouderen nu nog kan men een vorm van respekt konstateren ten opzichte van de ander, enkel en alleen vanwege het feit, dat deze Nederlands (Hoog-Hollands heette dat dan) sprak. En inderdaad was het zó, dat de burgemeester, de notaris en vaak ook de pastoor Nederlands spraken, de gewone man dialekt. Wie karrière wilde maken ging Nederlands spreken — en vooral in de mijnstreek was dit het geval — want van de „hogeren" praatte niemand dialekt. Die tijd, dat de beter gesitueerden uit het westen afkomstig waren, of minstens deden alsóf, en dus Nederlands spraken, terwijl de man met de koelpungel dialekt sprak, die tijd van het „donkere zuiden" is voorbij en daarmee de tijd dat men het dialekt als iets minderwaardigs beschouwde in sociaal opzicht. Maatschappelijke ontwikkelingen hebben hun invloed op het taalgebruik. Zo ook in Limburg. Dat alleen in de sociaal zwakkere milieus dialekt wordt gesproken wordt hoe langer hoe meer verleden tijd. Immigratie van westers intellekt is voor Limburg niet meer nodig. Men „bemant" zijn hogere funkties hoe langer hoe meer met eigen mensen. Een minderwaardigheidsgevoel verdwijnt. De Limburger voelt zich volwaardig Ne-

derlander worden en .... ontdekt dat hij daarom zijn Limburgerschap niet behoeft te verloochenen. De tijd van het donkere zuiden is voorbij. En daarmee stijgen de achting en misschien zelfs de liefde voor het „eigene". Het zou best eens zó kunnen zijn, dat komende generaties van Limburgers, die zich niet meer minderwaardig zullen voelen ten opzichte van anderen, méér dialekt gaan spreken dan de voorgaande.

Natuurlijk is het dialekt in de loop der tijden veranderd. Inderdaad zijn er veel woorden „verdwenen". Maar dat is geen teken van achteruitgang, doch markeert integendeel een bepaalde ontwikkeling die ook overal elders heeft plaatsgevonden. De Limburgse dialekten „verhollandsen" zienderogen, maar dat is geen reden om hun ondergang te voorspellen. Het Limburgs blijft bestaan zolang er echte Limburgers bestaan. Wie de mening is toegedaan dat de dialekten in Limburg spoedig zullen verdwijnen is een groot onheilsprofeet. In feite beweert hij namelijk, dat er binnenkort geen Limburgers meer zullen bestaan. En wie zou deze bewering voor zijn rekening durven nemen?

Literatuur

Bibl. Limb. Dial.: nr 58, 133.

Deel II

Bibliografie der Limburgse Dialekten

Wie een Bibliografie der Limburgse Dialekten samenstelt ziet zich geplaatst voor een aantal beslissingen ten aanzien van de vraag hoe hij te werk zal gaan.

Op de eerste plaats was daar de vraag: alles opnemen of alleen de werkelijk belangrijke werken? En voorts: artikelen die elkaar inhoudelijk geheel of ten dele overlappen allemaal opnemen of een keuze maken? Bij beide keuzemogelijkheden heb ik gekozen voor het eerste. De vraag wat belangrijk is en wat niet, was niet altijd gemakkelijk te beantwoorden en bovendien leek het streven naar volledigheid — overigens een vermoedelijk niet te bereiken ideaal — een beter uitgangspunt als een poging tot selektie.

Vervolgens was daar de kwestie der rangschikking. Groepering naar onderwerp was het meest aantrekkelijk. Ik heb daar van afgezien vanwege het grote aantal, vooral oudere, werken, dat dan onder de verder nietszeggende titel „Algemeen" zou moeten worden ondergebracht. Resteerde mij de alfabetische volgorde.

Sommige boeken of artikelen bespreken dialektkwesties uit zowel Nederlands als Belgisch Limburg. Een scherpe scheiding is niet mogelijk. Hoewel mijn opzet was een bibliografie samen te stellen van Nederlands-Limburgse dialekten heb ik in twijfelgevallen die werken toch opgenomen.

Gevolg van dit alles is, dat de student, die een studie zou willen maken van een speciaal onderwerp zelf zal moeten zoeken welke studies hij moet raadplegen — vaak spreekt de titel voor zichzelf —, voorts dat hij zelf kan en moet uitmaken wat belangrijk is en wat niet en tenslotte dat hij zelf tevens kan konstateren, dat men in verschillende studies hetzelfde krijgt voorgeschoteld.

Aan het einde van de hoofdstukken uit Deel II, De Chinezen van Nederland, worden de nummers van deze bibliografie vermeld die bij het schrijven van de betreffende opstellen zijn gebruikt. Een eerste

aanzet van een bibliografie, gerangschikt naar onderwerp, is daar dus aanwezig. Bovendien: de in de bibliografie met een * gemerkte werken bevatten een uitgebreide woordenlijst.

Aan de lezer de taak om te signaleren welke studies ik over het hoofd heb gezien. In een eventuele herdruk van dit boekje zal ik daar gaarne gebruik van maken.

J.N.

Juli 1973.

1 **P. J. H. Bakkes**
Verhollandsing van klanken en vormen in het Middenlimburgs uit de streek tussen Roermond en Echt;
Taal en Tongval XIX (1967, 153

2 **H. van Bommel**
Limburgs en Fries
De Bronk III (1955-1956), 207

3 **H. van Bommel**
Een Limburgse Taal ?
De Bronk III (1955-1956), 313

4* **W. H. Bours**
Limburgse spreekwoorden en gezegden verzameld in Banholt en omstreken
Heerlen, z.j. [1934]

5 **C. Breuls**
Bijdragen tot de kennis van het Maastrichtsch dialect
De Maasgouw XXXIV (1913), 9, 17, 25, 33, 41, 55, 61, 70, 77, 87, 94 en XXXV (1914) 8

6* **C. Breuls**
Vademecum handelend over Maastrichtsch dialect
Maastricht, 1914

7* **C. Breuls**
Mastreechse preutsjes met bijvoegsel van weurd, gezekdes en gedichte veur 't Vademecum
Maastricht, 1916

8 **P. C. Claeys**
Nederlands leren vanuit het dialect
Limburg Vandaag, dec. '72, 36

9 **H. F. Damen**
De culturele betekenis van het Limburgs Accent
Maasland XI (1963-1964), 24

10 **W. Dols**
Ja en neen in het dialect van Sittard
Onze Taaltuin II (1933-1934), 279

11 **Willy Dols**
Nog eens de Limburgsche Stoottoon
Onze Taaltuin IV (1935-1936), 341

12 **Willy Dols**
Een phonologisch probleem der Limburgsche Dialecten;
Lezing gehouden voor de Nederl. Phon. Werkgemeenschap op 18 april 1940 te Leiden
Onze Taaltuin IX (1940-1941), 193

13 **W. Dols**
Noick, een zeventiende-eeuws woord uit Zuid-Limburg
Onze Taaltuin IX (1940-1941), 257

14 **W. Dols**
Zitjert; een hardnekkig sprookje
Veldeke 18 (1943-1944), 42

15 **W. Dols**
Iets over Limburgsche Dialecten
Publ. Soc. Hist. et Arch. dans le Limbourg LXXVIII-LXXXII (1942-1946), 129

16 **W. Dols**
De Sittardse diftongering in het woordje „niet"
Veldeke XXII (1947-1948), 11

17 **W. Dols**
Sittardse deftongering;
Posthume uitgave verzorgd door J. C. van de Bergh
Sittard, 1953

18* **Th. Dorren**
Woordenlijst uit het Valkenburgsch plat
Publ. de la Société hist. et arch. dans le Limbourg LII-LIII (1917-1918) [1], Valkenburg, 1928 [2]

19* **H. J. E. Endepols**
Woordenboek of diksjenaer van 't Mestreechs
Maastricht, 1955

20 **J. Endepols**
Groenstraat-Bargoens
Nieuwe Taalgids XVIII, (1924), 172

21 **H. J. E. Endepols**
Het pronomen doe te Maastricht
Nieuwe Taalgids XX (1926), 149

21a **H. J. E. Endepols**
Mestreechter spraok, doe zeute taol! En klein käös oet ene groete veurraod
Maastricht, 1933[1], 1943[2]

22 **H. J. E. Endepols**
Algemeen Beschaafd en Maastrichts of La Force d'intercourse et l'esprit de clocher
Tijdschr. v. Ned. Taal en Letterk. LXV (1946), 101 en 194

23 **H. J. E. Endepols**
Diftongering van i en stoottoon in het Maastrichts
Miscallanea J. Gessler, z.pl., 1948, 458

24 **H. J. E. Endepols**
Maastrichtse n-apokopé voor een neutrum
Taal en Tongval II (1950), 40

25 **F. Erens**
Veldeke en Dialect
De Bronk III (1955-1956), 161

26 **F. Erens**
Algemeen Limburgs?
De Bronk III (1955-1956), 225

27 **F. Erens**
Dialect en School
De Bronk III (1955-1956), 269

28 **H. A. Eussen**
Wat i Limburg verangere mot
Veldeke 10 (1935-1936), 545

29 **G. D. Franquinet**
Het deelwoord in den Maastrichtschen tongval
De Maasgouw I (1879), 57

30 **G. D. Franquinet**
Hoe het volk (dialect) spreekt te Maastricht
De Maasgouw II (1880), III (1881), IV (1882), V (1883), VI (1884), VII (1885), VIII (1886), passim

31* **G. D. Franquinet**
Proeve over het Taal-eigen der Stad Maastricht
Zonder pl., zonder jaar

32 **Lode Geenen**
De Limburgsche Woordschikking in proza en poëzie
Onze Taaltuin VI (1937-1938), 129

33 **J. Gessler**
Bibliographie van het Limburgsch Dialect
Limb. Bijdr. 3 (1905), 11

34 **J. van Ginneken**
De consonant-mouillering in een groep Nederl. Dialecten
Onze Taaltuin III (1934-1935), 185

35 **Jac van Ginneken**
Het wisselend muzikaal accent van het Oudnederlandsch heeft alleen het Limburgsch zuiver bewaard
Onze Taaltuin VI (1937-1938), 290

36 **Jac van Ginneken**
De vervoeging der onderschikkende voegwoorden en voornaamworden
Onze Taaltuin VIII (1939-1940), 1

37 **J. Goossens**
Stoottoon en diftongering van Wgm î en û in Limburg
Taal en Tongval VIII (1956), 99

38 **J. Goossens**
Een tweede Limburgs Gerundium
Taal en Tongval XVI (1964), 103

39 **J. Goossens**
De taak van de Limburgse structuurgeograaf
Taal en Tongval XVIII (1966), 4

40 **J. Goossens**
De overmase dialekten
Veldeke XIL (1966), 103

41 **L. Grootaers**
Limburgsche Accentstudiën
Leuvense Bijdragen XIII (1921), 80

42 **L. Grootaers**
Het verspreidingsgebied van het Limburgs gerundium
Miscellanea Gesslerania, z.pl. 1948, 561

43 **J. Hansen**
Bezwaren tegen de Limburgsche Volkstaal ?
Ons Limburg I (1946-1947), 10

44 **J. Hansen**
De Limburgsche Taal en het Limburgsche Volkskarakter
Ons Limburg I (1946-1947), 13

45 **J. Hansen**
Het recht van het Limburgs
Zuidbroek, 1947

46 **J. Hansen**
Eenheid in verscheidenheid
Veldeke 23 (1948-1949), 29

47 **Fons Hermans**
De psychologie van het Limburgsch Dialect
De Nedermaas IX (1931-1932), 69, 94, 110, 132

48* **L. van der Heijden**
Zittesjen A.B.C.
Sittard, 1927

49 **J. A. Hoens**
Plantennamen in het Limburgsch Dialect
Jaarboek v.h. Provinciaal Genootschap „Limburg" XV (1909), 45

50 **J. A. Hoens**
Aantekeningen omtrent het Limburgsch Dialect
Jaarboek v. h. Prov. Genootschap „Limburg" XXVI (1920), 104

51* **J. H. H. Houben**
Het dialect der stad Maastricht
Maastricht, 1905

52* **J. H. Houx, A. M. Jacobs, P. P. Lucker**
Tegels dialek. Uiteenzetting over de klankleer, spraakkunst en woordenschat van het dialekt van Tegelen
Tegelen, 1968

53 **M. Jansen**
Het deelwoord in den Maasgouwschen tongval
De Maasgouw I (1879), 88

54 **M. J. Janssen**
Grammaticale bijdrage tot de woordvorming in Noord-Limburg
Jaarboek van het Prov. Genootschap „Limburg" XVII (1911), 299

55 **W. A. F. Janssen**
De verbreiding van de uu-uitspraak voor westgermaansch û in Zuid-Oost-Nederland; met bijbehorenden atlas met isoglossenkaartjes
Maastricht, 1941

56 **W. A. F. Janssen**
Algemeen Nederlands, dialect en volksgebruiken; Limburg onder de Gouden Oranjezon
Prov. Limb. Gedenkboek samengesteld bij gelegenheid van het gouden regeringsjubileum van Hare Majesteit Wilhelmina koningin der Nederlanden; Heerlen, 1948, 93

57 **W. Janssen**
Venlo als kultuurhaard
Onze Taaltuin X (1941-1942), 103

58 **E. Jaspar**
Wie moote veer eus dialekte sjrieve
Veldeke III (1928-1929), 121 + 132, IV (1929-1930), 148, V (1930-31), 220, VI (1931-1932), 234

59 **E. Jaspar**
Raakpunten tusschen de dialecten van Aken en Maastricht
Publ. de la Société hist. et arch. dans le Limbourg LXVI (1930), 3

60 **E. Jaspar**
Raakpunten tusschen het Luikerwaalsch en het Maastrichtsch, met verwijzing tevens naar het Nederlandsch
Publ. de la Société hist. et arch. dans le Limbourg LXXIV (1938), 3

61* **E. Jaspar**
Woordenlijst (Maastrichts) bij Prozawerken van Alfons Olterdissen
Maastricht, 1961

62* **J. Jongeneel**
Een Zuid-Limburgsch taaleigen; Proeve van vormenleer en woordenboek der dorpsspraak van Heerle, met taal- en geschiedkundige inleiding
Heerlen, 1884

63 **J. C. P.Kats**
Kunst in Limburg
Nedermaas 11 (1933), 10, 31

64* **J. C. P. Kats**
Het phonologisch en morphologisch systeem van het Roermondsch dialect; Roermond, 1939

65 **J. C. P. Kats**
Onze Limburgse Dialecten
Veldeke XXIII (1948-1949), 65, XXIV (1949-1950), 77, 89, 105, XXV (1950-1951), 17

66 **G. G. Kloeke**
De doe-isoglosse bij Maastricht
Nieuwe Taalgids XX (1926), 217

67 **H. Knippenberg**
Een Limburgse Taal
De Bronk III (1955-1956), 349

68 **F. Kurris**
De lexicologische invloed van Oost-Wallonië op het dialect van Maastricht
Publications de la Société hist. et arch. dans le Limbourg XCII (1956), 385

69 **F. Kurris**
Waalse woorden in het dialect van Maastricht
Veldeke XXXIV (1959-1960), 49

70 **J. Langohr**
Het Zuidnederlandsch Dialectgebied van Overmaas, noordoosten der provincie Luik en westen van het kanton Eupen
Leuven, 1936

71 **J. Langohr**
Het Zuidnederlandsch Dialectgebied van Overmaas, noordoosten der prov. Luik en westen v. h. Kanton Eupen
Leuven, 1936

72 **J. Langohr**
Het Land van Overmaas, zijn volkstaal, zijn kultuurtalen
Versl. en Med. Kon. Vla. Ak. v. Taal en Lett.
Ledeberg/Gent, 1939

73 **J. Leenen**
Onderzoek naar den oorsprong en de ontwikkeling van het Limburgsche tweegestaltige accent
Hand. VI Philol. Congres 4 (1921)

74 **J. Leenen**
Limburgse klankgrenzen
Bijdragen en Mededelingen der Dial.-Comm. v. d. Kon. Ned. Ak. v. Wetensch. te Amsterdam, nr IX; Limburgse Dialectgrenzen
Amsterdam, 1947, 1

75 **J. Leenen**
Stoottoon en apo- of syncopé
Taal en Tongval XVI (1964), 131

76 **J. Leenen**
Klankrijkdom van de Limburgse tongval
Taal en Tongval XVIII (1966), 19

77 **L. Linssen**
Dialect en Algemeen Beschaafd
De Bronk III (1955-1956), 245

78 **H. Lochtman**
Kerkraadse vaktaal tussen Noord en Zuid
Veldeke XXXVI (1961-1962), 135

79 **S. v. d. Meer**
Venlose taalgeschiedenis
Veldeke XVII (1942-1943), 63

80 **S. v. d. Meer**
Venlo en de ik-ich-lijn
Veldeke XVIII (1943-1944), 45

81 **S. v. d. Meer**
Problematiek der Limburgse isoglossen in de Middeleeuwen
Bijdragen en Mededelingen der Dial.-Comm. v. d. Kon. Ned. Ak. v. Wetensch. te Amsterdam, nr. IX: Limburgse Dialectgrenzen
Amsterdam, 1947, 15

82 **S. v. d. Meer**
Vanloer Stadt-Texte
Venlo, 1949

83 **P. J. Meertens en B. Wander**
Bibliografie der Dialecten van Nederland, 1800-1950; In opdracht van de Dialectencomm. der Kon. Ned. Ak. v. Wetenschappen
Amsterdam, 1958
Zie blz. 13 Zuid-Oostelijke Dialecten
Zie blz. 303 Limburg

84 **P. H. Meijers**
De perceptie van een vijftal Horster klinkers
Taal en Tongval XVIII (1966), 42

85 **P. C. Paardekooper**
Internaatstaal
Taal en Tongval II (1950), 31

86 **P. C. Paardekooper**
Een conjunctief-enquete
Veldeke XXVIII (1954-1955) en XXIX (1955-1956), 11

87 **J. L. Pauwels en L. Morren**
De grens tussen het Brabants en het Limburgs in België
Zeitschrift für Mundartforschung XXVII (1960), 88

88 **F. J. P. Peeters**
Het klankkarakter van het Venloos
Nijmegen, 1951

89 **W. Roukens**
Bijdrage tot de studie van de Benrather-linie in Limburg
Donum Natalicium Schrijnen, 1929, 606

90 **W. Roukens**
Het dialectenwoordenboek als kultuurdocument en als spiegel der Volksziel
Veldeke IX (1934-1935), 448; Veldeke X (1935-1936), 505

91 **W. Roukens**
Uit de werkplaats van het Limburgsch Woordenboek
Veldeke IX (1934-1935), 458

92 **W. Roukens**
Het Limburgsch woordenboek als kultuurhistorisch instrument
De Maasgouw LVI (1935), 7

93 **W. Roukens**
Limburg als cultuurbemiddelaar in vroegste tijden
Veldeke X (1935-1936), 553

94* **W. Roukens**
Wort- und Sachgeographie in Niederländisch-Limburg und in benachbarten Gebieten
Nijmegen, 1937 (2 delen)
In 1938 onder de titel: Wort und Sachgeographie Südost-Niederlands und die umliegenden Gebiete, mit besonderer Berücksichtigung des Volkskundlichen

95 **W. Roukens**
Bijdragen tot de studie der Limburgse mijntaal
Veldeke XIV (1939-1940), 29 en XV (1940-1941), 26

96 **W. Roukens**
Limburgsche Toponymie
De Maasgouw LXII (1941), 85 en LXIII (1942), 75

97 **W. Roukens**
De stijl der Limburgsche Volkstaal
Veldeke XVI (1941-42), 29

98 **W. Roukens**
De dialekten en het onderwijs van het Nederlands in Limburg
Veldeke XVII (1942-1943), 57

99 **W. Roukens**
Limburgia Romana; Uit de werkplaats van het Limburgs Woordenboek
Album René Verdeyen, Brussel, 1943, 317

100 **W. Roukens**
De Limburgsche Volkstaal
Kursus voor Heemkunde, les 11, blz. 161; Uitg. L.F.V.V. Valkenburg, 1945

101 **W. Roukens**
De Taal der Limburgers als spiegel van volk, geschiedenis en cultuur
Nijmegen, 1947

102 **W. Roukens**
Dialectbegrenzing in Limburg vooral met betrekking tot lexicologische en syntactische isoglossen
Bijdragen en Mededelingen der Dial.-Comm. v. d. Kon. Ned. Ak. v. Wetensch. te Amsterdam, nr. IX; Limburgse Dialectgrenzen
Amsterdam, 1947, 31

103 **W. Roukens**
Onze Limburgse Dialecten en het werk van V.E.L.D.E.K.E.
Uitgave V.E.L.D.E.K.E., 1948

104 **W. Roukens**
De „Hollandse Expansie" in het Land van Rode en haar betekenis voor het Kerkraads dialect
Publ. de la Soc. Hist. et Arch. dans le Limbourg LXXV (1949), 589

105 **W. Roukens**
Dialectologie en volkskunde
Album Prof. L. Grootaers
Leuven, 1950, 227

106 **W. Roukens**
Rond geschiedenis en problematiek van ons Limburgs woordenboek
Veldeke, XXVI (1951-1952), jubileumnummer, 19

107 **W. Roukens**
Bronk en Veldeke in branding en zuidenwind
De Bronk III (1955-1956), 323

108 **W. Roukens**
Limburg en zijn dialecten
Taal en Tongval IX (1957), 162

109 **W. Roukens**
De Limburgse Dialecten in de huidige samenleving; het Limburgs Woordenboek, een ereplicht van onze generatie
De Bronk VI (1958-1959), 3 en 46

110 **W. Roukens**
Het begrip „slaan" in de Limburgse dialecten
Taal en Tongval XI (1959), 237

111 **W. Roukens**
Het Limburgs Woordenboek
De Bronk VII (1959-1960), 10

112 **W. Roukens**
Het Limburgs Woordenboek
Overdruk van een drietal artikelen in juni 1960 gepubliceerd in het weekblad „De Zuid-Limburger" te Kerkrade, verschenen als bijlage van Veldeke XXXIV (1959-1960)

113 **W. Roukens**
Uit de geschiedenis van het Kerkraads dialect
Veldeke XXXVI (1961-1962), 101

114 **W. Roukens**
Onze dialecten in de huidige wereld; vanuit het heden een blik naar de toekomst
Veldeke XLI (1966-1967), jubileumnummer, 21

115 **A. Sassen**
Eenige opmerkingen over de verbuiging van zelfstandige naamwoorden in het Limburgs dialect
De Maasgouw XIV (1893), 3

116 **Jos Schrijnen**
Benrather-, Uerdinger-, en Panninger-linie
Tijdschr. v. Ned. Taal- en Letterk. XXI (1902), 249

117 **Jos Schrijnen**
Taalgrenzen in Limburg
Jaarboek van het Provinciaal Genootschap Limburg X (1904), 317

118 **Jos Schrijnen**
Limburgsche Dialecten. Lezing gehouden op de Algemene Vergadering van het Provinciaal Genootschap „Limburg" te Venlo den 27sten November 1907
Jaarboek van het Prov. Genootschap „Limburg" XIII (1907), 228

119 **Jos Schrijnen**
De Benrather Linie
Leuv. Bijdr. VIII (1907), 259

120 **Jos Schrijnen**
Taalgrenzen in Zuidnederland; het mich-kwartier (met een kaart)
Tijdschr. v. Ned. Taal en Letterk. XXVI (1907), 81

121 **Jos Schrijnen**
De Isoglossen van Ramisch in Nederland
Bussum, 1920

122* **P. H. M. Shepherd**
Van Taol naar Taal; Nederlands voor Maastricht en omstreken
Maastricht, 1946

123 **L. Simons**
Het Roermondsch dialect, getoetst aan het Oud-Saksisch en Oud-Nederfrankisch; Gent, 1889

124 **J. Snackers**
Isoglossen of dialectlijnen door het Limburgsch Taalgebied
Jaarboek van het Provinciaal Genootschap „Limburg", XXVII (1921), 76

124a **L. Spronck**
De Maastrichtse dialektliteratuur vóór 1840
Miscellanea Trajectensia; Bijdragen tot de geschiedenis van Maastricht; Limburgs Geschiedkundig en Oudheidkundig Genootschap; Maastricht, 1962

125 **L. Starmans**
Limburgsche valtoon en diphtong
Onze Taaltuin II (1933-1934), 346

126 **A. Stevens**
Intonatieproblemen in en om West-Limburg
Taal en Tongval VII (1955), 135

127 **J. G. H. Tans**
Isoglossen rond Maastricht in de dialecten van Belgisch en Nederlandsch Zuid-Limburg
Maastricht, 1938

128 **J. G. H. Tans**
Maastrichts of geen Maastrichts? Rond het localiseren van dialectteksten
Veldeke XVIII (1943-1944), 62 en XX (1945-1946), 65

129 **J. G. H. Tans**
Onze eigen spreekwoorden en zegswijzen
Veldeke XXII (1947-1948), 63

130 **J. G. H. Tans**
Dialectverhoudingen in Nederlands Limburg
Veldeke XXVI (1951-1952), jubileumnummer, 33

131 **Ch. Thewissen**
Een Maastrichtsch „Sermoen" uit het jaar 1729 in Dialect
Veldeke XII (1937-1938), 2

132 **Th. Timmers**
Proeve van Sittardsch Taaleigen
De Maasgouw XXIII (1912), 11

133 **Fons Tuinstra** (A. M. H. Tuinstra)
Wie moote ver eus dialect sjrieve?
Veldeke V (1930-1931), 220, 226; Veldeke VI (1931-1932), 234, 241, 250

134 **P. Tummers**
Tweetaligheid in Zuid-Limburg
Akademiedagen, Deel X, (1957), 49

135 **P. L. M. Tummers**
Over de instandhouding van de Limburgse dialecten
Veldeke XLI (1966-1967), jubileumnummer, 30

136 **M. H. J. Verjans**
Het moeilijke evenwicht
De Bronk III (1955-1956), 34

137 **V. Verstegen**
Bijdrage tot de tonologie van de Oostlimburgse dialecten
Hand v. d. Kon. Commissie voor Toponymie en Dialectologie 20(1947), 99

138* **Th. P. A. van der Voort**
Het Dialekt van de Gemeente Meerlo-Wanssum; woordenboek met inleiding
Amsterdam, 1973

139 **A. F. Vossen**
Het persoonlijk voornaamwoord van de tweede persoon enkelvoud in het Nederweerts
Taal en Tongval X (1958), 131

140 **A. F. Vossen**
Korte beschrijving van het Nederweerts, vergeleken met een paar aangrenzende dialecten
Taal en Tongval XVII (1965), 51

141 **W. de Vries**
Het Zuidelijk pret. op -enteere
Tijdschr. v. Nederl. Taal en Letterk. XLII (1923), 79

142 **E. Vrijdag**
Isoglossen in het Nederduitsch taalgebied benoorden de Vesdre
Veldeke VII (1932-1933), 317

143 **E. Vrijdag**
Iets over het lidwoord in de volkstaal van Mheer-Banholt
Veldeke VIII (1933-1934), 398

144 **A. Wehrens**
Het Raocheliezer. Een critische beschouwing over de evolutie van 't Meerssensch dialect
De Nedermaas II (1924-1925), 120, 126

145 **A. Wehrens**
Dialect en klank
De Nedermaas III (1925-1926), 7

146 **A. Wehrens**
Wat is zoe euver of in eus dialek gesjreve
Veldeke II (1927-1928), 49

147 **A. Wehrens**
Limburgsche Dialecten; typische uitdrukkingen in het Meerssensch dialect; De Nedermaas VIII (1930-1931), 84, 88, 104

148 **A. Wehrens**
Limburgsche Dialecten; Limburgs volkstaal in geuren en kleuren
De Nedermaas X, (1932-1933), 130, 150, 172, 195, 213, 227, Idem XI (1933-1934), 18, 37, 53, 68

149 **A. Weijnen en P. Goossens**
Woordenboek van de Limburgse Dialecten
(in bewerking)
150 **A. Weijnen**
De onderscheiding van de dialectgroepen in Noord-Brabant en Limburg
Akademie-Dagen, Deel I, (1947), 69
151 **A. Weijnen**
Om het Limburgs Dialect
Taal en Tongval XVIII (1966), 1
152 **N. van Wijk**
De klinkerrekking en stoottoon vóór stemhebbende medeklinker in het Limburgs en in andere dialecten en talen
Nieuwe Taalgids XXIX (1935), 405
153 **N. van Wijk**
Rekking en Stoottoon in het Limburgsch
Onze Taaltuin V (1936-1937), 179
154 **N. van Wijk**
De Rijns-Limburgse polytonie
Onze Taaltuin X (1941-1942), 146
155 **X.Y.Z.**
Het Limburgsch deelwoord op -eere of ère
De Maasgouw I (1879), 66

Bij uitgeverij Het Land van Valkenburg verschenen in de „Oos-Heim"-serie:

Ad. Welters	Uit Valkenburgs Verleden
A. Ubaghs-Cobbenhaegen	De Heuvelhoeve (Geuldalroman)
A. Ubaghs-Cobbenhaegen	Noe wol iech dat iech sjild're koes . . . (Gedichten in Valkenburgs dialekt)
H. J. H. Schurgers	Waar de brede stroom der Maas . . . (Beknopte geschiedenis van Limburg)
Hub van der Maar	De Reuze va Weusterich
J. H. Peters	Uit Elsloo's Verleden
H. J. H. Schurgers	Charles Ruys: mens, christen, staatsman
Jan G. M. Notten	De Chinezen van Nederland (Dialektstudie)